

అస్పష్ట ప్రతిబింబాలు

తెలుగులో స్త్రీల ప్రతికలు

ఒక పరిశీలన

(1883-1947)

డి. పద్మావతి

హైదరాబాదు కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయం వారి
ఎం. ఫిల్. డిగ్రీ పొందిన పరిశోధన వ్యాసం

aspaSTa pratibimbaalu - teluguloo striila patrikalu-
oka parisiilana, M. Phil dissertation
by D. Padmavati

© రచయిత

మొదటి ముద్రణ : ఏప్రిల్ 1989

ప్రతులు : వెయ్యి

వెల : రూ. 25-00

ప్రతులకు : 1. రోహిణి విహార్,
బచ్చపేట,
మచిలీపట్నం 521 001

2. డి. ఎ. పి. శాస్త్రి
బి-956, ఎన్.జి.ఓ. కాలనీ
వనస్థలీపురం,
హైదరాబాదు.

ఈ పుస్తక ప్రచురణకు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం ఆర్థిక
సహాయం చేసింది-కృతజ్ఞతలు.

ముద్రణ : చంద్రశేఖర ప్రింటింగ్ వర్క్స్, బొంబే, నికింద్రాబాదు.

అమ్మనాన్నకు

ముందుమాటగా నామాట

ఒక అంధకార యుగంలోంచి శ్రీ జాతి అప్పుడప్పుడే ఉషోదయం వైపు ఆశగా కనులు విప్పిర్చుకొని చూస్తోన్న సందియుగం, శ్రీమతి పద్మావతి (ఎం.ఫిల్. చేసే నాటికి కుమారి పద్మావతే) తన పరిశోధనకు ఓనుకున్న కాలం. ఆక్షరాస్యలే తక్కువగా వున్న హిందూ సమాజంలో శ్రీ విద్య, మరింత స్వల్పాతిస్వల్పంగా ఉండేదని వేరుగా చెప్పనక్కర్లేదు. ఆ కాలంలో వెలువడిన పత్రికలను వేళ్ళ మీద లెక్కించుకోవచ్చు అయితే పండిత రాజా రామమోహనరాయ్, వంటి సంస్కరణకారుల కారణంగా బెంగాల్ లో వెల్లువలా వచ్చిపడిన సామాజిక సంస్కరణ-ముఖ్యంగా మహిళాభ్యుదయ సంస్కరణలు తెలుగుదేశానికి వ్యాపించాయి వీరేశలింగం వంటి విద్యా వంతులు ఆ సంస్కరణను చేపట్టి ఇటు సాహితీ రంగంలోనూ, అటు సామాజిక సంస్కరణల్లోనూ, శ్రీ జాతిని అన్నిరకాల గాను ప్రగతి మార్గంలో నడిపించటానికి నకల ప్రయత్నాలు చేశారు. ఆ ప్రయత్నంలో ఒక ప్రధాన భాగమైన శ్రీల పత్రికలు ఈమె పరిశోధనాంశం

పత్రికల ప్రారంభ దశ నుంచి ఆయా దశలలో వచ్చిన పరిణామ క్రమాన్ని విశ్లేషిస్తూ— సామాజిక రంగంలో శ్రీల స్థితిగతులలో వచ్చిన మార్పులు పత్రికా రంగంలో ప్రత్యేకంగా ప్రతిఫలించిన తీరు నిర్దేశిస్తూ— సమాజంలో శ్రీల పురోగమనానికి పత్రికా ప్రపంచం ఏయే రకాలుగా దోహదకారి కాగలిగిందో నిరూపించే పరిశోధన వ్యాసించించింది పద్మావతి. ఈ పరిశోధన వ్యాసం విమర్శకుల మన్ననలకు దుక్కుగలదని నా సంపూర్ణ విశ్వాసం. పద్మావతికి ఆశీస్సులతో—

పుస్తకం గురించి మరోమాట

పందొమ్మిదో శతాబ్దంలో భారతీయ సమాజం ముఖ్యమైన మార్పులకు లోనయింది. ఆధునిక యుగంలో భారతదేశ చరిత్రకు సంబంధించి 19వ శతాబ్దం ఆయువుపట్టు. ఆంగ్లేయుల వలస పాలన మొగ్గతొడిగి, మూడు పూవులుగా, ఆరు కాయలుగా విస్తరించింది ఈ కాలంలోనే! కొత్త భూసంబంధాలను ప్రవేశ పెట్టి, వ్యవసాయ రంగంలో విప్లవాత్మకమని చెప్పదగిన మార్పులు తెచ్చి, భూమిపై ప్రైవేట్ యాజమాన్యాన్ని కలిగించారు. వ్యవసాయ రంగం వ్యాపారీకరణకు గురై, తిండిగింజల కరువు ఏర్పడి, దేశం నలుమూలల్లో కరువులు వచ్చాయి. వ్యవసాయం, గ్రామీణ చేతి పరిశ్రమలు, పడుగు పేకల్లా పెనవేసుకుపోయి, పూర్తిగా కాకున్నా, కొంతవరకు స్వయం సమృద్ధి పొందిన గ్రామీణ సమాజం, విదేశీ వస్తువుల దిగుమతితో, చిన్నా, భిన్నమైంది. భారతీయ పరిశ్రమలు దెబ్బతిని, deindustrialisation కి చారితీసింది. ఈ పరిస్థితుల్లోనే గ్రామీణ నిరుద్యోగం ఈ దేశంలో తలెత్తింది. ఆ విధంగానే, షావుకార్ల పెత్తనం పెరిగి, గ్రామీణ రుణ భారం తడిసి మోపెడైంది. అంటే, మధ్యయుగాల నాటి సమాజాన్ని ఆంగ్లేయులు ధ్వంసం చేశారు. ఈ ధ్వంస రచన చారిత్రకంగా ఎంతో అవసరమైనదిగా, భారతీయ సమాజం విధిగా పొంది తీరాల్సిన మార్పుకు దోహదం చేసే నాందిపాచకంగా కొందరు ఆర్థిక, సామాజిక వేత్తలు అభిప్రాయపడ్డారు. అయితే ఈ మార్పు సమాజంలో బాధకు, దుఃఖానికి, ఎంత కడుపు కోతకూ కారణమయిందో, ఎన్ని లక్షల మంది ప్రజలు బలయ్యారో తలుచుకొంటేనే దారుణంగా వుంటుంది.

వలస పాలకులు, ఆర్థిక సంస్కరణలతో పాటుగా విద్యారంగంలో గణనీయమైన మార్పులు ప్రవేశపెట్టారు. కొత్త పరిపాలనా వ్యవస్థకు అనుగుణంగానే విద్య రూపొందించబడింది. చట్టాలూ, న్యాయస్థానాలూ వెలిశాయి, మొత్తంగానే, భారతీయ సమాజపు పునాదుల్లోనే పట్టునడలాయి. దీనికి తగినట్టుగా వుపరితలంలో రాదగ్గ మార్పులు చేటుచేసుకొన్నాయి. రాజకీయంగా, ఆర్థికంగా దేశం సమైక్యతను సాధించింది. సమాజంలో కొత్త సాంఘిక వర్గాలు (new social classes) తలెత్తాయి. ఈ వర్గాల ప్రజలు భారతదేశం

మొత్తంగా విస్తరించుకొన్నారు. వీరి మధ్య ఎల్లలు, అడ్డుగోడలు లేక సామాజిక చలనతకు దోహదం చేశారు. వీరిలో ప్రధానంగా చెప్పకోవాల్సింది విద్యాధిక మధ్య తరగతి వర్గం. సమాజంలో సంస్కరణలకు, సమాజాన్ని పట్టి పీడిస్తున్న మత మోఢాలకు, సాంఘిక దురాచారాలకు స్వస్తి చెప్పాలనీ, మానవత్వం ప్రాతిపదికగా, హేతువాదచింతననూ, శాస్త్రీయ దృక్పథాన్నీ పెంపొందించాలనీ ఆశించారు. మత, సాంఘిక ఉద్యమాలను నిర్మించారు. సూత్రప్రాయంగానైనా వలస పాలనలో ఆర్థిక దోపిడిని గ్రహించారు. నిరసించారు. రాజకీయంగా, వలస పాలనను వ్యతిరేకించకపోయినా, రాజ్యాంగ బద్ధమైన ఉద్యమాలకు, పోరాటాలకు శ్రీకారం చుట్టారు. రానున్న ప్రజల రాజకీయ, ఆర్థిక, సామాజిక, సాంస్కృతిక ఉద్యమాలకు వేగుచుక్కలై నిలిచారు. అప్పటి చారిత్రక దశలో ఇది నిస్సంకోచంగా ప్రగతి పూర్వకమైన పరిణామమే !

సంస్కరణోద్యమాలకి సమాజం కేంద్రం కాగా, శ్రీ కేంద్ర బిందు వైంది. సాంఘిక సమానత్వం ఆశించి, సమాజంలో శ్రీకి అవాదిగా జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని, అక్రమాన్ని ఆరికట్టాలని ఆశించారు. విద్యాపరంగా, వివాహపరంగా, ఆర్థికంగా దోపిడికి గురయినవారి కంటే, అత్యంత దయ సీయంగా, శ్రీ స్థితిగతులు వుండడం గమనించి, సామాజికాభివృద్ధికి శ్రీ ఎదుగుదల, విముక్తి అవసరమని గుర్తించారు. అందుకే సంస్కరణోద్యమాలు అనేకానేక ఇతర అంశాల్ని సంస్కరించాలనుకొన్నా, శ్రీ జన సంస్కరణ వారి ప్రధాన ధ్యేయమైంది. దీన్ని విశాలమైన సాంస్కృతికోద్యమంలో అంతర్భాగంగా మనం గుర్తించాలి. కొత్త సాహిత్య రూపాలు, కళారూపాలు, భాషా సంస్కరణ, జర్నలిజం, సామాజిక చైతన్యం ద్వారా రాజకీయ చైతన్యానికి దోహదం చేసిన ఎన్నో వైజ్ఞానిక, సాంస్కృతిక, సంస్థలు ఏర్పడ్డాయి. సమాజంలో పునరుజ్జీవనం మొదలైంది. భారతదేశ భవిష్యత్ చిత్రపటం అస్పష్టంగానైనా, ఒక నిర్దుష్టమైన రూపు దిద్దుకోసాగింది.

భారతదేశంలో వచ్చిన ఈ ఉద్యమాలు ఆంధ్రదేశంలోనూ తలెత్తాయి. దేశంలో ఏ ప్రాంతానికి తీసిపోనట్లుగా ఇవి బలం పుంజుకొన్నాయి. అప్పుడొచ్చిన సాహిత్యం, పత్రికలు, చేపట్టిన సమస్యలు, వెల్లివిరిసిన చైతన్యం గణనీయమైంది. 1897లో ఏలూరులో మొదటి గోదావరి మండల సంస్కరణ సభకు 75 మంది మహిళా ప్రతినిధులు హాజరుకావడం ఒక్కటే దీనికి

నిదర్శనం కానక్కరలేదు. 1911లో మద్రాసు నుండి వెలువడే 'హిందూ' పత్రికలో వెలువడిన ఒక సమీక్షా వ్యాసం గూడ దీనికి తార్కాణంగా చెప్పుకోవచ్చు. మహిళా సమాజాలు, స్త్రీ రచయితలు, వారి గ్రంథాలు, వ్యాసాలు, సమాజాలు, అవి నిర్వహించిన గ్రంథాలయాలు, చేపట్టిన అనేక కార్యక్రమాలు— స్త్రీలు సభల్లో పాల్గొనడమేగాక, ప్రత్యేక సమావేశాలను, మండల సభలను నిర్వహించడం, వీధి ఊరేగింపుల్లో పాల్గొనడం ఇవి మనం గుర్తించాల్సిన మార్పులు. ఏ స్థితి నుండి స్త్రీలు ఏ దశకు ఎదిగారో— అది వారి న్యయంకృషి కానివ్వండి లేదా సంస్కరణోద్యమ ప్రభావం కానివ్వండి, సంస్కర్తల చేయూత కానివ్వండి— గమనించాల్సిన అంశం వారితో వెల్లడిరిసిన చైతన్యం, వచ్చిన మార్పు.

పైన పేర్కొన్న చైతన్యంలో భాగంగానే స్త్రీల పత్రికల్ని పరిశీలించాలి. అదే కృషి ఈ గ్రంథంలో శ్రీమతి పద్మావతి చేసింది కూడ. తెలుగు జర్నలిజం ఎంతో అభివృద్ధి చెందింది, 19వ శతాబ్దపు మధ్య భాగం నుండి మామూలు, సాదా, సీదా పత్రికలుగా ప్రారంభమై, సంస్కరణోద్యమకాలంలో వేగం పుంజుకొని, అప్పట్లో నిర్వహించాల్సిన చారిత్రక కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించి, ఆ తర్వాత రాజకీయ, సాహిత్య, సాంస్కృతిక ఉద్యమాల సంపన్నతకు ఎంతగానో దోహదం చేశాయి. వీటిని గూర్చిన విశ్లేషణ, అన్ని కోణాల నుండి ఇంతవరకూ సరిగ్గా జరగలేదు ఈ విధమైన పరిశోధనకు కావల్సిన ముడిసరుకు గ్రంథాలయాల్లో, వ్యక్తుల దగ్గర, అక్కడా, ఇక్కడా నిక్షిప్తమై వుంది. వీటిని కష్టపడి సేకరించారు పద్మావతి. వాటిని పరిశీలించాల్సిన చారిత్రకు, సాంఘిక నేపథ్యంలో వుంచారు. కొన్ని సూత్రీకరణలు చేశారు. అవే తిరుగులేని అంతిమ ముగింపు వాక్యాలుగా ఆమె అనుకోదంలేదు. కేవలం పత్రికలనే ఆధారం చేసుకొని, అందులో వెలువడిన రచనలను మాత్రమే విశ్లేషించి, అప్పటి ఉద్యమాలపై, సంస్కర్తలపై అభిప్రాయాలు వెల్లడించడం గానీ, తీర్పులివ్వడం కానీ సరైందికాదని ఆమెకూ తెలుసు. అందుకే, ఆమె వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాలు, చేసిన సూత్రీకరణలను, ఆ కాలపు మొత్తం సంస్కరణ సాహిత్యంలో కలిపి చూడాలి. వాటి మధ్య గల సంబంధాలను పరిశీలించాలి. సాహిత్యంలో వెలిబుచ్చిన భావాలకు, పత్రికల్లో భావాలకు వైరుధ్యమున్న, ఒక దాంట్లో చెప్పినవి మరో చోట లేకున్నా, వాటికి గల కారణాలు వెతకాలి. పరిశోధకులు, సత్యాన్వేషకులు చేయాల్సింది సరిగ్గా ఇదే! ఆ పని పద్మావతి ప్రారంభించింది. ఆమె పిహెచ్.డి. పరిశోధనాంశం

“సంస్కరణోద్యమ సాహిత్యంలో శ్రీ” నేడు మనకు లభ్యమవుతున్న పరిశోధక పనిముట్లనూ, కాలానుగతంగా ఏర్పడిన పరిశోధక దృష్టితోనే గాక, ప్రాపంచిక దృష్టితో గూడ కలగలిపి, గతకాలపు ఘటనలను అంచనా వేయడానికి ప్రయత్నించాలి. అంతేకాని, ఈనాటి మన భావాలను, మనం కావాలను కొంటున్న మార్పులను, అప్పట్లో, దాదాపు ఒక శతాబ్దం క్రితం, రాలేదని కానీ, వాటి కొరకు కృషి జరగలేదని కానీ అనడం చారిత్రకంగా సరైంది కాదు. ఒక్కో యుగంలో పెంపొందే భావజాలం, వచ్చే మార్పులు, అప్పటి ఆర్థిక, సామాజిక పరిస్థితులకు, చారిత్రక శక్తులకు అనుగుణ్యంగానే వుంటాయి అకానీ, కాలాన్ని మించి వుండడాన్ని వీల్లేదు. ఈ చారిత్రక దృష్టితో చూసినప్పుడు 19వ శతాబ్దపు సంస్కరణోద్యమాలు పరిమిత స్వభావాన్ని కలిగి వున్నట్టివే! వాటి పరిమిత స్వభావం కానీ, అనాటి సంస్కర్తల భావజాలం కానీ, వలసపాలన విధించిన పరిమితులకు లోబడినట్టివే. వలసపాలన సృష్టించిన ఆశలు, భ్రమలు, ఆధునికతవైపు సమాజాన్ని మార్చడం వల్ల వలస పాలకులకున్న అనుకూలతతోనే (వారి ప్రయోజనాల దృష్ట్యా), సమాజ ఆధునికీకరణ జరిగిందన్నది చారిత్రక సత్యం. వలసపాలకుల పరిమిత దృష్టిని, ఆధునికీకరణ విషయంలో, అసరగా తీసుకొని అప్పటి మధ్య తరగతి వర్గం, అప్పుడే భారతీయ సమాజంలో తలెత్తుతున్న పెట్టుబడిదారీ వర్గపు ప్రతినిధులుగా, వారి భావ వ్యక్తీకరణలుగా పనిచేశారు. సామాజిక మార్పుకు, ఆధునికీకరణకు అసంపూర్తిగానైనా కృషి చేశారు. ఫలితంగా జరిగిందేమిటి : సామాజిక మార్పు జరగాల్సినంతగా జరగనేలేదు. మధ్యంతరంగానే ఆగి పోయింది. పూర్తి పెట్టుబడిదారీ, ఆధునిక సమాజం అవిర్భవించలేదు. భూస్వామ్య సమాజపు భావజాలం, అవశేషాలు సమాజంలో మిగిలిపోయాయి. వలసపాలకులు సామాజిక మార్పును పూర్తిగా కొనెత్తెస్తారన్న పొరబాటు అవగాహనలో (False consciousness)లో వుండిపోయారు అనాటి సంస్కర్తలు ఇది వలసవాద పెత్తనం వల్ల జరిగిన కీడు. విదేశీ పాలనలో సంబంధం లేని, స్వతంత్రంగా అభివృద్ధి చెందిన టర్కీ, జపాన్ లాంటి దేశాల్లో, ఆధునికీకరణ పరిణామం వేరే విధంగా, మరింత సంపూర్ణంగా, స్వతంత్రంగా జరగడం ఇక్కడ గమనించదగ్గ విశేషం. ఇదే సందర్భంలో మనదేశానికి రాజకీయ స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించిన తర్వాత కూడ, ఆర్థికపరమైన పరిణామాలు వేరే విధంగా వున్నందున, ఇంకా సమాజంలో రావల్సిన ఆరోగ్యపరమైన మార్పులు రాలేదు. ఈనాటికి సాంఘిక దురాచారాలు విలయనృత్యం చేస్తున్నే

వున్నాయి. సతీ పునరుద్ధరణ, వరకట్నం, శ్రీ స్వాతంత్రం, కులవ్యవస్థ, మత, సాంఘిక దురాచారాలు, మూఢ నమ్మకాలు, కుహనామత విశ్వాసాలు, టక్కుటమారాల మతగురువులు మెదలగునవి చూస్తూనే వున్నాం. మరో పీఠేశలింగం రావాలనీ, రాజారామోహన్‌రాయ్, విద్యాసాగర్ మళ్ళీ పుట్టాలనీ, అర్ధంలేని నిస్సహాయ స్థితిలో కలలు కంటున్నది సమాజం. సామాజిక పరిణామాన్ని పూర్తిగా తీసుకరాగలిగిన పాలక వర్గం, దాని స్వతంత్ర పటిష్ఠత, ఆ వర్గానికి దోహదం చేయగలిగిన మధ్యతరగతి వర్గం యీనాడు లేదు. ఉదాహరణకు ఈనాడు సాంస్కృతిక రంగాన్నే చూద్దాం. సినిమాలు, సాహిత్యం, వాటిలోని కథా వస్తువులు ఎలా వున్నాయో మనకు తెలుసు. సమాజంలోని యువత, ఆదర్శ బలంలోపించి, సరియైన విలువలు లేని వాతావరణంలో వట్టి పిప్పిలా, వేళ్ళులేని వృక్షంలా ఎదుగుతున్నారు. నేటి శ్రీల పత్రికల్నే ఉదాహరణగా తీసుకొందాం. పద్మావతి ఈ గ్రంథంలో ఒకచోట రాసినట్లుగా, కనీసపు 19వ శతాబ్దపు ఆదర్శవాదం కూడ వీటిలో కనపడదు. వంటింటి వ్యవహారాలు, అందచందాల చిట్కాలు, భూతప్రేత, పిశాచ సంబంధ మైన నీరియల్స్, బూతు కథలు, కొన్ని మినహాయింపులతో, ఖచ్చితంగా పెట్టుబడికి, కట్టుకథకి పుట్టిన విష పత్రికలు యివి.

19వ శతాబ్దపు పత్రికలు శ్రీని కేవలం విద్యావంతురాల్నే చేయాలనుకోడం. వివాహవ్యవస్థను, కుటుంబ పరిమితుల్ని దాటి వెలువలికి రమ్మని పిలుపు యివ్వకపోవడం నిజమే! విద్యను సార్వజనీనం చేయాలని, అది అజ్ఞానాన్ని, మూఢత్వాన్ని పారద్రోలి, మానవుని మనస్సును పెనవేసుకొన్న అంధకారపు శృంఖలాల్ని తెంచివేసే సాధనంగా భావించారు. శ్రీకి కూడ ఒక మనస్సు వుందనీ, స్వేచ్ఛావాయువులు పీల్చే గుండెలువున్నాయని గ్రహించినా, వాటికి భౌతికమైన పునాది వుందనీ, దానిక్కావల్సిన ఆర్థిక పరమైన హక్కులు పురుషులలో సమానంగా వుండాలన్నంత మేరకు వెళ్ళలేకపోయారు. అది, ముందే చెప్పినట్టు, ఆనాటి సంస్కృతల సంస్కరణ దృష్టి మాత్రమే! వారు సమాజాన్ని సమూలంగా మార్చాలన్న భావజాలానికి దోహదం చేసిన వారు కాదు. వివాహ వ్యవస్థను గూర్చి ఈ నాటికి మనం చర్చిస్తూనే వున్నాం. అందులో ఎనలేని దోషాలున్నాయని చాందసులనబడే వారి అంతరంగానికి కూడ తెలుసు. అయితే దీనికి ప్రత్యామ్నాయం ఏమిటి? ఇదే మనల్ని వేదిస్తున్న సమస్య. అలాఅని దోషభూయిష్టమైన వివాహ వ్యవస్థను సమర్థిస్తున్నామని కాదు. అందులోంచి వెలికి తీసి శ్రీని

ఎక్కడికి తీసుకెడుతున్నట్లు? ఇది తీవ్రంగా మనం ఆలోచించాల్సిన విషయం. శ్రీకి అర్థిక స్వాతంత్ర్యం పాటు, సమాజంలో స్వేచ్ఛగా వుండే వీలు, సామాజిక భద్రత నేడు వుందని చెప్పలేం. మన సమాజం బాగా పేరుకుపోయిన పితృస్వామిక, మగవాడి ఏలుబడిలోవున్న సమాజం. అందువల్ల అప్పటి చైతన్యం, ఉద్యమాలు శ్రీని ఉత్తమ గృహిణిగా తయారుచేయవూనుకొన్నాయన్నా, 'పూర్తి' స్వేచ్ఛను కోరలేదన్నా, అనాటి విద్యాప్రణాళికల్లో క్రియాశీలక, మిలిటెంట్, రాడికల్ భావాలు లోపించాయన్నా, కారణం, అప్పట్లో శ్రీకి ప్రాథమిక చైతన్యం పెంపొందించే దశగా దాన్ని పరిగణించాల్సి వుంటుంది. లేకుంటే 19వ శతాబ్దపు ప్రథమ భాగంలో జరిగిన బ్రిటీష్ వ్యతిరేక తిరుగుబాట్లు, వలస వ్యతిరేకతా చైతన్యాన్ని కలిగిలేవనీ, వాటికి వలస దోపిడి గూర్చిన స్పృహ వుండాల్సినంతగా లేదనీ తప్పపట్టినట్టుగా వుంటుంది. అయితే, సంస్కర్తలు వెలిబుచ్చిన భావాఅకు, ఆచరణకు ఎడం వుండే దాన్ని ఖండించాల్సిందే! ద్వంద్వ స్వభావాన్ని బట్టబయలు చేయాల్సిందే!

అసలైన ఆధారాలలో, శ్రమించి, సరియైన ఉపవత్తులలో, సమాచారంలో, చక్కటి స్పష్టతలో, యం.ఫిల్. సిద్ధాంత వ్యాసం రాశారు. ఎంతో పట్టుదలలో, చిత్తశుద్ధితో విషయాన్ని పరిశీలించాడు. అడుగుడుగునా వివరాలు పొందుతూ ముందుకు సాగింది ఆమె పరిశోధన. అందుకు పద్మావతిని హృదయ పూర్వకంగా ఆభినందిస్తున్నాను. శ్రీల సమస్యలపై వివిధ దృక్కోణాల నుండి ఉపయోగకరమైన చర్చలు జరుగుతున్న నేటి కాలంలో, సమ్యక్ దృష్టిలో, శ్రీమతి పద్మావతి చక్కటి రచనలు చేస్తుందన్న విశ్వాసం నాకుంది.

కేంద్రీయ విశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాద్, 24-4-'89

—వి. రామకృష్ణ

కృతజ్ఞతలు

యం.ఫిల్. పరిశోధన వ్యాస రచన పర్యవేక్షణకి అంగీకరించిన శ్రీమతి ఆనందారామం గారికి.

శ్రీ కొత్తపల్లి పీఠభద్రరావు గారికి, శ్రీ జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి, తెలుగుశాఖ (యూనివర్సిటీ ఆఫ్ హైదరాబాద్)లోని ఇతర అధ్యాపక బృందానికి.

ఎన్నోసార్లు పరిశోధనాంశం గురించి చర్చించి, అమూల్యమైన సలహాలను, అరుదైన పుస్తకాల్ని ఇచ్చి సహకరించిన శ్రీ వి. రామకృష్ణ గారికి,

సద్ధాంత వ్యాసాలకోసం, వివిధ పుస్తకాల పత్రికలకోసం వెళ్ళినప్పుడు వాటినిచ్చి, చర్చలు చేసిన....డా॥ జి.ఎన్. రెడ్డి గారికి, డా॥ పి.సి.యన్. రెడ్డి గారికి, డా॥ కొలకలూరి ఇనాక్ గారికి, డా॥ హెచ్. బ్రహ్మానంద గారికి, డా॥ దేవకి గారికి, డా॥ కాల్యాణయని గారికి డా॥ చేకూరి రామారావు గారికి.

రాజమండ్రి నుంచి ఎన్నో విలువైన పుస్తకాల్ని పంపించి ఎంతగానో సహకరించిన శ్రీ నన్నిదానం నరసింహ శర్మ గారికి,

ప్రతి స్థాయిలోనూ నన్ను ప్రోత్సహిస్తూ సహకరించిన శ్రీదేవి, సుబ్బలక్ష్మి, స్వర్ణ, తిరుపతమ్మ, జోబాలకి,

యం.ఫిల్. థీసిస్ ప్రచురించుకోవాలి అని చెప్పగానే, భారాన్నంత టుజాన వేసుకున్న శ్రీ వి. నరసింహ రావు గారికి, వీరిని పరిచయం చేసిన రవి అన్నయ్య గారికి, ఇతరత్రా సలహాలిచ్చి సహకరించిన డా॥ ఎ. పాండయ్య గారికి, డా॥ సుధీర్ గారికి, అతి తక్కువ వ్యవధిలో ముద్రించి ఇచ్చిన మెస్సెర్స్ చంద్రశేఖర ప్రింటింగ్ వర్క్స్ వారికి,

ఇంకా ఎందిరికో.....!

భూమిక

“తెలుగులో-శ్రీల పత్రికలు ఒక పరిశీలన” అనే విషయాన్ని పరిశోధనాంశంగా గ్రహించడానికి నేడు శ్రీలకోసం ప్రత్యేకంగా పత్రికలు (వనీత, పనితాజ్యోతి, వెలువడుతున్నాయి కదా? వాటి వలన మధ్య తరగతి స్త్రీకి ఏ మాత్రం ప్రయోజనం కలుగుతోంది. అసలు ఈ పత్రికల లక్ష్యం ఏమిటి? అని కలిగిన అనుమానాలే కారణం. అనుమానానికి సమారానం వెతుక్కుంటూ పోతూంటే శ్రీల కోసం పత్రికలు ఈ రోజే కాదు వంద సంవత్సరాల క్రితమే వెలువడ్డాయి. అనే అసక్తికరమైన విషయం తెలియ వచ్చింది. ఏ పరిస్థితుల్లో శ్రీలకోసం పత్రికలు వచ్చాయి! అనే ప్రశ్న తర్వాత కలిగింది. సామాజికంగా శ్రీ విపరీతంగా అణచివేయబడివున్న కాలంలో శ్రీల కోసం మొదటి పత్రిక వెలువడింది. అయితే శ్రీ బయటికి ఎస్తేనే తప్పుగా భావించే ఆ సమాజంలో వెలువడిన శ్రీల పత్రికలు ఏ విషయాన్ని చర్చించేవి? నిజంగా శ్రీల సమస్యల్ని చర్చించేవా? లేక మరే విధంగానైనా ప్రబోధించేవా? అనే కుతూహలం ఈ విషయం మీద పరిశోధనకి పురికొల్పింది.

తెలుగులో పత్రికలకి సంబంధించిన పరిశోధన చాలకొద్దిగా జరిగింది. అందులో చెప్పకోతగ్గది శ్రీ లక్ష్మణ రెడ్డి గారి ‘తెలుగులో జర్నలిజం-అవ తరణ-వికాసాలు’ అనేది ఒకటి. తెలుగు పత్రికా ప్రపంచానికి సంబంధించి ఇప్పటి వరకు జరిగిన పరిశోధనల్లో కాస్త సమాచారాన్నందించ గలిగేది లక్ష్మణరెడ్డి గారి సిద్ధాంత వ్యాసం. ఆ వ్యాసం ఈ మధ్యనే పుస్తక రూపం పొందింది. ఇందులో కాలక్రమానుగతంగా పత్రికల జాబితా కనిపిస్తుంది గానీ పత్రికల స్వభావ విశ్లేషణ అంతగా కనిపించదు.

వెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయానికి చెందిన పి. రామమూర్తి గారు ‘తెలుగులో మహిళా పత్రికలు-మహిళాభ్యుదయం’ అనే పేరుతో ఒక యం.ఫిల్. సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని ఆ యూనివర్సిటీకి సమర్పించారు. అయితే ఆ సిద్ధాంత

వ్యాసంపై పేరులో మహిళా పత్రికలనే పదం వుంది కాని లోపల విషయ ముండా 1893 నుంచి నేటి వరకు వచ్చిన పత్రికల జాబితాలో పాటు మధ్యలో మహిళల హక్కులకి సంబంధించిన ఒకటి రెండు చట్టాలను గురించి కూడా చర్చించారు. అయితే ఆ చర్చ పరిమితంగా వుంది కాబట్టి, ఆ సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని చూసినతర్వాత, తప్పకుండా మహిళా పత్రికల్ని గూర్చి పరిశోధన చెయ్యాలి అని నిర్ణయించుకొని ఈ అంశాన్ని పరిశోధనకి ఎంచుకోవడం జరిగింది.

తెలుగులో దీర్ఘకాలం వెలువడి ఎంతో ప్రఖ్యాతి పొందిన 'గృహలక్ష్మి' పత్రిక మీద కాకపోయినా, ఆ పత్రిక ప్రచురణ చేసిన 'స్వర్ణకంకణ' గ్రహీతలను గూర్చి, 'గృహలక్ష్మి స్వర్ణకంకణ గ్రహీతలు వారి కావ్యములు- ఒక పరిశీలన' అనే పేరుతో ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ నుంచి ఒక పి హెచ్.డి., సిద్ధాంత వ్యాసం వెలువడింది. అందులో రచయిత్రి గృహలక్ష్మి పత్రిక స్వరూప స్వభావాల్ని గురించి స్థూలంగా చర్చించారు.

తెలిసినంత వరకు తెలుగు పత్రికలకి సంబంధించి జరిగిన పరిశోధన ఇది. (పత్రికల్లోని బాషా విశేషాల్ని గురించి ఒకరిద్దరు పరిశోధన చేశారు.) కాబట్టి ఎంతో విశిష్టమైన చరిత్ర కలిగిన తెలుగు మహిళా పత్రికల్ని గూర్చి లోకానికి తెలియజేయాలనే తపనతో కూడా ఈ అంశాన్ని ఎంచుకోవడం జరిగింది. ఇక దీనిలో 1947 వరకు వచ్చిన పత్రికల్ని మాత్రమే పరిశీలించడం జరుగుతుంది. ఎందువల్లనంటే 1947 తర్వాత దేశంలో అనేకమైన మార్పులు సంభవించాయి. వాటికనుగుణంగా పత్రిక స్వభావంలో మార్పు రావడం సహజం. విషయం విస్తృతమైపోతుందనే భయంతోను, 1947 తర్వాత మార్పులు అంతకు ముందు పరిస్థితిలో స్పష్టంగా భిన్నమైనవి కావడంతోను ఈ విషయాన్ని ఇంతవరకే తీసుకోవడం జరిగింది. గృహలక్ష్మి పత్రికకి సంబంధించి కూడా ఒక సిద్ధాంత వ్యాసం వెలువడింది కాబట్టి ఆ పత్రికని గూర్చి కొద్దిగా సమాచారం మాత్రమే సేకరించి రాయడం జరిగింది. గృహలక్ష్మి, ఆంధ్ర మహిళ పత్రికా ప్రతులు అన్నీ లభ్యం అవుతున్నాయి.

ఇందులో కూడ 1920 తర్వాత చూసినంత వరకు మూడు, నాలుగు పత్రికల కంటే ఎక్కువ లేవు. ఈ పరిశోధనాంశం ప్రధానంగా 1920 వరకు వచ్చిన పత్రికలకి సంబంధించి వుంటుంది. ఆ తరువాత పత్రికలకి సంబంధించి స్థూలమైన చర్చ మాత్రమే జరుగుతుంది.

1920కి ముందు తెలుగులో స్త్రీలకోసం పత్రికలున్నాయా? అని అశ్చర్యపడే తెలుగు వారికి సమాధానం ఈ పరిశోధనా వ్యాసం.

“సాంస్కృతికం జర్నలిజం ఇవి రెండు జీవితాన్ని ప్రతిబింబించడానికి ప్రయత్నంచేసేవే. ఎటొచ్చి జీవితపు సంఘటనలను విన్నవాటిని- కన్న వాటిని, విన్నట్టుగా, కన్నట్టుగా జర్నలిజం చిత్రిస్తుంది. పత్రిక ఒక పేజీలో వేసే దానికి మరొక పేజీలో వేసేదానికి సంబంధం ఉండదు. పేజీలోనూ ఒక కాలంలో దానికి, సంబంధం ఉండదు ఒకే కాలంలో పరస్పర సంబంధము కాని విధిన్న విషయాలండవచ్చు. ఇందుకు కారణం జీవితం బహుముఖమైంది కావడమే. బహుళ సమన్వయంలో కూడినది కావడమే.” (నవమేధావి నార్ల పు. 52) అన్న నార్ల వారి మాటలు అక్షరసత్యాలు.

సంఘ జీవితాన్ని సాహిత్య ప్రక్రియలు ఒక్కో ప్రక్రియ ఒక్కో కోణం నుంచి చూస్తే పత్రికలు అన్ని కోణాల్నించి చూసి స్రవారం చేస్తాయి. ఒక్కో సారి వ్యాఖ్యానం చేస్తాయి.

అనే నమ్మకంలోనే పత్రికల ద్వారా నాటి స్త్రీ సామాజిక పరిస్థితిని అంచనావేయడానికి ప్రయత్నం చేశాను.

“అస్పష్ట ప్రతిబింబాలు” అనడంలో ఆ పత్రికలు నాటి సమాజాన్ని ప్రతిబింబించిన తీరులో స్పష్టతలేదు అని చెప్పడమే. ఎందుకంటే స్త్రీ జనోద్ధరణ కోసం పాటుపడిన సంస్కర్తలు నడిపిన స్త్రీల పత్రికల్లో కనిపించిన స్త్రీ నాటి స్త్రీ సమాజానికంతటికీ ప్రతీక కాదు, స్త్రీల సంపాదకత్వంలో నడిచిన పత్రికల్లోనూ స్త్రీకి జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని కొంతవరకూ గుర్తించి కూడా, తిరిగి పురుషస్వామ్య భావజాలానికి అనుగుణంగానే ఆ పత్రికలు తయారు కావడానికి కారణం ఉంటుందనిది. అందుకీ ఈ పత్రికల్ని ‘అస్పష్ట ప్రతిబింబాలు’ అన్నాను.

ఈ పరిశోధన వ్యాసం శ్రీల పత్రికలకి సంబంధించిందే అయినా చివర్లో తలెత్తిన ప్రశ్నలు కేవలం ప్రతికలకే పరిమితం కాదు. అవి నాటి సమాజానికంతటికీ సంబంధించినవి. ప్రశ్నలు తలెత్తినంత సులభంగా సమాధానాలు దొరకవు. ప్రతి సమాధానానికి సవాలు చేయగలిగే సమాధానం మరోటి ఉంటూ ఉండవచ్చు. శ్రీ పరమైన ప్రశ్నలకి, శ్రీలందరి సమాధానం ఒకటిగా ఉండకపోవచ్చు. ఎవరివాదం వారికి సబబుగానే తోస్తుంది. శ్రీల పత్రికల్ని, తద్వారా శ్రీ పరిస్థితిని నేను చూసిన దృక్పథం పూర్తిగా కాకపోయినా, కొంతవరకైనా శ్రీవాద దృక్పథం అని చెప్పగలను.

ఏ సామాజిక పరిస్థితుల్లో శ్రీల పత్రికలు వెలువడ్డాయో, ఏ సామాజిక ప్రేరణతో వారు పత్రికలు చదవటం ఆరంభించారో తెలుసుకొంటే పరిశీలించబోయే శ్రీల పత్రికలకి సంబంధించిన అంశాలకి దోహదకారిగా ఉంటుందనే భావంతో ఈ పుస్తకాన్ని సామాజిక నేపథ్యంతో, పారంభించాను.

నాకు సాధ్యమైనంతవరకు శ్రీల పత్రికల్ని సేకరించాను. నా దృష్టిలోకి రాని పత్రికలు ఏవైనా ఉండి ఉండవచ్చు. అటువంటి పొరపాట్లని సహృదయులు మన్నిస్తారని ఆశిస్తూ.

—పద్మావతి

విషయసూచిక

పేజీ నం.

1. సామాజిక నేపథ్యం	1—32
2. వ్యక్తికల పరిచయం	33—52
3. వ్యక్తికల్లో అంశాలు చర్చ	53—92
4. ముగింపు	93—116
5. ఉపయుక్త గ్రంథ సూచిక	117—124
6. అంగ గ్రంథాలు	125—127

సామాజిక నేపథ్యం

సామాజిక నేపథ్యం

తెలుగులో స్త్రీల పత్రికల్ని పరిశీలించడానికి, సామాజిక పరిస్థితుల్ని అంచనా వేయడం అవసరమా ! అని అనుమానం రావచ్చు. కాని సాహిత్యమైనా, సంఘమైనా మార్పుపొందిందంటే తప్పకుండా తత్కాల ప్రజల అవసరాల్లో మార్పు వచ్చి ఉంటుందన్నమాట. అందుకే తొలి తెలుగు మహిళా పత్రిక వెలువడే నాటి సంఘ స్థితి ఏ విధంగా దోహదం చేసిందనే విషయ పరిశీలనకి తొలి దశలో మహిళా పత్రికల సామాజిక నేపథ్యం కొంత ఇవ్వడం జరిగింది.

సంఘం పరిణామాత్మకమైంది ! మరి అటువంటప్పుడు ఏ పరిణామాన్ని ఈ పరిశోధనకి తొలి ఘట్టంగా తీసుకోవాలి అన్న ప్రశ్న ఏర్పడుతుంది ! అందుకు సమాధానం మన దేశంలో 'యగ సంధి' అని చెప్పబడే 19వ శతాబ్దపు ఉత్తరార్ధం నుంచి తొలి స్త్రీల పత్రిక వెలువడే నాటి వరకు స్థూలంగా చర్చించి, ఆ పత్రికలు వెలువడుతున్ననాటి పరిస్థితుల్ని చేతనై నంత వివరంగా పరిశీలించాలని ప్రయత్నం.

తెలుగు దేశంలో స్త్రీల పత్రిక వెలువడే నాటికి వంగ దేశంలోనూ వెలువడ్డాయి. వీటి రెండింటికి మార్గదర్శియైన ఆంగ్ల దేశంలో స్త్రీల పత్రికలు ఎప్పడో వచ్చాయనే విషయం వేరుగా చెప్పక్కర్లేదు. 19వ శతాబ్దంలో తెలుగుదేశంలో ఏం జరిగినా అది ఒక్క తెలుగుదేశానికే పరిమితం కాదు. యావద్భారతంలోనూ అటువంటి పరిస్థితే నెలకొని వుంది. 1849 నాటికి మహారాష్ట్రలో స్త్రీల కోసం పత్రిక నడుపబడినట్లు తెలుస్తోంది.¹

ఆ రోజుల్లో ఉద్యమాలకు, అలజడులకు భారతదేశంలో బెంగాలు ముందంజ వేసింది. ఎందువల్లనంటే ఆంగ్లేయుల పాలన అక్కడ మొదట విస్తరించింది కాబట్టి ఆ ప్రభావాలు మిగిలిన దేశం అంతటి కంటే ముందుగా బెంగాలు మీద పడ్డాయి. క్రమంగా ఇవి ఇతర రాష్ట్రాలకి వ్యాపించింది. 19వ

శతాబ్దం పూర్వార్థంలోనే రామమోహనరాయలు అక్కడ సంస్కృత అయ్యాడు. ఆ శతాబ్ది ఉత్తరార్థంలో దక్షిణ భారతదేశంలో సంస్కృతలు తయారయ్యారు. సంస్కరణ భావాలు మొదటిసారిగా బెంగాల్లో తలెత్తి దేశమంతా వ్యాపించాయి.

పొరుగునున్న మహారాష్ట్రలో కూడా అదే కాలంలో సంస్కరణ భావాలు తలెత్తాయి. రామమోహనరాయ్ అనంతరం అతనికి అనుచరులు బయల్దేరారు. బెంగాల్‌లో ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగర్, మహారాష్ట్రలో మహాదేవ గోవింద రానడే, ఆంధ్రలో కందుకూరి వీరేశలింగం గార్లు ఇంచుమించుగా ఒకే కాలంలో సంస్కరణోద్యమాన్ని నడిపారు.

19వ శతాబ్దికి మన దేశంలో ఆచారాలు, బూజు పట్టిపోయాయని, మూఢ నమ్మకాలు శుష్క సంప్రదాయాలకు భారతదేశం పుట్టినిల్లుగా ఉండేదని అనిపిస్తుంది. అప్పటి సమాజం బూజుపట్టిన ఆచారాలలో మూఢ నమ్మకాలలో నిండి వుండి కానీ అప్పటికే మేధావుల్లో కొందరు ఆ పరిస్థితిని ప్రశ్నించారు! అంటే ఆ సంఘంలో ప్రజల అవసరాలు మారాయన్న మాట! ఆలోచనలో మార్పు వచ్చిందన్నమాట, వాళ్ళ ఆలోచనలో మార్పు రావడానికి 'ఆంగ్ల విద్య' ప్రధాన కారణం అయివుండవచ్చు.

అంతకు ముందు ప్రతీది 'కర్మ' అని 'విధి' అని సరి పెట్టుకొనే భారతీయ పండిత లోకంలో, ఈ కర్మ, విధి, అనేవి మార్చడానికి వీలైనవనే ఆలోచన మొదలైంది! తత్ఫలితంగానే నాటి ఆచారాలను ప్రశ్నించడం, నూతనాచారాలను ప్రవేశపెట్టడానికి ప్రయత్నించడం జరిగింది. ఆచారం, సంప్రదాయం అనేవి మానవ జీవితాన్ని సుఖవంతం చేసేవిగా ఉండాలి కాని దుఃఖ భాజకాలుగా ఉండకూడదనే దృక్పథం యేర్పడింది!

నాటి సమాజంలో ప్రతి వ్యవస్థలోను మేధావులకు లోపాలు కనిపించాయి. వాటిని సరిదిద్దాలనే తాపత్రయం మొదలైంది వీటన్నిటికీ ముఖ్యమైన కారణం సమాజ ఆర్థిక వ్యవస్థలో మార్పు రావడం² అని కొందరి అభిప్రాయం.

అనాడు భారతదేశంలో చేతి పరిశ్రమలకి ప్రాముఖ్యం తగ్గి, ప్యాక్షరీల స్థాపనకు, పారిశ్రామిక రంగానికి ప్రాముఖ్యత పెరిగింది. దేశీయమైన చేతి పరిశ్రమ స్థానాన్ని యంత్ర పరికరాలు ఆక్రమించుకొన్నాయి.

“మన దేశంలో ద్రవ్యస్థితి మిక్కిలి తక్కువ యున్నది. మన దేశస్థులు జీవించడమునకు ఉండే వస్తువులు చాలా తగ్గిపోయినవి, రాజధానుల యందుండే వారికి జీవనార్థమై కొన్ని సదుపాయాలు కలుగుతున్నప్పటికిన్ని ఇతర స్థలముల యందు ఉద్యోగములు లేకుండా నుండే వారికి జీవనము జరుపుకోవడం మిక్కిలి కష్టతరమైయున్నది. రాజధానులయందుండే వారిలోనున్న ఉద్యోగములు కలిగియున్నవారు వినాగా తతిమ్మా వారు జీవనార్థమయి యుండేబాధను కొంతమట్టుకైనా తెలుసుకుంటూనే యున్నారు.”³

ఇది దేశ ప్రజల జీవనం మీద ఎంతో ప్రభావం చూపించింది. దేశీయమైన వస్తువులు తగ్గిపోవడంతో జీవనాధారం వెతుక్కుంటూ ఉన్న వూరు విడిచి వెళ్ళవలసి వచ్చేది. ఉన్న వూరు విడిచిపెట్టిన తర్వాత వారు అనేకమైన ఇబ్బందుల్ని ఎదుర్కోవలసి వచ్చేది ! దాంతో వారిలో ఆలోచన మొదలైంది. అంతకు పూర్వం ఉన్నచోటే ఉండటం, ఎవరివృత్తి వారు నిర్వహించుకుంటూ వుండడంతో, వారి ఆచార వ్యవహారాలకి ఏ విధమైన ఆటంకం కలగలేదు. ఎప్పుడైతే ఉన్న ఊరిని విడిచి వెళ్ళవలసిన అవసరం ఏర్పడిందో అంతవరకు తాము పాటిస్తున్న ఆచారాలకి ఆటంకాలు ఏర్పడ్డాయి. సవరణలు ప్రతిపాదించబడ్డాయి.⁴

కొన్ని సంస్కృతులు బాహ్య ముఖంగా వుంటే కొన్ని అంతరికంగా ఉంటాయి. నాటి భారతీయ సంస్కృతి అంతరికంగా వుంది. బాహ్య ప్రపంచాన్ని గురించి ఎక్కువగా ఆలోచించలేదు. అందుకే ఎవరో వచ్చి మన దేశాన్ని కబళించుకొనేవారే కానీ మన వారు వేరే దేశాలవైపు చూపు సారించను కూడా లేదు. ఈ విపరీతమైన అంతర్ముఖత్వం మనిషి చుట్టూ గిరులు గీస్తుంటుంది. సరిగ్గా నాటి భారతీయ సమాజం కూడా అదే స్థితిలో వుంది. సముద్రయానం చేస్తే ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవాలి వంటి ఆచారాలు, అర్థం అయినా,

కాకపోయినా ఆవేశాన్ని వల్లవేసే విద్యా విధానం, బలికినా చచ్చినా మూడు ముళ్ళు పడితే చాలుననుకొనే వివాహ వ్యవస్థ ఒకటేవిటి అన్ని పాఠశాలలోనూ భారతీయ సంస్కృతి గిరులు గీసుకొని అందులోనే ఉండిపోయింది. పక్క దేశంలో వస్తున్న మార్పుల్ని, సంభవిస్తున్న పరిణామాన్ని మనవారు మచ్చుకైనా పట్టించుకోలేదు.⁵

19వ శతాబ్దంలో ఈ పరిస్థితుల్లో మార్పు వచ్చింది. అయితే ఈ మార్పు పూర్తిగా 19వ శతాబ్దంలోనే ఎందుకు వచ్చిందన్న అనుమానం కలగక పోవదు. అంతకు ముందు ఎన్నో శతాబ్దాల ముందు నుంచి ఈ దేశాన్ని పర్యేషులే పాలిస్తున్నారు కదా! అనే సంశయం రావచ్చు.

"ముసల్మానుల కాలములో నూతన పదజాలము చేరుట, రాజా స్థానాదు లలో జరుగు మర్యాదల విషయములో కొన్ని భేదములు వచ్చుట మాత్రమే జరిగినది గాని పాశ్చాత్యుల సంపర్కము వలన మనలో వచ్చిన భావ విప్లవము వంటిది రాలేదు.⁶

దీనికి కారణం ముసల్మానులు మన దేశంలో పారిశ్రామిక వ్యవస్థను ఏర్పరచలేదు. వారికి నూతన ఉద్యోగి వర్గంలో పనిలేదు. వారికి కావలసిన పండితులు నభల్లో, రాజ స్థానాల్లో హాజరయ్యే వారు, వారి అవసరాలు అంత వరకే. వారిది పూర్తిగా భూస్వామ్య వ్యవస్థే. అయితే పాశ్చాత్యుల అవసరాలు వేరు. వారు ఈ దేశంలో నూతన పారిశ్రామిక వ్యవస్థను నెలకొల్పారు. వారికి మన దేశంలో వారికింద పనిచేసే ఉద్యోగి బృందం అవసరమైంది. అన్ని పాఠశాల ఉద్యోగుల్ని మాత్రం దేశం నుంచి ఇక్కడకు తీసుకురావడం ఆర్థికంగా వారికి లాభం కాదు. అందువల్ల సమాజానికి ఆయువు పట్టైన విద్యా వ్యవస్థను పాశ్చాత్యులు కదిలించారు. దాంతో భారతీయ సమాజంలో భావ విప్లవం బయల్పడింది. పాశ్చాత్యులు తమ అవసరాలకోసం గుమస్తా చదువుల్ని ప్రవేశ పెడితే, ఆ చదువుతో బయట ప్రపంచాన్ని చూడగలిగిన భారతీయ మేధావులు తమని గురించి ఆలోచించడం మొదలుపెట్టారు. అంతకు ముందు ముసల్మానులు భారతీయ విద్యావ్యవస్థను ఏ మాత్రం కదిలించలేదు. కుతూహలం ఉన్న భారతీయ కవి పండితులు కొందరు వారి భాషల్ని నేర్చుకొని రాజదర్బారుల్లో

ప్రవేశించారు. కాని పాశ్చాత్య ప్రభావం అటువంటిది కాదు, అది సమాజాన్ని పునాదుల్లోంచి కదిలించింది. (ఇంగ్లీషు వారు గుమాస్తా విద్యా విధానాన్ని ఈ దేశంలో ప్రవేశ పెట్టేప్పుడు బహుశా వారు కూడా భారతీయులు తమని ఈ దేశం నుండి తరిమి వేయడానికి తయారవుతాయని ఊహించి ఉండరు.)

ఆనాటి దేశీయ విద్యావ్యవస్థలో సమగ్రంగా మార్పు రావాలని శ్రీ వెన్నెలకంటి సుబ్బారావు ప్రభుత్వానికి సమర్పించిన ఒక నివేదికలో తెలియజేశారు.⁷ ఈ పరిస్థితి 1850 నాటికి పెద్దగా మారినట్లు కనిపించదు. అంటే ప్రభుత్వం పాఠశాలలు స్థాపించింది కానీ అప్పటికి ఇంకా భారతీయుల్లో చాలామంది వాటి వైపు వెళ్ళలేదు.

ఛందో రూపంగా ఉన్న శాస్త్రాల విద్యాభ్యాసం క్లిష్టతరం అవుతోందని, బాలురకు అది అందుబాటులో ఉండటం లేదని వారికి స్థాయికి తగిన పాఠ్య పుస్తకాలను ఏర్పరచాలనే తలంపు స్వామినీన ముద్దు నరసింహం గారి నాటికే కనిపిస్తుంది. వివిధ నీతులు వైద్యాది శాస్త్రాలకు సంబంధించిన ప్రాథమిక పరిజ్ఞానం విద్యార్థులకు బాల్య దశలోనే బోధించాలనే భావం నాటికి ఏర్పడింది. ఈ శాస్త్రాది అంశాలను భాషాంతర గ్రంథాలలోంచి, దేశ భాషల్లో వచన రూపకంగా ఆచుప్రేయించాలనే అభిప్రాయం కూడా ఏర్పడింది.⁸ కేవలం సంస్కృత శ్లోకాన్ని వల్లివేస్తే లాభం లేదని, నిత్యజీవితానికి అవసరమయ్యే విషయాలను ఇతర భాషల్లో ఉంటే వాటిని దేశ భాషల్లోకి తర్జుమా చేసి నేర్చుకోవాలని ముద్దు నరసింహం నాయుడు సూచించారు. సమాజంలో విద్యావ్యవస్థలో సమగ్రమైన మార్పు రావాలనే తపన నాటి మేధావుల్లో కనిపిస్తుంది. ఆనాటికి మన విద్య సంస్కృత భాషలో ఛందోబద్ధంగా రాసి వున్న గ్రంథాలకే పరిమితమై ఉన్నట్లు అదీ కేవలం వల్లెతీసే పద్ధతికే విద్యార్థులు అలవాటు పడినట్లు భావించవచ్చు. ఇన్నిబట్టి నాటి విద్యా విధానం అర్థంలేని బట్టి పద్ధతిలో ఉండేదని, ముద్దు నరసింహం వంటివారు ఆ విద్యా విధానంలో మార్పుకోసం యోచించారని గ్రహించవచ్చు. దేశాంతరాలలో, భాషాంతరాలలో సంబంధాలు పెంచుకొని వివిధ విద్యల్ని సుగమం చేసుకోవాలనే తపన వ్యక్తమౌతుంది. విద్యా విధానంలో ఈ విధమైన మార్పులు కోరిన వారందరూ నాటి ప్రభుత్వంలో ఏదో విధమైన ఉద్యోగాలు చేస్తున్నవారే.

అంటే పిల్లల ఇంగ్లీషు విద్యలో సంబంధం ఉన్నవారే. మొదట్లో పాశ్చాత్య సంస్కృతి పట్ల ఇంగ్లీషు విద్య పట్ల ఉన్న వ్యతిరేక భావం క్రమక్రమంగా మారిపోయింది. తొలి దినాల్లో పాశ్చాత్య సంస్కృతిని మనవారు అంత తేలిగ్గా స్వీకరించలేదు.⁹ 19వ శతాబ్ది పూర్వార్థానికి ఇంగ్లీషు విద్య పట్ల పెరిగిన వ్యాపార ప్రజల్లో ఆ విద్యా ప్రభావాన్ని చాటుతుంది. క్రమంగా దేశీయ పాఠశాలల స్థానే క్రైస్తవ మిషనరీల పాఠశాలలు చోటుచేసుకున్నాయి. ఈమూ ఈ పాఠశాలలు వెలిగాయి. కళాశాలలు వెలిగాయి. 1857 నాటికి విశ్వవిద్యాలయాల చట్టం ద్వారా కలకత్తా, బొంబాయి, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయాల స్థాపన జరిగింది. అయితే ఈ క్రమంలో మనం గుర్తించాల్సిన అతి ముఖ్యమైన పరిణామం ఇంతకు పూర్వం సాధారణంగా విద్య కేవలం ఏదో ఒక కులం వారికే (బ్రాహ్మణులకి) పరిమితమై ఉండేది. ఇంగ్లీషు వారి పాఠశాల లేవ్వడాకా ఆ పరిస్థితి మారిపోయింది.

“....పూర్వకాలమందు మన హిందూదేశ హీనస్థితికి మూలకందమైన కుల విచక్షణచే తక్కువ కులజులు విద్యనేర్చుట కనర్హులుగా నెంచబడెడి వారు, అక్కతంబుననే వారట్లు హీనదశయందుండ వలసి వచ్చెనని యిటీవల ఆంగ్లేయుల దొరతనము వారు దయజూచి కుల భేద మెంతక నందరు విద్య నేర్చుట కర్హులని పాఠశాలల నేర్పరచి విద్య గడుపుచు చదువుకొన్న వారిని ఉద్యోగంబులచే గౌరవించుచు విద్యాభివృద్ధియు దాని మూలమున దేశాభివృద్ధియు జేయదొడంగిరి.”¹⁰

ఈ పరిణామం హిందూ సంఘంలో విపరీతమైన మార్పు తెచ్చింది. అంతకు ముందు అంతంత దూరం నుంచే విడివడి మాట్లాడుకొనే భిన్న కులాల వ్యక్తులు ఒక కప్పు కింద చేరి చదవవలసిన అగత్యం ఏర్పడడంతో—ఆంగ్ల విద్యా విధానం భారతీయ సమాజ పునాదుల్ని కదిల్చివేసింది. ఈ విధంగా విద్యా వ్యవస్థలో వచ్చిన మార్పు భారతదేశంలో ఒక కొత్త తరహా మేధావి వర్గాన్ని తయారుచేసింది. ఈ వర్గం ఆంగ్లేయుల పరిపాలనా పద్ధతుల్ని, ఆచార వ్యవహారాల్ని హృదయ పూర్వకంగా ఆచరించి, ‘ఆంగ్ల మానస పుత్రు’లనే కనుకూర్చుకొని కూడా పొందింది. అయితే ఈ పరిస్థితి ఎంతోకాలం సాగలేదు. 1953లో కాంగ్రెస్ స్థాపన జరిగి భారతీయులంతా ఏకంకావడం జరగడం

వలన క్రమంగా మరో వర్గం వుద్భవించింది. వారి దృక్పథంలో బ్రిటిష్ వారు ఈ దేశాన్ని అక్రమంగా పాలిస్తున్నారు. కాబట్టి వారిని మన దేశం నుంచి వెళ్ళగొట్టాలి. ఇటువంటి భావాల్లోంచి ఉద్భవించినవే 'స్వరాజ్యం నా జన్మ హక్కు, దాన్ని సాధించి తీరుతాను' వంటి నినాదాలు, వాటి ఫలితమే నేటి స్వతంత్ర భారతదేశం.

ఈ దేశంలో కుల వ్యవస్థ కరడుగట్టి పోయింది. అది ఎన్నో అనర్థాలకి దారితీసింది. 19వ శతాబ్ది నాటికి ఈ సంఘంలో కుల వ్యవస్థ వివరీతమైన అంతర భేదాలతో సతమతమౌతోంది. మత ప్రాతిపదిక మీద ఏర్పడిన సామాజిక వ్యవస్థలో బ్రాహ్మణ ప్రాబల్యం కొనసాగుతోంది! మతాచారాల పేరిట ఏర్పడిన మూఢ విశ్వాసాల్ని మార్చవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. ముస్లిం పరిపాలన మూలంగా వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు మరింత పటిష్ఠమయ్యాయి! ఇంచు మించుగా అన్ని వర్గాల్లో ఈ మూఢాచారాలు ప్రబలి ఉండగా సమాజ ప్రవక్తకులుగా భావించబడే బ్రాహ్మణుల్లో ఇవి ఎక్కువగా ఉన్నాయి. వీరి తర్వాత ఈ లక్షణాల్ని కొంత అంటించుకొన్న వారు వైశ్యులు, వీరు బ్రాహ్మణుల్ని అనుకరించాలనే తాపత్రయంతో వారు ఆచరిస్తున్న ఆచారాలను తాము ఆచరించడానికి ప్రయత్నం చేసేవారు.¹¹ కాబట్టి బ్రాహ్మణుల తర్వాత సంస్కరించబడవల్సిన దశలో ఉన్నవారు వైశ్యులు, అందుకేనేమో చాలావరకు సంస్కర్తలు బ్రాహ్మణులు, ఒకరిద్దరు వైశ్యులు కనిపిస్తారు.

మేధావి వర్గంలో కొందరు ఛాందస భావాల్ని విడనాడకుండా వర్ణ వ్యవస్థని సమర్థించడంలో తర్వాతి కాలంలో త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి వంటివారు వర్ణవ్యవస్థను ప్రశ్నించడం మొదలుపెట్టారు, సంస్కరణావశ్యకత ఉన్నత కులాల్లోనే ప్రధానంగా ఏర్పడింది. వీరిలో అనేక అంతర శాఖలున్నాయి. వీరిలో సాధారణంగా ఒక శాఖ వారు ప్రభుత్వోద్యోగాల్లో ఉండే వారు. ఆ శాఖ లోంచే సంస్కర్తలు కూడా ఎక్కువగా రావడం గమనార్హం.¹² కులం పరిధిలో గిరిగీసుకొని, ఆచారం పేరిట బయట ప్రపంచాన్ని తిరస్కరించే వారిలో చాలామంది ఆంగ్ల విద్యలో సంబంధం లేనివారే. ఆంగ్ల విద్యలో సంబంధం ఉండి ఆంగ్లేయుల కింద ఉద్యోగాలు చేస్తున్న వారిలో మార్పు సహజంగానే తొందరగానే వచ్చింది. 'నియోగి' శాఖ వారు అంతకు పూర్వం

కూడా రాజా స్థానాల్లో దివానుగా, గ్రామాదివతులుగా ఉన్నట్లు చారిత్రక దాఖలాలున్నాయి. బ్రాహ్మణుల్లో అంతర్భాషాల్లో వివాహాలేకాదు. నహ వంటి భోజనాలు కూడా ఉండేవి కావు. ఇతర కులస్థునిలో అవసరమైతే మనసు వంచుకోగలరు కానీ వారితో కలిసి భోజనం చేస్తే కులం నుండి వెలసేవాడు.

సంఘంలో నిమ్మ జాతుల వారి పరిస్థితి మోరంగా ఉండేది. అయితే వారి స్థితిని గుర్తించే దశకి ఇంకా ఆనాటి సమాజం చేరుకోలేదు. అంతకంటే ముందు సంస్కర్తల దృష్టిని ఆకర్షించిన విషయాలనేకం వున్నాయి. సమాజంలో నిమ్మ జాతుల పరిస్థితిని ఇంచుమించుగా 20వ శతాబ్ది ప్రారంభం దాకా ఎవరూ పట్టించుకోలేదు. అప్పటికి కొందరు సంస్కర్తల దృష్టిని ఆ సమస్య ఆకర్షించగలిగింది. ఆంగ్లేయులు హైందవ వర్ణ వ్యవస్థలోని బలహీనతలు ఆధారంగా చేసుకొని నిమ్మజాతుల సముద్ధరణ పేరిట వారందరిని మతపరంగా తమవైపు మరలించుకోవటానికి ప్రయత్నించారు. అప్పుడు ఇది జాతి సమైక్యతకు గొడ్డలిపెట్టు కాగలదని గాంధీజీటి వారు గుర్తించి నిమ్మజాతుల సంస్కరణలకు నడుంకట్టారు. జాతి పునరుజ్జీవనానికి ఇది ఎంతో ప్రధానమైనదనే భావం ఆనాటి సంస్కరణవాదులందరిలోను వ్యాపించింది.

కనీసం సంస్కర్తలలోనైనా కుల శాఖా భేదాలు సమసిపోయినప్పుడే సంస్కరణోద్యమం నిరాపరాధంగా సాగుతుందనే నినాదం మేధావి వర్గంలోంచి వినబడింది. తత్ఫలితంగా వెలువడ్డవే ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ గారి 'మూల వల్లి' వంటి నవలలు. వీరికి గాంధీ గారు హరిజనులనే గౌరవప్రదమైన నామకరణం చేశారు. ఆ తర్వాత వారిలోంచే మేధావులు బయల్దేరి స్వజాత్యుద్ధరణకి పూనుకున్నారు. ఈ హరిజనుల సమస్యల్ని పరిష్కరించడానికి స్త్రీలు ముందుకు రావాలని ఈ విషయంలో స్త్రీలు పూనుకొని చేయాల్సింది చాలా వుందని 1943 ప్రాంతాల్లో హిందూ సుందరి పత్రిక అభ్యర్థించింది.¹³ సంఘసంస్కర్తలంతా సాధారణంగా బ్రాహ్మణ కులానికి చెందిన వారే కావడంతో వీరిలో శాఖా భేదాలు సమసి ఐక్యమత్యం సాధించాలని, అప్పుడే వారు దేశాభ్యుదయానికీ పాటుపడగలరని, బ్రాహ్మణ కులంలో జరగవలసిన సంస్కరణ గురించిన చర్చలు నాడు సాగుతుండేవి.¹⁴ 19-20 శతాబ్దాల నడుమ కాలంలో

1850-1920) దేశంలో అనేక రకాల మార్పులు సంభవించాయి. రైల్వేలు, పంట తపాల వంటి ఆధునిక సౌకర్యాలన్నీ ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి.

ఒక సమాజ స్థితిని అంచనా వేసేప్పుడు మర్చిపోలేని అంశం ఆనాటి పటుంబ వ్యవస్థ. ఆంగ్లేయులు ఈ దేశంలో పరిపాలన ప్రారంభించే నాటికి పునది నిశ్శూన్యంగా సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థే! అయితే క్రమంగా వ్యవస్థలో మార్పులు రాసాగాయి. సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థ విచ్ఛిన్నమై వ్యష్టి కుటుంబా లేర్పడాలనే తలంపు పొడనూపింది.¹⁵ సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థలో ఏ విధమైన ఇబ్బందులు ఉండేవో కందుకూరి, చిలకమర్తి మొదలైన వారి ఆర్థిక చరిత్రల వల్ల తెలుస్తుంది.¹⁶ సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థలో మార్పు రావడానికి కూడా చాలవరకు ఆర్థిక కారణాలు, కొంత వరకు భావజాల సంబంధమైనవి. కుటుంబంలోని అన్నదమ్ముల్లో కొందరు సంపాదించే వారు, కొందరు ఇంట్లో కూర్చునే వారు అయినప్పుడు మనస్పర్ధలు రావడం ఆతి సహజం. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థ శిథిలం కావడానికి ఉద్యోగ జీవితాలు కూడా ఒక ప్రధాన కారణం. అంతేకాదు. ఒకే కుటుంబంలో పాశ్చాత్య విద్య నభ్యసించిన వారు సంప్రదాయక విద్య నభ్యసించిన వారు ఉన్నప్పుడు కూడా వారి మధ్య వాభాల్లో భిన్నత్వం పొడనూపి కచ్చితంగా కలహాలు తలెత్తేవి. ఈ కలహాలు వేరు కాపురాలకి దారితీసేవి.

“సంస్కృత సమిష్టి కుటుంబ జీవితమును త్యజించినగాని ఆతనికి సతికిని బొత్తిగ లియదనియు, భార్యాభర్తలకు బాహుటముగా సంభాషణములు జరుగుట కవకాశ మేర్పడినగాని సంష్కరణ విషయములందు పత్నికామోదంగలుగదనియుఁ నా నిశ్చితాభిప్రాయము.... సంస్కరణోద్యమ విధులననుసరించి నడువ గోరితిమేని హిందూ సంఘ దురాచారములకెల్ల మూలకందమగు సమష్టి కుటుంబ జీవితమున కొడంబడక, భార్య కాపురమునకు వచ్చినది మొదలు వేరుగ నుండ ప్రథమ కర్తవ్యమని మేము నిర్ధారించుకొంటిమి”.¹⁷

ఈ విధమైన భావాలు సర్వత్ర వ్యాపించి క్రమంగా హిందూ సమాజ మూల వ్యవస్థ అయిన సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థ విచ్ఛిన్నమై క్రమంగా వ్యష్టి కుటుంబాలేర్పడ్డాయి.

19వ శతాబ్దం వివిధ సంస్కరణలకి పుట్టినిల్లన్న సంగతి జగమెరిగిన సత్యం. హిందూమతం లోపభూయిష్టంగా ఉందనే భావం తలెత్తింది. తత్ఫలితంగా అనేక మత సంస్కరణలు చోటుచేసుకున్నాయి. ఆర్య సమాజం, బ్రహ్మ సమాజం, దివ్యజ్ఞాన సమాజం వంటి నూతన ఆధ్యాత్మిక మార్గాలేర్పడ్డాయి. వీటిలో ఆర్యసమాజానికి, బ్రహ్మసమాజానికి దేశవ్యాప్తంగా ఆ మతశాఖలేర్పడి ప్రజల్ని చైతన్యవంతం చేశాయి. నాటి హిందూ మతం బాగా సంకుచితంగా ఉండేది. మత సంప్రదాయాలకు ఏ మాత్రం భిన్నంగా వెళ్ళినా మతగురువుల్నించి సంఘ బహిష్కార, మత బహిష్కార ఆదేశాలొచ్చేవి. ఇటువంటి బహిష్కారాల్ని మన సంఘ సంస్కర్తలందరూ ఏదో సమయంలో ఎదుర్కొన్నవారే.¹⁸ ఎందరో హిందువులు తమ మతంలో సరిపెట్టుకోలేక ముస్లిం, క్రైస్తవ మతాల్లోకి మారడం నాడు కనిపిస్తుంది. 'సర్వమానవ సమానత్వం' అని ప్రచారంచేసే క్రైస్తవమతం ప్రజల్ని ఎంతగానో ఆకర్షించింది. ఈ మార్పుకి కేవలం క్రైస్తవ మతంలోని సర్వమానవ సమానత్వ సిద్ధాంతమేకాక ఆర్థికపరమైన కారణాలకూడా ఉన్నాయి. హిందూ మతంలోని కింది కులాలవాళ్ళు తరచు క్రైస్తవులుగా మారిపోతుండేవారు. కేవలం కింది కులాలవాళ్ళేకాక ఉన్నత కులంగా పరిగణించబడుతున్న బ్రాహ్మణులు కూడా క్రైస్తవ మతంలోకి మారినట్లు తెలుస్తుంది.¹⁹ అర్థంలేని మంత్రతంత్రాలకి ప్రచారం విపరీతంగా ఉండేది. దయ్యాలు మొదలైన వాటిని గూర్చిన చర్చలు సర్వసామాన్యంగా జరిగేవి. జాతకాలకి, శకునాలకి, ముహూర్తాలకి మంచి రోజులకి విపరీతమైన గిరాకీ ఉండేది. వీటన్నిటి ఆధారంగా ప్రజల్ని మధ్యపెట్టి పబ్బం గడుపుకొనే బైరాగుల, సాదువుల పని బాగుండేది.

ఇక 19వ శతాబ్దపు వివాహ వ్యవస్థ అనేక విధాలుగా లోపభూయిష్టంగా ఉండేది. వివాహానికి వయస్సు ఒక ఆటంకం కాదు. 60, 70 సం॥ల వృద్ధులకి 6, 7 సం॥ల బాలికలకి తరచు వివాహాలు జరుగుతుండేవి. 'అష్టవర్షాదృవేదకన్యా' అనే సూత్రంలో ఆడపిల్లకి 8 సంవత్సరాలకల్లా వివాహం జరగకపోతే అది క్షమించరాని తప్పుగా భావించబడేది. వివాహ విషయంలో వధూవరుల ఇష్టాయిష్టాలకంటే, వధువు తండ్రి ధనాశక్తి ఎక్కువ

ప్రాముఖ్యం ఉండేది. ఎవరు ఎక్కువ 'శుల్కం' ఇస్తే వారికి తమ పిల్లని అంటగట్టేవారు.20 బాల్యవివాహాలు తత్ఫలితంగా బాలవితంతువులు ఇంటి కొక్కరైనా ఉండేవారు. తల్లి దండ్రులు తాము పెద్దవాళ్ళమయ్యామనో, తమ పెద్దవాళ్ళ పిల్లల పెళ్ళిళ్ళు చూడాలనో లేక పైపిల్ల పెళ్ళి చేస్తున్నాం కాబట్టి ఇంకో పిల్లది కూడా చేసేస్తే ఖర్చులో ఖర్చు కలిసివస్తుందనో, వరుడు బాగా ఆస్తివరుడు, ఆ సంబంధం తప్పిపోతుందనో తరచుగా బాల్యవివాహాలు జరిపించేవారు.21

ఈ కన్యాశుల్కం బాధ ఇప్పటి సమాజంలో వరకట్నాల బాధకంటే ఏ మాత్రం భిన్నమైంది కాదు. అయితే అప్పుడు కన్యాశుల్కం తీసుకొని పిల్ల తండ్రి డబ్బు సంపాదించే పిల్ల వితంతువు కావడమో, కష్టపడడమో జరిగేది. ఈరోజు వరకట్నాలవల్ల పిల్ల తండ్రి ఆర్థికంగా చితికిపోవడమూ ఆడపిల్ల జీవితానికి రక్షణ లేకుండా పోవడమూ జరుగుతోంది! ఈనాడు వరకట్న దురాచారం సమసిపోవాలంటే ఆడవాళ్ళంతా ఏరకంగా తిరుగు బాటు చెయ్యాలని వావిస్తున్నారో, సరిగ్గా అందుకు భిన్నంగా ఆనాడు భావించారు.

“ఒకనికి నలుగురు కన్యలు పుట్టిరేని

శ్రీమంతుడగు చున్నాడు. ఒకనికి నలుగురు

మగబిడ్డలు పుట్టిరేని వాడు దరిద్రుఁ

డగుచున్నాడు వివాహం పురుషున

కెల్లావశ్యకమో శ్రీకి నావశ్యకమే

కదా శ్రీకిం గ్రయము గొనుట న్యాయము

గా నుండేనేని పురుషునకైనను

గన్య యింటివాని యొద్దఁ గ్రయముం

గొనుట న్యాయమే కదా, వివాహము

పురుషునకంటెను శ్రీకి నగత్యముగాను

అనివార్యముగా నున్నయది”.22

కన్యాశుల్కం విలయతాండవం చేస్తున్న రోజుల్లోనే 'వరశుల్కం' మొదలైంది. ఈ వరశుల్క పద్ధతికి ఓరకంగా ఇంగ్లీషు చదువులే కారణం అని చెప్పవచ్చు. ఇంగ్లీషు విద్య నభ్యసించిన తమ కొడుకులు ఉద్యోగాలు చేస్తారు కాబట్టి వాళ్ళకి ఆడపిల్లవాళ్ళు డబ్బు యివ్వాలనే పద్ధతి క్రమంగా అమల్లోకి వచ్చింది. తమ పిల్లకి 'చదువుకున్న పడుచు మొగుడు' కావాలంటే తల్లి దండ్రులు వరశుల్కం చెల్లించాల్సి వచ్చేది!

“అడి యేమి పాపమో కాని మన

దేశములో విద్య విషమగుచున్నది.

చదువుకున్నవారే వరశుల్కము

సంపాదించి బాగుపడవలెనను

చున్నాడు. నాల్గక్షరము లబ్బిన

నాల్గువందల రూప్యము లిచ్చినగాని

పెండ్లి యాడమని తిరస్కరించు

చున్నాడు".²³

ఈ విధంగా వివాహ సమయంలోని ధనమార్పిడి విషయంలో మార్పు సంభవించింది. వివాహ వ్యవస్థ ఒక విధంగా సర్వరోగ పీడితగా తయారయింది. ఆ వ్యవస్థ అంతరించి అందుకోంచి నూతన వివాహ వ్యవస్థ పుట్టాలనే సంచలనం శమాజంలో విపరీతంగా బయల్పడింది. అయితే ఎన్నో సంస్కరణల అనంతరం ఎంతో మంచి జరిగినా, నాటి ఇంగ్లీషు విద్యా పరితంగా నేమి మరేవిధంగానేమి మొదలైన వరకట్నం యవతికి కావంగా తయారయింది. ఆనాడు వివాహాల్లో అధిక ఖర్చులు, భోగంమేళాల వంటివి దురాచారాలని భావించబడ్డాయి. అధిక ఖర్చులు నేటి వివాహాలే అధిగమించలేక పోతున్నాయి.

నాటి సమాజంలో నూర్నా ఉద్యోగి బృందం తయారయింది. రెండు లిన్న సంస్కృతుల మధ్య ఘర్షణ ప్రారంభమయింది. ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సంస్కృతుల సమన్వయవాదులు కొందరు బయల్పడారు. వాతే సంస్కర్తలు.

ఇంత వరకు రాసిన పరిస్థితులు సాధారణంగా నమాజానికంతటికి సంబంధించినవి. సమాజంలో సగభాగమైన 'స్త్రీ'ల స్థితి అనాడు ఏ విధంగా వుండేదనే విషయం గురించి అన్ని రంగాల్లోంచి కొంచెం విపులంగా చూడటం జరుగుతుంది.

“మన దేశమునందు స్త్రీలను బరిచారికలవలెను,
మృగములవలెను ప్రవర్తింపజేయుట
మిగుల పరితపింపఁ దగిన విషయముగా
నున్నది గదా, కులమును, సంపదయు నెంత
యెక్కుదో యంతకంటె స్త్రీల దౌర్భాగ్య
మెక్కుడుగా నున్నది”.²⁴

ఇది అనాటి స్త్రీల పరిస్థితి. ఇది అతిశయోక్తి కాదు. ఎక్కడో ఒక రిద్దరు తప్ప సాధారణంగా స్త్రీ లోకం ఇదే పరిస్థితిలో వుంది. అన్ని మూఢాచారాలకి, మూర్ఖత్వానికి స్త్రీ పుట్టినిల్లుగా ఉండేది.²⁵ బయటి ప్రపంచంలో అమెకి ఏ మాత్రం సంబంధం లేదు, అయితే స్త్రీ ఈ పరిస్థితికి కారణం 'విద్యా విహీనతే' అని అభిప్రాయం కొందరు మేధావుల్లో ఏర్పడింది.

“మన దేశమునందలి యబలలు పరమ
పురుషార్థ ప్రదంబగు విద్య లేమింజేసి
యజ్ఞానాంధకారంబున మునిగి దెస
గానక తడబడుచుండెదరనుట యండఱికిని
దెలిసిన విషయంబు గదా”.²⁶

ఇది నాడు సామాజికంగా స్త్రీవట్ల ఉన్న భావం. ఆమెను అదుపులో వుంచాలన్న భావం కూడా నర్వత్రా వ్యాపించి వుంది. సాంఘిక విప్లవవాది, తత్వజ్ఞుని అయిన వేమనలాంటివాడే “స్త్రీలు పాపానికి మూలమని, నమ్మరాని వాళ్ళని భావించాడు, స్త్రీని అదుపులో పెట్టాలట. స్త్రీల చర్యలకు కఠినంగా హద్దులు విధించాలట. సంస్కరణవాదపు ఉన్నత పీఠం నుండి ఆయన

పతనమైంది యిక్కడే అని చెప్తు ఎంతైనా స్త్రీల యధాస్థితి వాదానికి కారణం వాళ్ళ వెనుకబాటుతనంవల్ల కలిగిన అజ్ఞానమే. దానికి ఎక్కువగా బాధ్యులు పురుషులే”²⁷ అంటారు రామకృష్ణగారు. స్త్రీలను వెనక్కి తొల్యూల్సిన అవసరం సామాజికంగా పురుషుడికి ఎందుకు కలిగింది? ఎప్పుడు కలిగింది? అనేది చరిత్రను వేధిస్తున్న ప్రశ్న. ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం అంత సులభంగా దొరకదు. సామాజిక పరిస్థితులకి అనుగుణంగా వివిధ రకాల వ్యక్తుల సమూహాలు ఏర్పడుతుంటాయి. ముఖ్యంగా నాటి స్త్రీ జాతిని రెండు రకాలుగా విభజించవచ్చు.²⁸

(1) కుటుంబ వ్యవస్థలో ఉన్న స్త్రీలు.

(2) కుటుంబ వ్యవస్థకి సంబంధంలేని స్త్రీలు.

పీరిలో మొదటి వర్గం స్త్రీలకు సాధారణంగా సమాజంలో ఏమాత్రం సంబంధం ఉండేది కాదు. రెండోవర్గం స్త్రీలు సమాజానికంతటికీ ఉమ్మడిసొత్తు. వారికి సమాజంలో గౌరవం లేదు, కాని వారిని పోషించేవారికి సమాజంలో గౌరవం ఉండేది. కుటుంబ వ్యవస్థలో సంబంధం ఉన్న స్త్రీకి ‘గృహిణి’, భార్య, ఇల్లాలు వంటివి పర్యాయ పదాలైతే రెండో తరహా స్త్రీలకి ‘దేవదాసి’, వేశ్య, పెలయాలు వంటివి పర్యాయ పదాలు. ఒక్కొక్క పురుషుడు ఎంత మంది వేశ్యల్ని పోషిస్తే అతడికి అంత గౌరవం ఉండేది. అయితే దీనివల్ల కుటుంబవ్యవస్థ దెబ్బతినే ప్రమాదం కలుగడంతో ఈ వేశ్యల్ని సమాజం నిరసించ సాగింది. వారి మనుగడకి ముప్పు వాటిల్లింది. క్రమంగా అవ్యవస్థ మాసిపోసాగింది. సామినీనమ్మద్దు నరసింహ నాయుడు “స్త్రీలకు విద్యలు సార్థకములగుచున్నవి” అని తమ హితనూచనిని ప్రారంభించారు. నిజమే. 19వ శతాబ్ది పూర్వార్థానికే స్త్రీవిద్యకి సోపానాలేర్పడ్డాయి. అయితే మొదట్లో చదువు గురించి ఆలోచించింది చదువును ప్రారంభించింది వేశ్యావ్యవస్థలోని స్త్రీలు.

“ప్రభుత్వంవారు నడిపే బళ్ళలో భోగంవాళ్ళ ఆడపిల్లలు చదువు తారు మరి ఇతరత్రా ఆడపిల్లలు పాఠశాలలకుపోరు. భోగంవారి ఆడపిల్లలు చదువనూ, రాయనూ నేర్చుకోవడం ఒక విధంగా తప్పని

సరి. కచేరీలలో అభినయించవలసిన పాటలు, పదాలు, వాళ్ళు కంతో పాతం చేయవలసి వుంటుంది''.29

దీన్నిబట్టి ఒక్క ప్రభుత్వ పాఠశాలల్లోనే బాలికలకి ప్రవేశం ఉండే దనుకోవచ్చు, ఆడపిల్లలు భోగం కులాలకు చెందినవారే చదువుకోవటం గమనించాల్సిన విషయం. ఇక్కడ భోగం కులానికి చెందిన బాలికలు చదువుకోవడం ఒక విధంగా వారి వృత్తి నెరవేర్చడానికి, ఇదే లక్షణం తరువాతి స్త్రీ విద్య విషయంలో కూడా కొనసాగుతుంది. ఏ విధంగానంటే భోగం స్త్రీలు పాటలు, పద్యాలు కంఠస్థం చేయడానికి చదివితే, ఇతర వర్గాల స్త్రీలు తమ గృహ నిర్వాహణలో చాకలి పద్దులు, మొదలైనవి చూడటానికి అవసరమైన విద్య నేర్చుకొనేవారు. ఏ కాలంలోనైనా విద్య స్త్రీ వ్యక్తిత్వ వికాసానికి కాక తప్పనిసరి పరిస్థితుల్లో మరో ప్రయోజనానికి అనుగుణంగా సాగే దన్నమాట.

“స్త్రీజాతి కెవరెవరి మర్యాదకున్ను, స్థితికిన్ని అనుకూలమని తోచిన మట్టుకు విద్య చెప్పించవచ్చును. సాధ్యమైనంతవరకు గ్రంథములు స్త్రీలున్ను చదువుటకు లాయఖుగా నుండేలాగు రచించబడవలసినది''.30

స్త్రీలకి వారివారి మర్యాదకు, స్థితికి అనుకూలమైన విద్య చెప్పించాలనడం స్త్రీ లందరి అవసరాలు ఒకరకమైనవి కావనే విషయం స్పష్టం చేస్తోంది. భోగంకుల స్త్రీలు పద్యాలు, పాటలుపాడే స్థాయిలో చదువుకోవలసి వస్తే, సామాన్య గృహిణి చాకలి పద్దులు చూసే స్థాయి చదువు నేర్చితేచాలు. ఇదీ ఆనాటికి స్త్రీ విద్యా వరంగా జరుగుతున్న ఆలోచన. క్రమంగా సమాజంలో స్త్రీ విద్యకి సంబంధించిన చర్చలు ఎక్కువ కాసాగాయి. విద్య లేక పోవడంవలన స్త్రీలు కుటుంబంలో అశాంతికి కారణమౌతున్నారని, సంసార యాత్ర సాఫీగా సాగిపోవడానికి స్త్రీ కూడా విద్యావంతురాలు కావాల్సిన భావం నాడు సాధారణంగా వెల్లడయ్యేది. అయితే స్త్రీలకు చదువెందు చదువుకొని ఉన్నట్టేలా! ఉద్యోగాలు చెయ్యాలా! వంటి భావాలు ముందరికి ఉండేవి. ఉద్యోగం చెయ్యలేకపోయినా, భర్తకు అనుకూలంగా

కోవడానికై నా స్త్రీకి విద్య అవసరం అనే భావం వ్యాపించింది. బహుశా దీనిని కూడా పురుషుల ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమే కారణమని చెప్పవచ్చునేమో ఇంతకు ముందు మన సంఘంలో పురుషులు సంప్రదాయకమైన విద్య నభ్యసించినప్పటికీ ప్రత్యేకమైన ఉద్యోగాలు లేకపోవటంతో ఇంటి పట్టునే వుండి ఇంటి వ్యవహారాలు చూసుకొనేవారు. ఆంగ్ల విద్యా ప్రభావంతో మగవాళ్ళ ఉద్యోగాలకి వెళ్ళవలసివచ్చినప్పుడు ఇంట్లో రోజువారీ లెక్కలు, చాకలి పద్దులు మొదలైనవి చూడటం స్త్రీకి తప్పనిసరి అయింది. ఆ విధమైన పనులు చెయ్యడానికి ఆవిడకి విద్య అవసరమైంది. అటువంటి పనులు కూడా సక్రమంగా నిర్వహించలేని స్థితి నుంచి పైకి తీసుకువచ్చే ప్రయత్నమే స్త్రీ విద్యారంభం.

నాడు స్త్రీకి విద్య నేర్పించాలని ఎంతగా కాంక్షిస్తున్నారో, మరో వైపు నుంచి విద్య నేర్చిన స్త్రీ కట్టుబాట్లని ఎక్కడ దాటుతుందోనని అంతగా భయపడుతున్నారు.

“స్త్రీవలన గలుగు పనులకొలకు వారి నుపయోగించుచు సాధ్యమైనంతమట్టుకు వారికి దూరముగా నుండవలయును”.³¹

శ్రీ చదువుకున్నా, ఆమెని ఉంచవలసిన చోటనే వుంచాలి. ఆవిడకి మరీ స్వేచ్ఛ ఇవ్వకూడదు, సాధ్యమైనంత అదుపులో వుంచాలి! శ్రీలలో పురుషులు సంభాషణలు సాగిస్తే వారు తమ సహజమైన సిగ్గుని విడిచి పెడతారనే భావం కూడా వ్యాపించి ఉండేది.

“సుదతులలోడి సద్దోష్ఠి నమంజనమే, కాని వారు చెంత నుండినపుడు మృదువు మీఱిన పలుకులు పురుషుల పెదవుల నుండి వెడలినచో రాను రాను శ్రీలను తమ నై సర్గికమగు సిగ్గును విడనాడి వెలయాండ్ర వలె వలపుగొలుపు పలుకులు వచ్చించుటకు వెనుదీయరు.”³²

సంఘసంస్కరణ పేరుతో స్త్రీ జనోద్ధరణకు నడుంకట్టిన పెద్ద మనుషుల భావాలివి. శ్రీల సుద్ధరిస్తారు గానీ స్వేచ్ఛ నివ్వరు. శ్రీలు తమ ఆధిపత్యం లోంచి బయటకు పోని విధంగా వారిని సంస్కరిస్తారు. అంటే విద్య లేకుండా

వంటింటికి అంకితమైన స్త్రీకి విద్య నేర్పి తమ భార్యలు కూడా చదువుకున్న వారే, ఎంత చదువుకున్నా వారిని తమ అజమాయిషీలో ఉంచగలుగుతున్నాం. మా ఆడవాళ్ళని చదివిస్తున్నాం అని గొప్పగా చాటుకోవడానికే తప్ప నిజంగా స్త్రీని స్వతంత్ర వ్యక్తిగా తయారుచేయటం వారి ఉద్దేశ్యం కాదు. స్త్రీ జనోద్ధరణ జరుగుతోంది కాని అది పురుష మతాభి గుణంగా జరగాలి. సంస్కరణల్లో పురుషులు తాము ప్రముఖ స్థానం వహించాలి కాని స్త్రీలకి ఆ విషయాలేవి తెలియక్కర్లేదు. ఎవరైన స్త్రీలలో అటువంటి విషయాలు చర్చిస్తే స్త్రీలు ఎక్కడ బరితెగిస్తారోననే భయం సంస్కర్తలకి అణువణువునా ఉండేది.

అయితే దేశంలో మారుతున్న పరిస్థితులు రూపుదిద్దుకొంటున్న సూతన నాగరికత సహజంగా స్త్రీ పురుషుల మధ్య ఉండే అభిప్రాయ భేదాల్ని మరింతగా పెంచసాగాయి. స్త్రీ తన పరిస్థితిని ప్రశ్నించడం మొదలుపెట్టింది. తత్ఫలితంగా గృహ కలహాలు అధికం కాసాగాయి. ఈ పరిస్థితిని అతిక్రమించడానికి కూడా స్త్రీ విద్య అవసరమైంది. ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసం చేసిన భర్తకి అనుగుణమైన భార్యగా తయారుకావడానికి స్త్రీకి కూడా విద్య అవసరమైంది.

స్త్రీ పురుషులరువురిలోనూ పురుషుడు శారీరకంగానూ, మానసికంగానూ ఉన్నతుడు కావడం వలన స్త్రీ ఎట్టి పరిస్థితుల్లోను అతడికి వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించకూడదని, ఆవిడ నూటికి నూరు పాళ్ళు భర్త అడుగు జాడల్లో నడవాలని, భర్త మంచివాడు కాకపోయినా, అతడ్ని సరిదిద్దుకొనే ప్రయత్నంలో జీవితమంతా గడపాలనీ లదే ఆడవాళ్ళకి పరమార్థం అనే భావాలు అంతట వ్యాపించి వున్నాయి.³³ ఆంగ్లేయ నాగరికత ననుసరించి, స్త్రీ పురుషులు కలిసి మాట్లాడుకోవడం, స్నేహం చేయడం వంటివి తప్పకాదనీ ఆచరణీయమని సమాజంలో కొంతమంది ఆలోచించటం మొదలుపెట్టారు అయితే అది ఆంగ్లేయులకే కానీ హిందూ సామ్రదాయానికి ఎంత మాత్రం పనికి రాదు. స్త్రీ పురుషులు పరస్పరం స్నేహం చేయడం లాంటి భావాలు నిండ్యంగా తలచబడేవి. ఆనాటి స్త్రీలు, పురుషులు తమలో సమానంగా చూడగలిగే స్థితిలో లేరని, వారిని ఆంగ్లేయ స్త్రీలలాగా స్వేచ్ఛగా వదిలేయడానికి వీలులేదని తలచేవారు.³⁴

అయితే సంఘంలో అంతర్గతంగా వస్తున్న మార్పులు, బాహ్య ప్రపంచానికి దూరంగా ఉన్న శ్రీలపై ప్రభావం చూపాయి. ఇంటినే అంటిపెట్టుకొని ఉన్న శ్రీలో ఒక విధమైన ఆందోళన, ఆలోచన రేకెత్తాయి. అవి గృహ కలహాల రూపంలో బయటపడేవి. ఈ పరిస్థితిని మార్చడానికి శ్రీకి సంసారానికంటే భిన్నమైన వ్యాపకం, బాహ్య ప్రపంచంతో పరిచయం చేయడం మంచి దనే భావంతో శ్రీ విద్యకి ప్రోత్సాహం లభించింది. సంసార జీవితం సుఖప్రదం కావాలంటే శ్రీల సహకారం అత్యంతావశ్యకం. శ్రీ రోజంతా పరిమితమైన సంసార జీవితం గురించే ఆలోచించడం వలన ఆమె తన చుట్టూ పక్కల వాళ్ళల్లో తప్పులు వట్టే స్వభావాన్ని పెంపొందించుకొని గృహ కలహాల్ని తరచుగా కలిగిస్తుండేది. శ్రీ విద్య గృహ వాతావరణాన్ని సౌఖ్యదాయకం చేయడానికే గానీ, ఆమె వ్యక్తిత్వ వికాసానికి మాత్రం కాదు.

19వ శతాబ్ది సంస్కర్తలు, శ్రీ జనోద్ధారకులంతా శ్రీలందరి మోఢ్యం అజ్ఞానం తొలగించాలని ప్రయత్నించారే కానీ ఆవిడకి ఆ విధమైన మోఢ్యం, అజ్ఞానం కలగడానికి కారకులెవరో ఆలోచించలేదు. (ఆలోచించినా పట్టించుకోలేదు). ఆ పరిస్థితుల్లో నిజానికి స్త్రీకి విద్య సేర్పడంతో పాటు స్త్రీని పాదదాసిగా చూసే పురుషులకి ప్రత్యేక శిక్షణ ఇచ్చి స్త్రీ పట్ల వారి దృక్పథం మారేట్లు చేస్తే బాగుండేదేమో పురుషస్వామ్య సమాజం అవని చెయ్యగలదా? సంస్కర్తలంతా స్త్రీని విద్యావతియైన గృహిణిగా చెయ్యాలనుకున్నారే గానీ: 'స్వతంత్ర వ్యక్తి'గా చేయాలనుకోలేదు.

మొత్తం మీద ఏ పరిస్థితుల్లో నాటబడితేనేమి స్త్రీ విద్యా బీజం మొలకెత్తి స్వయంపోషకంగా తయారయింది. అయితే చాలా కాలం వరకు స్త్రీ విద్య గృహ సంబంధమైన విద్యగానే ఉంటూ వచ్చింది. క్రమంగా శ్రీ విద్యలో అనేక మార్పులు వచ్చి 1947 నాటికి స్త్రీ పురుషులిరువురికి సమాన విద్యావకాశాలు కలిగించాయి.

“ఇటుల స్త్రీ విద్య స్వాతంత్ర్యము ఆంధ్రదేశములో వృద్ధి చెందుచున్నది. ఆంధ్ర శ్రీలు మేల్కొని తమ హక్కులను బాధ్యతలను గుర్తించుచున్నారు.” 35

శ్రీలలో వస్తున్న చైతన్యం వ్యక్తిత్వ వికాసాలను వీరు గుర్తించారు. సహజంగా శ్రీ జాతిలో జాగృతి లేకపోతే ఎందరు సంస్కర్తలు ఎంతపాటు పడినా శ్రీ విద్య, పునర్విచారణ వంటివి సాధించకపోయేవారు. ఒక రకంగా చెప్పాలంటే శ్రీ అభ్యున్నతికి శ్రీలలో వచ్చిన జాగృతి కూడా ఒక కారణం శ్రీలలో జాగృతికి కలిగించింది పురుషులే కదా ! అనే వాదానికి పురుషులు నాటి శ్రీ నిరాశ నిస్సహాయత తిరుగుబాటు చెయ్యకుండా ఆమెను సమన్వయ పరిచారు. విద్యావంతులైన శ్రీలు తమ హక్కుల్ని ప్రశ్నించడం మొదలు పెట్టారు. శ్రీ పురుషులిరువురికి వేరువేరు విద్య ఎందుకని ప్రశ్నించారు. శ్రీ నేర్చుకోవలసిన విద్య ఆమె స్థితిగతుల కనుగుణంగా నేర్చుకోవాలి. గానీ శ్రీలందరికీ కూడా ఒకరకమైన విద్య నేర్పాలనే ప్రతిపాదన ఖండించారు. శ్రీ పురుషులిరువురి మేధాశక్తిలోనూ తేడా లేదని, పురుషులు నేర్పదగిన విద్యలన్నీ శ్రీలు కూడా నేర్చుకోగలరనే విశ్వాసం శ్రీలలో ప్రబలింది.³⁶

క్రమంగా శ్రీలలో మరో వర్గం బయల్దేరింది. వారు కుటుంబ వ్యవస్థ లోనే వుంటూ విప్లవాత్మకమైన భావాలు కలిగి ఉన్నవారు. వీరికి సమాజంలో గౌరవం ఉండేది. వీరు కుటుంబ వ్యవస్థలో వుంటూనే తమ పరిస్థితిలో మార్పు తేవాలని తాపత్రయపడ్డారు. ఒక విధంగా వారు తమకి జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని గుర్తించారు.

మొదట్లో భర్తల అండదండలున్న శ్రీలే చదువులు ప్రారంభించినా క్రమంగా శ్రీ విద్య శ్రీలని ఆర్థికంగా స్వతంత్రుల్ని చేసేదిగా కూడా తయారయింది. ఇళ్ళల్లో దుర్భర జీవితాన్ని గడుపుతున్న వితంతువరంగా శ్రీ విద్య విస్తరించబడింది. అతి వారికి జీవనోపాధి చూపించింది. విస్తృతమైన శ్రీ విద్య తర్వాత, తర్వాత స్వతంత్ర పోరాటంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించే దిగా చేసింది.

ఇది ఒక విధంగా కుల శ్రీలకి సంబంధించిన సమాచారం. సమాజంలో మరో వర్గం శ్రీలు పరాధీనలుకాక స్వయం సంపాదనా పరులు, వారి సంపాదన సమాజం హర్షించే రీతిలో జరిగేది కాదు. వారు నృత్య గానాదుల ద్వారా కళాపోషణ చేసినా, 'వ్యభిచారమనే' వారి వృత్తి సంఘంలో వారిని నీచులుగా పరిగణించేది. వారిది ప్రత్యేకమైన కులం. సమాజంలో కొందరు

స్త్రీలు ఆ విధంగా తయారుకావడానికి కారణం నిస్సంశయంగా కొందరు పురుషుల స్వార్థ ప్రయోగమే! మొదట్లో ఈ వ్యవస్థ ఏ విధంగా మొదలైనా, రాను రాను వారి మీద 'దేవదాసి'లనే ముద్రవేసి వారిలోంచి ఒక ఉపవర్గాన్ని తయారుచేశారు. 'దేవదాసి'లు దేవుని భార్యలు, వారు దేవాలయం అస్త్రీ. వేశ్యలు సాధారణంగా సమాజానికంతటికి సంబంధించిన వారు. వీరు ఉగ్గు పాలతో వ్యభిచార ప్రవృత్తిని రంగరించుకొని పెరిగి, పురుషుల్ని ఏ విధంగా తమవైపు ఆకర్షించుకోవాలో బాగా తెలిసి వుండేవారు. వివాహాది శుభకార్యాల్లో వేశ్యాకాంతల అట పాటలు ప్రత్యేక ఆకర్షణ, ఎవరి తాహతుకు తగినట్లు వారు ఏర్పాట్లు చేసేవారు. నాడు సంస్కృతలుగా పిలవబడ్డవారంతా వివాహాల్లో వీరి ప్రమేయాన్ని నిరసించారు. వీరు సంఘానికి చీడపురుగులని వీరిని బహిష్కరించాలని వాదించేవారు.³⁷

వీరు సంఘానికి విలాస వస్తువులుగా ఉపయోగించినంతకాలం వీరి పని జోరుగా ఉండేది. తరువాత వీరిని చూసే అంద వుండేది కాదు. వీరికి సాధారణంగా సంతానం ఉండేది కాదు. అయితే వీరు అనాథ పిల్లల్ని దత్తత చేసుకోవడం జరిగేది. ఆడపిల్లల్ని దత్తత చేసుకోవడం అనేది ఈ కులంలో తప్ప సాధారణంగా సమాజంలో ఎక్కడా కనిపించదు.

“వేశ్యకులములోని స్త్రీలనేకులితర కులములలో నుండి పిల్లలను దీసి కొందురు. ఆ కులములో బుట్టిన వారికనేకులకు వ్యభిచార దోషము వలన గర్భము చెడి పిల్లలు విశేషముగా బుట్టుట లేదు. అందుచేత నితర బీదల నుండి పిల్లలఁగొని పెంచి దత్తుకుమార్తెలని పేరు బెట్టెదురు. ఇతర కులములలో నార్జన జేయువారు పురుషులు, కానవారు వంశ వృద్ధికై బాలురను దత్తుచేసుకొందురు. ఈ కులములో నార్జన చేయునది స్త్రీకాన నాదాయమునకై బాలికలను గొని వారిని దత్తు చేసికొందురు.”³⁸

వేశ్యలు తాము సంపాదించగలిగినంతకాలం సంపాదించినా తర్వాత వృద్ధాప్యంలో వారికి ఏ విధమైన సంపాదన మార్గాలు ఉండేవి కావు. అందు వల్ల తమ సంపాదనతో ఆ బీదవారి పిల్లలను కొని వారిని పెంచి పెద్దచేసి

వృద్ధావస్థలో తమకొక అండగా చేసికొనే వారని భావించవచ్చు. ఇతర కులాల వాళ్ళు తమ పిల్లల్లో ఆడపిల్లల్ని అమ్మదానికి నిర్ధంగా ఉండేవాళ్ళు. ఎందుకంటే మగ పిల్లవాడు ఎప్పటికైనా సంపాదన పడడతాడు. కాకపోయినప్పటికీ వాడితో పెద్దగా బాధలేదు. వాడివల్ల ఉంటే తమకి ఉపయోగం ఉంటుంది కానీ నష్టం ఉండదు. అయితే ఆడపిల్ల సంపాదించకపోగా ఆమెకు అనేక రకాల ఎదురు ఖర్చుచెయ్యాలి. ఇటువంటి పరిస్థితుల్లోని ఇతర కులాల్లోని బీదవారు తమ ఆడ పిల్లల్ని వేశ్యలకు అమ్మేవారు.

క్రమంగా సమాజంలో వేశ్యా బహిష్కరణ ఉద్యమం ప్రబలింది. వీరిని సంఘం తీవ్రంగా నిరసించసాగింది. వీరిని ఈ వృత్తి మానమని వొత్తిడి వచ్చింది. ఈ వృత్తి మానిన వేశ్యలకి సమాజం పునరావాసం చూపించలేదు. పెద్ద మనుషులమనే మునుగుల్లో ఉన్నవారు దొడ్డిదారిగుండా వీరిని పోషిస్తునే వున్నారు. అయితే క్రమంగా వివాహాది శుభకార్యాల్లో వీరివల్ల 'మోజు' తగ్గ సాగింది. వేశ్యావృత్తిని విడిచిపెట్టిన స్త్రీ భవిష్యత్తు ఏమిటనేది ప్రశ్నగా తయారయింది. ఈ సమస్యనే కన్యాశుల్కం నాటకంలో మధురవాణి పాత్ర ద్వారా నూచిస్తారు గురజాడ అప్పారావు గారు. మధురవాణి నిరసించబడు తోన్న వేశ్యావృత్తి ప్రతీక అయితే ఆమె సమాజాన్ని తమ మనుగడని గురించి ప్రశ్నించిన దురీణ. వీరివల్ల క్రమంగా సానుభూతి పొడ నూపింది.

“పాపం! వేశ్యలు నేటి సామాజిక వ్యవస్థలలో నున్న అవిసీతి ఆక్రమాలకు బలియైనవారు కాబట్టి వాళ్ళను సీచంగా చూడక జాలి చూపెట్టందని వాదించేవాడిని”.³⁹ అన్నారు దర్శి చంచయ్యగారు.

వీరి ఆధ్వర్యంలోనే మొదలయ్యాయి కళావంతుల స్త్రీలకి వివాహాలు (కళావంతులనేది వేశ్యాకులానికి పేరు). వీరి సంస్కరణని గూర్చి ఎంతగానో ఆలోచించి, శ్రీమతి యామిని పూర్ణతిలకమ్మగారితో కలిసి ఎంతగానో కృషిచేసి కొంతవరకు విజయం సాధించారు. వేశ్యాకాంతల్ని కూడా కుల కాంతలుగా మార్చాలనే తలంపు కలిగి దానికి ఎంతగానో కృషి చేశాడు.

ఇక నాటి వివాహ వ్యవస్థ స్త్రీ పాలిట శాపం! ఎందరో బాలికలు ముక్కుపచ్చలారని దశలోనే 'ఇల్లాలు' అయ్యేవారు. ముద్దు మాటలు పలికే దశలో 'విలంతు' అయ్యేవారు. కన్యాశుల్కం విలంతువుల సంఖ్య పెంచితే వరకట్నం పెళ్లికాని ఆడపిల్లల సంఖ్య పెంచింది. కన్యాశుల్కం అమల్లో ఉన్నచోట ఆడపిల్ల తండ్రి స్థితిమంతుడైతే ఆడపిల్ల కష్టపడేది. వరకట్నం వచ్చిం తర్వాత ఆడపిల్ల తండ్రి ఆర్థికంగా నలిగిపోవడమేగాక స్త్రీలకి అత్తింటి ఆరళ్ళు ఎక్కువయ్యాయి. ఇక భర్తలు చనిపోయిన స్త్రీలు నాటి సమాజంలో పెద్ద సమస్య. బాలవిలంతువుల పరిస్థితి దుర్భరంగా ఉండేది. వారికి చదువు లేదు. హక్కులు లేవు. వారిని అనర్థాలకి నిలయంగా భావించే వారు. శుభకార్యాల్లో పాల్గొనే హక్కులేదు. 'జీతంలేని కూలీ' పరిస్థితి అమెది. ఆడపిల్లల తండ్రులు చిల్నపిల్లలనే కనికరం, మానవతా భావం కూడా లేకుండా ప్రవర్తించేవారు. ఎవరు ఎక్కువ శుల్కం ఇస్తే వారికి తమ బిడ్డలినిచ్చేవారు. వారింట్లో 'వెండిగిన్నెలో పిండితిన్నాచాలు' వంటి లోకోక్తులు నాటి ఆడపిల్లల తండ్రుల ధనాశని చాటుతాయి. భర్త చని పోయిన స్త్రీకి తిరిగి వివాహం చేసుకొనే హక్కు లేదు. అమె పరిస్థితి అన్ని విధాల దుర్భరంగా ఉండేది.

“భాగములు విభజింపఁబడక యోగక్షేమముగా నుండెడు సహోదరులలో నొకఁడు చనిపోయిన పక్షమున వాని భార్య బావమఱుదుల యొద్దను వారి పత్నుల యొద్దను అన్నవత్తములకై చేచాపికొని వారొనరెడు సకల సంకటములను సహించునట్లు సంభవించుచున్నది. ఇది యా సంకటములను సహింపనేరక బావపై జీవనాంశవ్యాజ్యమునకుఁ బ్రారంభించెనేని అది వ్యభిచారిణి యనియు, తాను విభక్తుఁడనియు స్వత్యములు స్వార్థితమనియును బావయగువాఁడు సర్వాబద్ధములగు దుష్కృతులను బ్రేలి దాని జీవనాంశమును జెఱుప ప్రయత్నము చేసెడిని, అది భగీరథ ప్రయత్నము చేసి జయపత్రిక పొందిన నేనియు నదీ నెఱవేరకుండునట్లు బావ చేసెడు తంత్రములనంతమే. ఇందుకు సాక్షులువలసియుండి నప్పుడుండెడి న్యాయాధిపతుల నడిగిన విశదముగా తెలియవచ్చును”.⁴⁰

వితంతువులు ప్రకృతి సహజమైన శారీరక అవసరాలని తప్పించుకోలేక, తప్పుదారి పట్టాల్సి వచ్చేది. తత్ఫలితంగా గర్భవిచ్ఛేదాలు, భూణ హత్యలు తరచుగా జరిగేవి. వితంతువుల ఈ దుస్థితి కూడా నాటి సంస్కృతల్ని కదిల్పివేసింది. శ్రీ పతనానికి ఆమె దురవస్థకి ఎంతగానో చిందించేవారు.

“....యారీతిగానే పురుష వియోగము నొందిన శ్రీ బ్రతుకును మిగుల హీనమైపోవుచున్నది.....పునర్వివాహము చేయుట మహాదోషమనియు, వ్యభిచార దోషము భూణధారణ దోషము, భూణచ్ఛేద దోషము, శిశుహత్య మొదలగు దోషములె కారణమై సంభవించుట కాక తమ వంశపాతంపర్యమువరకును మాయని యపకీర్తియుంగలుగుట దోషము కాదనియును తలంచెడు మనవారి యెన్నిక నేమనవచ్చును ?”⁴¹

సమష్టి కుటుంబంలో శ్రీలు వివరీతంగా నలిగిపోయేవారు. చాలాసార్లు సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థ శ్రీపాలిట శాపంగా తయారయింది.⁴²

శ్రీలని ఈ పరిస్థితి నుంచి బయటపడేయాలనే తపన కొందరు మేధావుల్లో బయల్దేరింది. వారు శ్రీ చదువుకోవాలని, బాల్యవివాహాలు చెయ్యకూడదని వితంతు పునర్వివాహాలు చెయ్యాలని వాదించసాగాడు. వితంతు పునర్వివాహం అనే భావం హితనూచని (1856) కాలానికే ఏర్పడినా దాని ఆచరణ మాత్రం 1881 వరకు సాధ్యం కాలేదు. వీరేశలింగం వంతులువంటివారు ఈ సంస్కరణని ఉద్యమ రూపంగా మొదలుపెట్టినా, వితంతువులంతా పెళ్లికి నిర్దమయ్యారనడానికి వీలేదు. దానికి అర్థికపరమైన కారణాలు ముఖ్యం.

“వితంతువులు చాలా మంది వివాహాలు చేసుకోవడం లేదు. అందుకు ముఖ్యంగా ఒక కారణం తెలిసింది. వివాహాలకు అర్థిక పరిస్థితులకు దగ్గర సంబంధం వుంది. వివాహం నిమిత్తం నా దగ్గరకు వచ్చిన వారిలో బాగా భాగ్యవంతులు గాని, నిరుపేదలు గాని లేరనే చెప్పవచ్చు. మధ్య తరగతిలో పుట్టి పెరిగి పేద వారైన తల్లిదండ్రులు

తమ వితంతు బిడ్డలను పోషించలేక బిడ్డలచే నౌకరీ చేయించుటకు యిష్టపడని వారే పెండ్లికి నమ్మించుచూ వచ్చారు. భర్త ఆస్తి నంక్రమించిన వితంతువుకు పునర్వివాహం జరగడం అసంభవంగా వుండేది. పెండ్లి చేసుకొంటే ఆస్తి పోతుందని పెద్ద వారి భయం. అలాంటి ఆస్తి ననుభవించే వారు విధవ కుమార్తెల చేతుల్లో ఏ పురాణాలో, శాస్త్రాలో, పెట్టి పాతివ్రత్యాన్ని గురించి హరికథలు చెప్పించి, కాశీ రామేశ్వర యాత్రలకు పంపి పునర్వివాహం మీద యిష్టం కలుగకుండా చేస్తారు. చాల బీదవారై కాయకష్టం వల్ల జీవించే తల్లిదండ్రులు తమ వితంతు కుమార్తెలచే పనులు చేయించి వారి సంపాదనలో జీవయాత్ర సాగిస్తూ తమ బ్రతుకుదెరువు పోతుండేమోనని పునర్వివాహాలకు అడ్డు పడుతుంటారు."42

దీనినిబట్టి సంఘంలో ఎక్కువగా వొత్తిడికి లోనయ్యేది మధ్య తరగతి వర్గం అనేది మరోసారి ఋజువైంది. మధ్య తరగతి కుటుంబాల్లో స్త్రీలలోనే చైతన్యం కూడా వచ్చింది. అర్థికవరమైన కారణాలే వ్యవస్థలోని మార్పులకి చాలావరకు కారణమనేది కూడా ఇక్కడ స్పష్టమౌతోంది. తమ కుమార్తెలని పోషించలేక, వారిచేత ఉద్యోగాలు చేయించలేకపోయిన తల్లిదండ్రులే వితంతు పునర్వివాహాలకి అంగీకరించారు.

పీటన్నిటికీ ముందు మనం తరచి చూడాల్సిన విషయం మరొకటి వుంది. మన సమాజంలో సంస్కరణలన్నీ సాధారణంగా పై కులానికి సంబంధించినవే. బాల్య వివాహాలు, కన్యాశుల్కం వంటి దురాచారాలు సాధారణంగా బ్రాహ్మణుల్లోనూ, కొంతమంది వైశ్యుల్లోనూ ఉండేవి. ఇతర కులాల్లో ఈ దురాచారాలంతగా ఉన్నట్లు గోచరించదు.43 పై కులాల వాళ్ళ తాము సంఘంలో ఆదర్శవంతంగా వుండాలనే తాపత్రయంతో అర్థంలేని ఆచారాలను గుడ్డిగా పాటించేవారు. వితంతు సమస్య బ్రాహ్మణుల్లో కనిపించినంతగా ఇతర కులాల్లో కనిపించదు. తక్కువ కులాలని పిలిచే వారిలో 'మారు మనువు' పేరిట పునర్వివాహాలు కూడా జరిగేవి. దురాచారాలు ఏ వర్గంలో ప్రబలి ఉన్నాయో ఆ వర్గం నుంచే సంస్కర్తలు బయల్దేరారు.

ఇది స్థూలంగా నాటి స్త్రీల పరిస్థితి ఆమె ఆర్థికంగా హక్కులేని, అస్వతంత్రురాలు, ఆర్థిక స్తోమత, స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలున్న స్త్రీలకి (వేళ్ళలకి) సమాజంలో గౌరవం లేదు. స్త్రీ విద్య నేర్చి సంసార నిర్వహణ చక్కగా చేసుకొంటే చాలు అనే భావం ఉండేది. అయితే స్త్రీకి విద్య కావాలి అనే భావాల్లోంచి క్రమంగా స్త్రీయే స్త్రీ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల గురించి ఆలోచించడం మొదలుపెట్టింది. తత్ఫలితంగానే మహిళా సంఘాలు ఏర్పాటుకావడం, ఏడేటా సమావేశాలు జరగడం వంటివి సంభవించాయి. క్రమంగా స్త్రీ విద్యాభివృద్ధి జరిగింది. వివాహ వ్యవస్థలో మార్పు వచ్చింది. బాల్య వివాహాలు చాల వరకు తగ్గాయి. బాల్య వివాహాలు తగ్గిన వివాహం విషయంలో వదులు అభిప్రాయాలతో సంబంధం లేదు. కన్యాశుల్కం క్రమంగా రూపుమానిపోయి ఆ స్థానాన్ని వరకట్నాలవారింది సమాజాన్ని పీడిస్తున్నాయి.

విద్యావంతులైన స్త్రీలు అనేక మంది స్వాతంత్ర్య సమరంలో పాల్గొన్నారు. ఎందరో స్త్రీలు పుస్తక రచన, పత్రికా ప్రచురణ, విద్యాలయాల నిర్వహణ వంటివి సాగించారు. అయితే ఎంతచేసినా, ఎన్ని విషయాల్లో మార్పు వచ్చినా స్త్రీ పురుషునికి అనువరిని, అతని ఆభిప్రాయానుసారంగా నడుచుకోవలసిందే అనే ప్రాథమికమైన ఆభిప్రాయంలో సమాజంలో మార్పులేదు. 1888-1947 వరకు స్త్రీల విషయంలో సామాజికంగా అనేకమైన మాతృలు వచ్చాయి. అయితే అంతర్గతంగా వారికి విముక్తి లేదు. స్వేచ్ఛా జీవులుగా ఉండే వేళ్ళలు వారి వృత్తిని విడిచిపెట్టడంలో వారు కుల స్త్రీలకి సహచరులుగానే తయారయ్యాయి. వేళ్ళావృత్తిని విడిచిపెట్టడంలోనేకాక మద్యపాన నిషేధం వంటి సాంఘిక రుగ్మతల్ని వదిలించే ప్రయత్నంలో కూడా స్త్రీలు ముందంజ వేశారు.

వివాహం స్త్రీకి ప్రతిబంధకమని చలం లాంటి మేధావులు భావించారు.⁴⁴ స్త్రీ చైతన్యవంతమై తనకు తానుగా వెలికి వచ్చినా కుటుంబ వ్యవస్థ ఆమెను వెనక్కిపట్టి లాగింది. అందుకే స్త్రీ అభ్యున్నతికోసం పాటుపడిన సంస్కర్తలంతా ఆమె అభ్యుదయం కూడా కుటుంబ పరిధి దాటి పోకుండా ఉండాలనే ప్రయత్నించారు. స్త్రీ కూడా పురుషుడి లాగే సామాజిక కార్యకలాపాల్లో

పాల్గొంటే కుటుంబ వ్యవస్థ దెబ్బ తింటుంది. అందుకే స్వాతంత్ర్య సమర కాలంలో ఎందరో శ్రీలు తమ భర్తలకి ఎంతగానో సహకరించి తాము తెర మరుగున ఉండిపోయారు. భార్య సహాయకురాలు కాకపోతే ఏ సంస్కర్తలు కూడా ఏమి చేయలేకపోయేవారు.

సామాజికంగా ఉన్న సమస్యలన్నీ ఏదో విధంగా శ్రీని బాధించేవి. అన్ని విధాల శ్రీ పరిస్థితి ఆందోళనకరంగా ఉందన్న సమయంలో సంస్కర్తల దృష్టిని ఆకర్షించింది. 'శ్రీ జనోద్ధరణ' కార్యక్రమం మొదలైంది. సంస్కర్తల దృష్టి సమాజంలో ఇతర సమస్యల వైపు (హరిజనోద్ధరణ, సాతంత్ర్యోద్యమం మొ॥నవి) మళ్ళిం తర్వాత శ్రీ జనోద్ధరణ కార్యక్రమం తెరమరుగయింది.

19వ శతాబ్దపు శ్రీని ఏదో విధంగా సంస్కరించాలనే తపన సంస్కర్తల చేత శ్రీలకోసం రచనలు చేయించింది. సాహిత్యం సమాజాన్ని మార్చగలదనే భావంలో నాటి సమాజంలో ప్రజల్ని విపరీతంగా ప్రభావితం చేస్తున్నది. పత్రికలు. ఈ పత్రికలు శ్రీలు చదువలేరని, వారి స్థాయికి తగిన పత్రిక కూడా ఒకటి ఉంటే బాగుంటుందనే ఉద్దేశ్యంతో శ్రీలకోసం ప్రత్యేకంగా పెట్టిన పత్రికలైనా శ్రీలని విద్యపట్ల ఉన్నటుల్ని చేస్తాయనే ఉద్దేశ్యంతో శ్రీల పత్రికల స్థాపన జరిగింది. శ్రీ కుటుంబ పరిధిలో నేర్చుకోవలసినవి చాలా ఉన్నాయని ఆమె అనేక విధాల విజ్ఞాన వంతురాలు కావాలనే ఉద్దేశ్యంతో నాడు పత్రికా ప్రారంభం జరిగినట్లు ఊహించవచ్చు.

జ్ఞాపికలు

1. జె. వరలక్ష్మి “యుగయుగాల్లో భారతీయ మహిళ” పుట. 404
2. V. Ramakrishna 'Kandukuri Veeresalingam Social and Political Ideas', *Indian Historical Review* Volume VI, Page 186
3. సామిసిన ముద్దు నరసింహం నాయుడు, 'హితసూచిని', పుట 167
4. హితసూచని రచయిత నాటి సమాజంలో వున్న పరిస్థితుల్ని వివరిస్తూ వాటిల్లో రావలసిన మార్పుల్ని సూచిస్తారు. ఆయన పుస్తకమంతటినీ రీప్రమేయాలుగా విభజించి ఒక్కో ప్రమేయంలోనూ ఒక్కో అంశాన్ని చర్చించి, ఆ పరిస్థితి ఏ విధంగా సంస్కరించబడాలో సూచించారు.
5. డా॥ కొత్తవల్లి వీరభద్రరావుగారు 'తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము' శతాబ్దాలుగా చైనాలో మనకి సాంస్కృతిక సంబంధాలున్నా కూడా వారి దగ్గర వాడుకలో ఉన్న కలము, కాగితము, సిరావంటి వాటిని మనం మహ్మదీయులు మన దేశానికి వచ్చాకనే నేర్చుకున్నామని చెప్పారు. దీన్నిబట్టి మనవారు అవసరమైతే ఎవరో నెత్తిన రుద్దితే తప్ప దేని గురించి ఆలోచించలేదని వట్టిచుకోలేదని భావించవచ్చునేమో!
6. కొత్తవల్లి వీరభద్రరావు, 'తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము' పుట 4
7. వెన్నెలకంటే సుబ్బారావు జీవిత యాత్ర పుట 58
8. సామిసిన ముద్దు నరసింహం 'హితసూచని' పుటలు 5-8
9. కొత్తవల్లి వీరభద్రరావు, 'తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము' పుట 391

10. నాల్గవ ఆంధ్ర మహిళా సభ ఉపన్యాసాలు
చో. ముక్తేశ్వరమ్మగారు, "స్త్రీ విద్య" పుట 86
11. V. Rama Krishna, *Social Reform in Andhra* Page 8
12. వి. రామకృష్ణ, 'ఆంధ్రలో సంస్కరణోద్యమములు' పుటలు 3-4
13. కొమండూరి శతకోపాచార్యులు. "స్త్రీలు-హరిజన సమస్య" హిందూ సుందరి. సం. 38, సంచిక 6, 1943 జూన్.
14. నాల్గవ ఆంధ్ర మహిళాసభ ఉపన్యాసాలు. పుటలు 142-145
15. "హిందూ కుటుంబములు", 'హిందూజన సంస్కారిణి'.
సం. 2, సంచిక 12, జూలై 1887.
16. వీరేశలింగం సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థలో తమ తల్లి, పినతల్లుల మన
స్పర్థల మూలంగా తమ తమ చిన్న తనం నుండి వేరుగా వుండాల్సి
వచ్చిన పరిస్థితిని వివరిస్తారు. చిలకమర్తి స్వీయ చరిత్రలో సమష్టి
కుటుంబంలో తమ తల్లి కష్టపడిందని సానుభూతిగా రాశారు !
17. రాయసం వెంకట శివుడు ఆత్మ చరిత్ర పుట 73
18. వీరేశలింగం రచనలు, 'స్వీయ చరితము-రెండవ భాగము' పుట 203
19. కొండా వెంకటప్పయ్య పంతులు గారి స్వీయ చరిత్ర పుట 38
20. ఈ విషయం ఆధారంగా ఎంతో సాహిత్యం వెలసింది. వీరేశలింగం
గారి బ్రాహ్మ వివాహం ఈ సమస్యకి సంబంధించిందే! గురజాడ
కన్యాశుల్కం ఇప్పటికి నాటి కన్యాశుల్కం స్యభావాన్ని మనకి
చూపిస్తోంది.
21. సామిన ముద్దు నరసింహం, 'వివాహ ప్రమేయం 'హితసూచని'
22. జియ్యరు సూరి స్త్రీ కళా కల్లోలని పుటలు 247-249
23. పిళ్ళారి నెట్టి లక్ష్మీకాంతమ్మ. అయిదవ ఆంధ్ర మహిళా సభ
ఉపన్యాసాలు, (1914) పుట 48
24. జియ్యరు సూరి, 'స్త్రీ కళా కల్లోలని' పుట 205

25. వీరేశలింగం పంతులుగారు తమ రచనల్లో అనేక సందర్భాల్లో శ్రీ
మూఠాత్వానికి పుట్టినిల్లుగా ఉండేదని రాశారు! అయితే ఈ మూఠాత్వా
నికి అజ్ఞానానికి విద్య లేకపోవడమే కారణం అని కూడా వారు భావిం
చారు.
26. జియ్యరు సూరి, 'శ్రీ కళా కల్లోలినీ' పుట 43
27. వి. రామకృష్ణ, ఆంధ్రలో సంస్కరణోద్యమాలు పుటలు 30-31
28. 'కుటుంబం' అంటే ఇక్కడ వివాహం చేసుకున్న శ్రీ పురుషుల జీవన
వ్యవస్థ అనే అర్థంలో వాడబడింది.
29. వెన్నెల కంఠి సుబ్బారావు జీవితయాత్ర చరిత్ర పుట 54
30. సామినీన ముద్దు నరసింహం హీతసూచని పుట 10
31. 'హిందూదేశ శ్రీల స్థితి', హిందూజన సంస్కరిణి
సం. 2, సంచిక 12, 1887 జూలై పుట 305
32. రాయసం వెంకట శిష్యుడు అత్మ చరిత్ర పుట 88
33. జియ్యరు సూరి, శ్రీ కళా కల్లోలినీ, పుటలు 76-78
34. హిందూజన సంస్కరిణి, సం. 2, సంచిక 12,
1887 జూలై పుటలు 304-306
35. అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు గారి జీవిత చరిత్ర పుట 94
36. కాశీనాథుని రామాబాయమ్మ గారి ఉపన్యాసము, 'నాల్గవ ఆంధ్ర మహిళా
సభలో చదవబడిన ఉపన్యాసాలు' పుట 9
37. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు, 'వేశ్యకాంతలు'
38. ముట్నూరి కృష్ణరాయ వ్యాసాలు పుటలు 325-330
39. దర్శి చెంచయ్య 'నేను-నా దేశం' పుట 176
40. జియ్యరు సూరి 'శ్రీ కళా కల్లోలినీ' పుట 235

41. పైదే పుటలు 240-245
42. దర్శి చెంచయ్య 'నేను-నా దేశం' పుట 232
43. జియ్యరు నూరి 'స్త్రీ కళాకలోలిని' పుట 242
44. "అసలా భార్యకి personality అంటూ ఉండదు. వాటినే మనం
యిప్పుడు Successful Marriages అంటూ వుంటాం" చలం
ఆత్మకథ పుట 209 చలం మాటలు కొంచెం బాధ కలిగించేవిగా
ఉన్నా ఆ మాటలు చాలా వరకు నిజమనిపిస్తుంది.

ప్రతికల పరిచయం

పత్రికల పరిచయం

ఇంత వరకూ శ్రీల పత్రిక వెలువడే నాటి సామాజిక స్థితిగతుల్ని పరిశీలించడం జరిగింది. శ్రీల పత్రికలు శ్రీల సమస్యల్ని చర్చించిన విధానాన్ని పరిశీలించే ముందు 1883-1947 వరకు వచ్చిన శ్రీల పత్రికల వివరాలు ఈ అధ్యాయంలో వివరించడం జరిగింది.

19వ శతాబ్దంలో శ్రీ జాతిలో చైతన్యం కలిగింది! వారిలో విద్యాభిలాష అంకురించింది! శ్రీలే స్వయంగా రచనలు చేయడం కూడా మొదలు పెట్టారు. శ్రీమతి పోతం జానకమ్మ - రు విదేశీ యాత్రను గురించి వ్యాసం రాసి ఆంధ్ర భాషా సంచికలో ప్రచురించినట్లు తెలుస్తుంది.¹ శ్రీ రచనా వ్యాసంగం 19వ శతాబ్దంలోనే ప్రారంభమై 20వ శతాబ్ది తొలిదశానికి ఉన్నత స్థాయికి చేరుకుంది: శ్రీలు తమకొసం స్వయంగా పత్రికలు నడపడం కూడా మొదలు పెట్టారు. తెలుగులో శ్రీలకొసం మొదటి పత్రిక శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు ప్రారంభించారు.

వీరేశలింగం గారిచే ప్రారంభించబడిన శ్రీల పత్రికా ప్రచురణ 20వ శతాబ్ది ఆరంభానికి శ్రీల వేరుల్లోనే ప్రచురించబడే దశకి చేరుకుంది! 1883 నుంచి 1947 వరకు సుమారు 20 పత్రికలు వెలువడ్డాయి. ఆ పత్రికల ప్రతులన్నీ ప్రస్తుతం లభ్యం కావడం లేదు. లభ్యమైన పత్రికల వివరాలు ఇక్కడ ఇవ్వడం జరిగింది.

పత్రిక	ప్రచురించిన సంవత్సరం	సంపాదకులు	ప్రచురించబడిన స్థలం
1. సతీహితబోధిని	1883	కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు	రాజమండ్రి
2. తెలుగు జనానాపత్రిక	1893	రాయపూ వెంకటశివుడు	బెజవాడ
3. శ్రీ హితబోధిని	1893	రాపాక కామధరం	కాకినాడ

4. శ్రీ బాలిక	1896	సంగీతం బాపిరాజు	శ్రీకాకుళం
5. హిందూ సుందరి	1902	మొసలికంటి రమాబాయి	కంటేరు
6. గృహలక్ష్మి	1903	రాజామంత్రిప్రగడ భుజంగరావు	ఏలూరు
7. సావిత్రి	1904	పురుగుర్త లక్ష్మి నరసమాంబ	కాకినాడ
8. వివేకవతి	1909	ఎం. ఎ. శ్రీనివాసనతి	మదరాసు
9. సుందరి	1909	బి. నారాయణ	కామరిపాలెం (గోదావరి)
10. స్త్రీల కొరకు వర్తమానములు	1912	ఇ.యస్. మెకాలేకన్య	గుంటూరు
11. అననూయ	1914	వింజమూరి వెంకటరత్నం	
12. శ్రీ ధర్మ	1917	మాలతీ పట్వర్ధన్	మదరాసు
13. బాలభారతి	1918	దువ్వూరి జగన్నాథశర్మ	—
14. సౌందర్యవల్లి	1919	రమాబాయి	మదరాసు
15. ఆంధ్ర లక్ష్మి	1921	కల్లవల్లె వెంకట రమణమ్మ	గంజాం
16. హిందూ యువతి	1923	యామినీ పూర్ణతిలకమ్మ	—
17. భారత మహిళ	1925	యు. సుందరమ్మ	అనంతపురం
18. గృహలక్ష్మి	1927	కె. యస్. కేశరి	మదరాసు
19. యశోద	—	టి. కె. యశోదాదేవి	రాజమండ్రి
20. విశ్వజ్ఞాని	—	యామినీ పూర్ణతిలకమ్మ	మదరాసు
21. ఆంధ్ర మహిళ	1944	దుర్గాభాయ్ రేఖమ్మ	మదరాసు

1. సహిత బోధిని : 1883 లో పీఠేలింగం గారిచే స్థాపించబడింది. మూడుసంవత్సరాలు ప్రచురించబడి ఆగిపోయింది. తిరిగి 1888లో ప్రచురణ ప్రారంభమైంది. కొంత కాలం తెలుగు జనానా పత్రికలో కలిసి ప్రచురించబడింది. ఇది రాజమండ్రి నుంచి వెలువడింది.

1874 నాటికి పీఠేలింగంగారు పత్రికా నిర్వహణ ప్రారంభించారు (వివేకవర్ధిని 1874).

వివేకవర్ధిని పత్రికా నిర్వహణలోబాటు శ్రీ పీఠేలింగంగారు సమకాలీన పత్రికల్లో రచనలు చేస్తుండేవారు. ఆంగ్ల ప్రభావంలో సాహిత్యంలో అనేక నూతన ప్రక్రియలు వృద్ధి చేసిన పీఠేలింగం పంతులుగారు బహుశా అదే ప్రభావంలో తెలుగు రేశంలో తొలిసారిగా శ్రీలక్ష్మీనం పత్రిక స్థాపించి ఉంటారు. అయితే ఆయన తన స్వీయ చరిత్రలో “తెలుగు స్త్రీలకై తొలి వచన పుస్తకమును నేనే వ్రాసితిని” అని చెప్పారు. వారు వచన పుస్తకం అన్నది పత్రికా పరంగా ఉపయోగించారని భావిస్తే ఆ వాక్యానికి ఆర్థం సరిపోతుంది. లేక వారు స్త్రీలకోసం రచించిన మరే ఇతర పుస్తకాన్నైనా ఉద్దేశించి ఆ వాక్యం రాసివుంటే తెలుగులో పీఠేలింగంగారి కంటే ముందు స్త్రీలకోసం పత్రిక లేవైనా ఉండేవా? అనే అనుమానం కలుగుతుంది. మనకి దొరుకుతున్న ఆధారాలనుబట్టి తెలుగులో శ్రీలక్ష్మీనం వెలువడిన మొట్టమొదటి పత్రిక ‘సతీహిత బోధిని’. అది 1883 లో పీఠేలింగం గారిచే స్థాపించారు. తనకి ముంగు కాస్తోకూస్తో ప్రచారంలో ఉన్న ప్రక్రియల్ని వారు తెలుగులోకి వరవడిగా ప్రవేశింపజేసిన వాటిని గురించి అంత కచ్చితంగా రాసినప్పుడు అంతకుముందెన్నడూ లేని సరికొత్త కార్యక్రమం శ్రీలక్ష్మీనం పత్రిక నిర్వహణ గురించి ఆయన యెందుకు ప్రస్తావించలేదు అనే విషయం ఆలోచించవలసివుంది. అయితే ప్రస్తుతానికి మనకు లభ్యం అవుతున్న ఆధారాలనుబట్టి సతీహిత బోధిని తొలి శ్రీలక్ష్మీనం పత్రిక అని చెప్పవలసి వుంటుంది.

“వారు చదువుటకు తెలుగులో మంచి పుస్తకములు లేకుండుటఁ దల. పోసియు లోపమును నా చేతనైనంతవఱకు తొలగింపవలెనని 1883వ సంవత్సరమునందు శ్రీలక్ష్మీనం కొఱకు “సతీహిత బోధిని” యను

“పేరుతో తెలుగున నొక మాన పత్రికను బ్రకటించుట కారంభించితిని”

అని వీరేశలింగంగారు స్వీయ చరిత్రలో రాశారు. సతీహిత బోధిని పత్రికలో వీరేశలింగంగారు స్త్రీ విద్యకు సంబంధించిన అంశాలను గురించి. పత్రిక వ్రాత ధర్మాలను గురించి వ్యాసాలు రాసి ప్రచురించేవారు !

“స్త్రీల యువయోగార్థమయి ‘సతీహిత బోధిని’ యను పత్రిక పంపి చైత్ర (ఏప్రిల్) మాసము నుండి మరల మ. రా. శ్రీ బ్రహ్మశ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం గారిచేత ప్రకటింపబడును దానియందు స్త్రీల కువయోగించు నీతి బోధకములైన కథలును, ఉపన్యాసములును, స్త్రీ ధర్మములును, పుణ్య చరిత్రములును, ఆరోగ్య ధర్మములును, వైద్యాంశములును, ప్రకృతిశాస్త్ర విషయములును, పుణ్యసతీ చరిత్రములును, జ్ఞానదాయకములును అగు నితర విషయములును ప్రచురింపబడును. ముఖ్యాంశములను బోధించు పటములు గూడ చేర్చబడును. సంవత్సరము ఒకటికి అంచెకూలితో రెండు రూపాయలు. ముందుగా చందాలనంపనివారు పత్రికలంబడయజాలరు. కావలసినవారు సొమ్ముతో రాజమహేంద్రవరము శ్రీ వివేకవర్ధనీ కార్యస్థానపు మేనజరుగారికి దరఖాస్తులను పంపవలెను.”²

సతీహిత బోధిని పునః ప్రచురణ సందర్భంలో హిందూజన సంస్కారిణిలో పై ప్రకటన కనిపిస్తుంది.

1905వ సంవత్సరము నుండి వీరేశలింగంగారు శరీరాస్వస్థతవలన, వారు విద్యాలయాది సంస్థల నిర్వహణలో నిమగ్నులై వుండటంవలన ఈ పత్రికా ప్రచురణ ఆగిపోయిందని ఊహించవచ్చు.³ 1905వ సంవత్సరం నుంచి వీరేశలింగం పంతులుగారు సత్యవాదిని పత్రికా ప్రచురణలో నిమగ్నులు కావడం కూడా సతీహిత బోధిని పత్రిక ఆగిపోవడానికి కారణం కావచ్చు. వీరేశలింగంగారికి వ్యతిరేకంగా కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు ‘సత్యమత బోధిని’ అనే పత్రిక నిర్వహించే వారు. ఆర్యమత బోధినికి మారానంగా వీరేశలింగంగారు ‘సత్యవాదిని’ పత్రికని స్థాపించారు.⁴

కాబట్టి వారు తమ శక్తినింతటిని సత్యవాదినిపై కేంద్రీకరించి, సతీహిత బోధిని ప్రచురణ పట్టించుకోలేదని భావించడానికి వీలుంది.

సతీహిత బోధిని ముఖపత్రం మీద

“అరక్షితా గృహేరుద్ధాః పురుషైరా ప్రకారిభిః !

ఆత్మాన మత్మనా యాస్తురక్షీయస్తాస్సు రక్షితాః”

అనే శ్లోకం ముద్రించబడేది. ‘ఆపులైన పురుషులచే గృహమున నిర్బంధించబడు స్త్రీలు సురక్షితరాండ్రు కారు. ఏ స్త్రీలు తమ్ములామే కాపాడుకొందురో వారే సురక్షితరాండ్రు’ అని ఈ శ్లోకార్థం.

తెలుగులో స్త్రీలకోసం మొదటిసారిగా వెలువడిన పత్రిక సతీహిత బోధిని. స్త్రీని విద్యావంతురాలిని చేయాలని, ప్రకృతిశాస్త్ర, వైద్యశాస్త్రాలకు సంబంధించిన ప్రాథమిక పరిజ్ఞానం స్త్రీలకు కలగాలని, స్త్రీలు సాధువర్తనం కలిగి పాతివ్రత్యాచరణం సక్రమంగా చేస్తూ సంసారాన్ని చక్కదిద్దుకోవాలని ఈ పత్రిక ఆభిలషించేది.

సతీహిత బోధిని పత్రికలోని అంశాలు సాధారణంగా అన్ని కూడా శ్రీ వీరేశలింగంగారి చేత రచించబడ్డవే అయివుండేవి.

2. తెలుగు జనానా పత్రిక : 1893వ సం॥లో దీని ప్రచురణ ప్రారంభమైంది. 1893లో శ్రీ మల్లాది వెంకటరత్నం గారు ఈ పత్రికా ప్రచురణ చేపట్టారు. శ్రీ విద్యా వ్యాప్తి ధ్యేయంగా ఈ పత్రికా ప్రచురణ ప్రారంభమయింది. 1893 నుంచి ఒక సంవత్సరము పాటు నడిపి శ్రీ మల్లాది వెంకటరత్నం గారు ఈ పత్రికా నిర్వహణ బాధ్యతను శ్రీ రాయసం వెంకట శివుడి గారికి అప్పగించారు.

“నా పూర్వ గురువులగు మల్లాది వెంకటరత్నము గారు 1893వ సంవత్సరములో జూలై నెలలో స్త్రీ విద్యాభివృద్ధి నిమిత్తమై ‘తెలుగు జనానా పత్రిక’ యనునొక మాస పత్రికను నెలకొల్పి యొక సంవత్సరము నడిపి, అది యిప్పుడు విరమింప నుద్ద్యమించినేనద్దానినిఁ గైకొని సాగింతునాయని, ముయి 28వ తేదీన నాకు వ్రాసిరి.”⁵

ఈ పత్రిక ముఖ వ్రతము మీద 'తెలుగుదేశపు స్త్రీల కొఱకును, బాలికల కొఱకును ప్రచురించబడు మాస పత్రిక' అని ముద్రించే వారు, ఇది స్త్రీ విద్య నడవడికలకి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చింది. ఇందులో పాఠకులకు చిక్కు ప్రశ్నల వంటి శీర్షికలు నిర్వహించే వారు, ఇందులో కూడా సాధారణంగా రచనలు చేసేవారంతా పురుషులే. "హిందూ స్త్రీల కారోగ్య ధర్మములు తెలియుటను గురించి" అనే పేరుతో ఒక స్త్రీ వ్యాసం రాసినట్లు వుంది.⁶ కానీ ఆమె పేరు లేదు. 'ఒక హిందూ స్త్రీ వ్రాసినది' అని మాత్రం బ్రాకెట్లో వుంది. వివిధ పత్రికలలో ఇంగ్లీషులో వెలువడే వ్యాసాలను తెలుగులోకి అనువదించి ఈ పత్రికలో ప్రచురించే వారు.

తెలుగు జనానా పత్రిక కొంత కాలం రాజమండ్రి నుంచి వెలువడింది; అప్పుడు దానికి శ్రీ రాయసం వెంకట శివుడు గారు వారి తమ్ముడు వెంకట రామయ్య గారు సంపాదకులుగా వుండేవారు. వెంకట శివుడు గారి తమ్ముడు రాజమండ్రి విడిచి వెళ్లిపోవడంతో తిరిగి వెంకట శివుడు గారు ఒక్కరే పత్రికా సంపాదకత్వం నిర్వహించారు.

1904వ సం॥ నుంచి శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు గారు జనానా పత్రికాధి పతుల్లో ఒకరయ్యారు. 1904 సెప్టెంబర్ నుంచి జనానా పత్రికకి తిరిగి ఇద్దరు సంపాదకులు. వీరేశలింగం గారు, వెంకట శివుడు గారు. జనానా పత్రికలో పాటు సటిహిత బోధిని పత్రిక కూడ కలిపి ప్రచురించబడేది. వీరేశలింగం గారు సంపాదకత్వం వహించడం ప్రారంభించిన తర్వాత ఈ పత్రిక- సమకాలీన స్త్రీల పత్రికలైన 'సావిత్రి', 'హిందూ సుందరీ'లలోని రచనల్ని విమర్శిస్తూ రాయడం ప్రారంభించింది! 'సావిత్రి- సత్యవతీ సంభాషణం' అను పేరుతో ఒక ప్రహసనం వీరేశలింగం గారు రచించారు. దాంట్లో స్త్రీల పేరు పెట్టుకొని పురుషులు పత్రికలలో రాయటం ఆసమంజసం అనే వెక్కిరింప వుంది. ఈ వెక్కిరింపకు నొచ్చుకున్న సావిత్రి, హిందూ సుందరీ పత్రికలు వారికి సమాధానం ఇవ్వడం మొదలుపెట్టాయి.⁷

"తోడి పత్రికలలో వివాదాలు పెట్టుకొనుట నా పద్ధతి కాదు. సామ మార్గముననే నా కార్యములు చక్క పెట్టుకొనుచు వచ్చితిని. కాని కోప

స్వభావులగు పంతులు గారు నాలోఁ గూడి వచ్చుటయే దుర్లభమైన యీ పత్రికా సమష్టి సంపాదకత్వ ప్రధమ దశలోనే వారి కడ్డంకులు కలిగింపనేను వెఱచి ఉదంతము లెట్లు పరిణమించునోయని తటస్థముగా జూచుచుంటిని''⁸ అని జనానా పత్రికాధిపతియైన రాయనం వెంకట శివుడు గారు తమ ఆత్మ చరిత్రలో వాపోయారు.

“వీరేశలింగం పంతులు గారి రచనా సామర్థ్యము లోక విదితము, ఇట్టి ప్రతిభావంతులయ్యును, ఒక్కొక్కప్పుడు వారు చిన్న చిన్న సంగతులయందే పరులలో వాదమునకుఁ గాలు ద్రువ్యుచుండువారు. 1904 సం॥ ఏప్రిలు-మేయి జనానా పత్రిక సంచికలో జనానా పత్రిక- సావిత్రి అను కీర్తికతో మరల వెనుకటి విషయమును ప్రస్తావించి వారిట్లు రాసిరి.... ‘గత సంవత్సరము అక్టోబరు జనానా పత్రికలో ప్రకటింపఁబడిన సావిత్రి సత్యవతీ సంభాషణము’ పైని నవంబరు, డిసెంబరు నెలల సావిత్రి పత్రికలోఁ గొన్ని యపాత్రపువ్రాతలు వ్రాయబడినవి. అవివేకుల దూషణములకు బదులు వ్రాయుటయుచితము కాదని భావించి మేమావ్రాతలను పేక్షించి యూరకొంటిమి, దురభిమానులైన మా ప్రతి పక్షులది మా యసమర్థతగా భావించి, యీనెల ‘యార్య మతబోధిని’లో మన్యము వెంకట సుబ్బమ్మగారిచ్చిన పత్రిక కును వేసిన పందెమునకును⁹ మాటు పలుకఁజాలక పంతులు వారును తదనుచరులును, గతించిన దానికి చింతిల్లుచు నూఱకుండిరని జయ హోషమిడుచున్నారు. ఆ జయమును వారే కైకొననిండు ఈ విధముగా పంతులు గారు మరల కత్తిదూసి ప్రతి పక్షుల లోడి యుద్ధమునకు సన్నద్ధులైరి శాంతముగఁబనులు చక్కపెట్టుకొనుచు పత్రికా పుత్రిక నిటులో పండ్రెండేండ్లు వఱకును బెంచిన నేను పంతుల వారి శౌర్యోద్ధతి వలన పత్రికకేమి హాని వాటిల్లునో యని లోనభీతెల్లుచుంటిని.’”¹⁰

1905లో వీరేశలింగం గారు అనేక కారణాల వలన పత్రికా సంపాదకత్వం విడిచిపెట్టారు. ఆరు నెలల పాటు తెలుగు జనానా పత్రిక ముద్రించబడలేదు. 1906 జనవరిలో తిరిగి పత్రికా ప్రచురణ రాయనం వెంకట శివుడు గారి సంపాదకత్వంలో ప్రారంభమయింది.

పీరేశలింగం గారి చింతామణి ముద్రణాలయాన్ని రాజమండ్రిలో నడుపుతుండిన సత్యవోలు గున్నేశ్వర రావు గారు జనానా పత్రికను ముద్రించే వారు. వారు 1907 జూలై నుండి రాయనం వెంకట శివుడు గారికి కారణం చెప్పకుండానే పత్రికా ముద్రణ నిలిపివేశారు. ఈ విధంగా జనానా పత్రిక ప్రచురణ 1907వ సంవత్సరములో నిలిచిపోయింది.

1893 నుంచి 1907 వరకు ప్రచురించబడిన జనానా పత్రిక తెలుగు స్త్రీల పత్రిక చరిత్రలో మరిచిపోలేనిది. ఈ పత్రిక ప్రత్యక్షంగా ఎన్నో వివాదాలకి వేదిక అయింది. దీనిలో పీరేశలింగం వంటి వారి మనోభావాలు వెల్లడయ్యాయి. బహుశా ఈ పత్రికే తెలుగులో స్త్రీలే పత్రికా నిర్వహణ చేయడానికి వారికి స్ఫూర్తినిచ్చి ఉండవచ్చు. ఈ పత్రికలోని రచనలు స్త్రీలని మేల్కొల్పి పత్రికా ప్రచురణకి పురికొల్పాయని చెప్పవచ్చు. ఈ పత్రికకి ఇతర స్త్రీల పత్రికలు సమారానాలు చెప్పేవి. ఈ పత్రికా ప్రతులు కొన్ని రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయంలో ఉన్నాయి.

3. స్త్రీ హిత బోధిని: (1893) ఈ పత్రికను కాకినాడ నుంచి రాపాక కొస్తుభంగారు ప్రచురించారు. ఇంతకుమించి వివరాలు లభించలేదు.

4. శ్రీ బాలిక: (1896) బాలిక పత్రిక శ్రీ నంగీతరావు బాపి రాజు గారి సంపాదకత్వంలో శ్రీకాకుళం నుంచి వెలువడేది. బాపిరాజు ఫస్ట్ గ్రేడ్ స్టీడర్. 1896 మార్చి నుంచి ప్రచురణ ప్రారంభమైంది. 2 1/2 అణాలు వెల వుండేది. ఆరంభంలో 15 పేజీలు ప్రచురించబడేది. క్రమంగా 30 పేజీల వరకు ప్రచురించడం జరిగింది. ఇందులో రచనలు చేసే వారంత ఎక్కువగా పురుషులే. ప్రాచీన సాహిత్యంలోంచి స్త్రీలకు సంబంధించిన సాహిత్యాన్ని ఇందులో అర్థసహితంగా ప్రచురిస్తుండేవారు. నీతి కథలు, నర్వరనము, దేహరోగ్యము మొ॥ అంశాల్ని ప్రచురిస్తుండేవారు. పత్రిక ముఖపత్రం మీద 'స్త్రీల నిమిత్తము మానమున కొకసారి ప్రకటింపబడు పత్రిక' అని ముద్రించబడేది. విషయసూచిక మొదటి పేజీలోనే ఇంగ్లీషు—తెలుగు రెండు భాషల్లోను ప్రచురించబడుతుండేవి. ఈ పత్రికకి సంబంధించిన రెండు ప్రతులు ప్రస్తుతం లభ్యమౌతున్నాయి. (1) రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయంలోనూ (1896

ఆగస్టు) 1-6 (2) విజయవాడ రామమోహన గ్రంథాలయంలోనూ (మే-1897) 2-3 ఉన్నాయి. ఈ పత్రిక ఏ కారణాల వల్ల ఎప్పుడు ఆగిపోయిందో తెలిపే ఆధారాలు ఏవీ లభించలేదు.

నీ. హిందూ సుందరి : (1902) ఒక విధంగా తెలుగుదేశంలో స్త్రీలు పత్రికా ప్రచురణ చేయటం హిందూ సుందరితోనే ప్రారంభమయింది. "ఇది మొదట ఏలూరు నుంచి శ్రీమతి మొసలికంటి రమాబాయి గారి సంపాదకత్వంలో వెలువడింది. తర్వాత కొన్ని సం॥లు కంటేరు నుంచి వెలువడింది. అప్పుడు కూడా మొసలికంటి రమాబాయి గారే సంపాదకురాలు. 1914 ప్రాంతంలో హిందూ సుందరి కాకినాడ విద్యార్థిని సమాజం వారిచే ప్రచురించబడేది. అప్పుడు శ్రీమతి మాదభూషి చూడమ్మ గారు, కళ్ళెపల్లె వెంకట రమణమ్మ గారు సంపాదకత్వం వహించారు. 1942 నుంచి 1944 వరకు ఈ పత్రిక బాలంత్రపు శేషమ్మ గారి సంపాదకత్వంలో కాకినాడ నుంచి వెలువడేది. మధ్యలో కొంతకాలం ఆగిపోయినా 1902లో మొదలైన హిందూ సుందరి ఇంచుమించు 1945 వరకు ప్రచురించబడింది. 1944 నవంబరు వతి వరకు ప్రస్తుతం లభ్యం అవుతున్నాయి. (గౌతమి గ్రంథాలయం రాజమండ్రిలో) ఆ తర్వాత ఏ కారణంగా పత్రికా ప్రచురణ ఆగిపోయిందో తెలియదగిన ఆధారాలు లభించలేదు.

హిందూ సుందరి నాడు వెలువడ్డ పత్రికల్లో విప్లవాత్మకమైన దోరణిలో నడిచిన స్త్రీల పత్రిక అని చెప్పవచ్చు. నిజంగా స్త్రీల సమన్యల్ని సరియైన పంథాలో చర్చించి ప్రశ్నించేది! కేవలం స్త్రీని విద్యావంతురాలిని చేయడమే కాక స్త్రీ హక్కుల్ని గూర్చి ప్రశ్నించిన మొదటి పత్రిక! స్త్రీలకు సమాజంలో జరుగుతున్న అన్యాయాల్ని నిష్కర్షగా ఖండించిన పత్రిక !

శ్రీ సంభావిత వాక్య సంపదలచే జెన్నోంది సాధ్వీమనో,
ల్లాసంబేర్చడ నేయుచున్విమల శీలబొప్పగా వైదుషీ
వ్యాసంగంబుల వైరవృత్తులెడపు-న్యాషాధ్యయై కాననం !
తోషంబొంది కొనుండ సుందరులు హిందూ సుందరి రత్నమున్॥

ఈ పద్యం హిందూ సుందరి పత్రిక మొదటి పేజీలో ప్రచురించబడింది.

'స్త్రీలు చదువదగిన విషయములు ప్రచురించు పత్రిక' అని హిందూ సుందరి పత్రికకి సంబంధించి ప్రచారం జరిగేది.

6. గృహలక్ష్మి : (1903) ఈ పత్రికని రాజామంత్రి ప్రగడ భుజంగరావు గారు ఏలూరు నుంచి నడిపే వారు, నందిరాజు చలపతిరావు గారు పత్రికా సంపాదకులుగా ఉండేవారు. ఆంధ్ర స్త్రీ అభ్యుదయానికి అనువైన సచిత్ర వ్యాసాలు ఈ పత్రిక ప్రచురించింది. ఈ పత్రికలో బాల విజ్ఞానానికి కూడా అవకాశం ఏర్పడినది. అని లక్ష్మణరెడ్డి గారు తమ తెలుగులో జర్నలిజంలో పేర్కొన్నారు. ఈ పత్రికా ప్రతులు లభించలేదు. ఇతర వివరాలేవీ తెలియలేదు.

7. సావిత్రి : (1904) ఈ పత్రిక శ్రీమతి పులుగుర్తలమ్మ నరసమాంబ గారి సంపాదకత్వంలో కాకినాడ నుండి వెలువడేది. 1904 నుంచి 1911 సం॥ వరకు వెలువడింది! అయితే మధ్యలో ఆర్థికపరమైన కారణాల మూలంగా కొంతకాలం పత్రికా ప్రచురణ నిలిచిపోయినట్లు తెలుస్తోంది. 1907లో శివ సంపుటం వెలువడితే 1911లో నాలుగవ సంపుటం వెలువడింది. దీనివల్ల ఈ పత్రికా ప్రచురణ సక్రమంగా సాగలేదని భావించవచ్చు. ఈ పత్రికలో రచయిత్రుల రచనలు ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి; సావిత్రి పత్రిక స్త్రీ విద్యను ప్రోత్సహించింది. అయితే వితంతు వివాహం వంటి సంఘ సంస్కరణల్ని తీవ్రంగా ఖండించేది. ఒక విధంగా సావిత్రి పత్రిక వీరేశలింగం గారికి సత్యర్థి వంటిదని చెప్పవచ్చు. వంతులు గారు రాసిన 'సావిత్రి సత్యవతి సంభాషణ' మనే ప్రహసనానికి ఇంకా వీరేశలింగం గారి ఇతర విమర్శలకి, మన్యం సుబ్బమ్మ అనే రచయిత్రి ఈ పత్రికా ముఖంగానే నవాలు విసిరింది. సావిత్రి పత్రిక సంప్రదాయబద్ధమైన రీతిలో స్త్రీ విద్యని కాంక్షించింది స్త్రీకి పునర్వివాహం కూడిదని ఖచ్చితంగా చెప్పేది!

"ఈ సావిత్రి మూలమునఁ బ్రతిమానము సులభమైన తెలుగునఁ బరివ్రతా ధర్మములు, సంసార ధర్మములు, దలదండ్రుల యర్హ

కృత్యములు, బ్రకృతి శాస్త్రములు, దైవ ప్రాధాన్యములు, మంచి పాటలు, గుట్టు పనులు, నీతి విషయములు, దేహావోగ్య ధర్మములు, నన్యదేశపు జెలుల వృత్తాంతములు, వినోదవార్తలు, మున్నగు, వివిధాంశములు పంపుకొనుచుండెదను. నిఁగను నా సోదరులందఱు లోకాభివృద్ధికి మూలాధారమగు స్త్రీ విద్యాభివృద్ధి గోరి, నాపై సోదరీ భావముంచి దీనిని దమ సఖులకందరకుఁ జూపి, వారినందఱిని సావిత్రి బాంధవ్యముఁ గలవారిగాఁజేసి నాకుఁదగు ప్రోత్సాహము నొసంగ వేడుచున్నదానను" అని

సావిత్రి పత్రికాధిపురాలు తమ పత్రికలో ప్రచురించబోయే అంశాన్ని గూర్చి తెలియజేస్తూ, స్త్రీలకు ఈ పత్రికని చదివే అవకాశం కలిగించ వలసినదిగా పురుషులకొక విజ్ఞాపనం చేశారు.

సావిత్రి పత్రిక : కూడా ఏ కారణంగా ఆగిపోయిందో తెలియడానికి ఖచ్చితమైన ఆధారాలు లభించడం లేదు! జనాదరణ లేకపోవడం, ఆర్థిక పరమైన సహాయం లేకపోవడం ఈ పత్రిక ఆగిపోవడానికి కారణాలుగా ఊహించవచ్చు.

వివేకవతి : (1909) అక్టోబర్ నుంచి వివేకవతి పత్రికా ప్రచురణ అరంభమైంది. ఇది 'మద్రాసు క్రిష్టియన్ లిటరేట్యూర్ సొసైటీ' వారి తరపున ప్రచురించబడేది. "గుణవతియైన స్త్రీ ముత్యము కంటే అమూల్యమయినది" అని ఈ పత్రిక ముఖప్రథం మీద ప్రచురించబడేది. ఇందులో పిల్లల్ని పెంచే విధానం, పరిశుభ్రత; వివిధ వంటకాల తయారీ మొదలైన విషయాలు ప్రచురించబడేవి 'నానాచోట్ల జరిగే విషయములు' అనే శీర్షికలో వివిధ విషయాలను నేకరించి ఆధారాలలో ప్రచురించడం జరిగేది! ఈ పత్రికలో క్రైస్తవ మత ప్రచారం జరిగేది. హిందూ స్త్రీలకి తమ సంసారాల్ని చక్కగా జరుపుకోవటం తెలిదని, హిందువులకి దేవుడంటే ఎవరో తెలియదని, ఇట్టి చెరువుల నుంచి హిందువులు బాగుపడి అభివృద్ధి చెందాలని ప్రచురించేది. ఈ పత్రిక ప్రతి ఒకటి (1909 నవంబరు) సం-1—సంచిక-2 విజయవాడ రామమోహ గ్రంథాలయంలో లభిస్తోంది. వివేకవతికి సంపాదకత్వం వహించిందే

తెలిదు. ఆ పత్రిక మీద సంపాదకుని పేరు లేదు. కొలకలూరి ఇనాక్ గారు తెలుగులో వ్యాసపరిణామంలో 'ఆర్కివాల్డ్' ఈ పత్రికా సంపాదకులని రాస్తే, లక్ష్మణరెడ్డి గారు 'ఎం.ఎ. శ్రీనివాససతి' అని రాశారు. ఈ పత్రిక ప్రచురణకి సంబంధించి కూడా వీరిద్దరిలో తేడా కనిపిస్తుంది. ఇనాక్ గారు ప్రచురణ సంవత్సరం 1912 అన్నారు. లక్ష్మణరెడ్డి గారు 1908 అన్నారు. లభించిన ప్రతి ప్రకారం 1909 అని తెలుస్తుంది! ఈ పత్రిక ఎంత కాలం నడిచిందో ఎప్పుడు ఆగిపోయిందో చెప్పదగ్గ ఆధారాలు లభించలేదు.

1909 ప్రతి విజయవాడ రామమోహన గ్రంథాలయంలో ఉంది.

9. సుందరి : (1909) ఇది కూడా 1909లోనే వెలువడింది.

బి. నారాయణ గారి సంపాదకత్వంలో కొమరిపాలెం (గోదావరి జిల్లా) నుంచి వెలువడేది. దీని ప్రతులేవీ లభించలేదు. ఇతర ఆధారాలు దొరకలేదు.

10. స్త్రీల కొరకు వర్తమానములు : (1912) కె.ఎన్. సెకాతే కన్య సంపాదకత్వంలో గుంటూరు నుంచి వెలువడింది! ఇది క్రైస్తవ మత ప్రచారార్థము స్త్రీలనుద్దేశింపబడి ప్రచురించిన పత్రిక! ఇతర వివరాలేవి తెలియలేదు.

11. అననూయ : ఈ పత్రిక వింజమూరి వెంకటరత్నమ్మ గారి సంపాదకత్వంలో కాకినాడ నుంచి వెలువడేది. ఈ పత్రిక ప్రచురణ సంవత్సరం 1914 అని తెలుగులో జర్నలిజంలోనూ 'స్టడీస్ ఇన్ ది హిస్టరీ ఆఫ్ తెలుగు జర్నలిజం'లోనూ పేర్కొన్నారు. ఇనాక్ గారు తెలుగు వ్యాస పరిణామంలో 1917 అని పేర్కొన్నారు. లభించిన ప్రతులని బట్టి 1917 సరియైన సంవత్సరం అనిపిస్తుంది. ఎందుకంటే 1918లో రెండవ సంపుటం వెలువడింది. (మొదటి సంపుటం 1914లో వెలువడి రెండవ సంపుటం 1918లో వెలువడినట్లు ఈపించవచ్చు కాని తగిన ఆధారాలు లేవు) రెండు మూడు సంపుటాలలో వెలువడ్డ వివిధ సంచికలు (1918, 1919, 1920) రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయంలో లభించాయి! అననూయ పత్రిక పాఠకులకు 'అననూయ బహుమతి పరీక్ష' నిర్వహించేది! ఆ పరీక్షకు నిర్ణయించబడిన పుస్తకాలను ముందుగానే ప్రకటించేది. పరీక్షలో కృతార్థులైన వారి పేర్లను, నెంబర్లను పత్రికలో ప్రకటించి పాఠకులకు ప్రోత్సాహం కలిగించేది!

ఈ పత్రిక ముఖపత్రం మీద

“శ్రీరంజిల్లంగ నాంద్రదేశమున నారీ సంఘ మధ్యంబునం
దాగూఢిన్ జరియించె, యర్హమగు విద్యా నద్వివేకాదులిం
పారన్ బోధ యొసర్చి, యన్నిటను నీవాదర్శ రూపంబవై
యారాజార్కముగా మెలంగు మనసూయా పత్రికా రత్నమా!”

అనే పద్యం ప్రచురించబడేది.

అనసూయ శ్రీ విద్య, పాతివ్రత్యం మొదలైన అంశాలకి ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం ఇచ్చేది. పత్రికల్లో తమ పేరు వేసుకోవడానికి సంకోచించే శ్రీల నుద్దేశించి “పత్రికలలో మీ పేరులు పడినంత మాత్రాన మీకే యెగ్గును రాదు. మీ సోదర వర్గమునకు మీరు జాబులు వ్రామునప్పుడు క్రింద మీ సంతకములుంపకుండురా? అటులే యిదియును.” అని ప్రచురించి, శ్రీలకు పత్రికా సత్యత్యం తీసుకోవలసిందిగా ప్రోత్సహించేది. ఈ పత్రిక కూడా ఏ కారణాల వల్ల ఎప్పటితో ఆగిపోయిందో తెలుసుకోవడానికి లగిన ఆధారాలు లభించలేదు.

12. శ్రీ ధర్మ : (1917) మదరాసు నుంచి మాలతి పబ్లికేషన్స్ సరి సంపాదకత్వంలో వెలువడేది! ఈ పత్రికకి సంబంధించిన వివరాలేవీ తెలియలేదు. పత్రిక ప్రచురేపి లభించలేదు!

13. బాలభారతి : (1918) జగన్నాథశర్మ గారి సంపాదకత్వాన నడిచింది! ఈ పత్రిక శ్రీలకు పిల్లలకు సంగీతం నేర్పకానికి ప్రచురించబడేది.

14. సౌందర్యవల్లి : (1919) ఇది మదరాసు నుంచి గాడిచర్ల రమాబాయి గారి సంపాదకత్వంలో వెలువడేది. నల్లా గురుస్వామి చెట్టి గారనే లాయరు గారి ధనసహాయంతో ఈ పత్రిక వెలువడేది. ఈ పత్రిక మహిళా సమస్యలకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చేది. శ్రీ సంఘ సంస్కరణకు, శ్రీల సమస్యలకు, శ్రీ విద్యకు సంబంధించిన చక్కని సంపాదకీయాల ద్వారా ఈ పత్రిక మహిళా లోకంలో విజ్ఞాన వికాసాలు కలిగించడానికి కృషిచేసిందని లక్ష్మణరెడ్డి గారు తెలుగులో జర్నలిజంలో పేర్కొన్నారు.

15. ఆంధ్రలక్ష్మి : (1921) బరంపురం జిల్లాలోని గంజాం నుంచి, కల్లెపల్లి వెంకటరమణమ్మ గారి సంపాదకత్వంలో వెలువడింది. 1921 డిశంబరులో ప్రచురణ ప్రారంభమైంది. 1924 వరకు ప్రచురించబడిన కొన్ని ప్రతులు రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయంలో లభిస్తున్నాయి. ఆంధ్రలక్ష్మి పత్రికలో రచయిత్రులు ఎక్కువగా రచనలు చేశారు. 'శారద లేఖలు' అనే పేరుతో మొదటిసారిగా లేఖా సాహిత్యం ఈ పత్రికలో కనిపిస్తుంది ! ఒక్కొక్క లేఖలో ఒక్కొక్క సమస్యని లేదా ఏదైనా ! అంశాన్ని తీసుకొని తీసుకుని వివరించేవారు.

“స్త్రీ రమ్యంబగు నాండ్రదేశ మహిళాశ్రేణి కరోద్బానమై
నారీలోకమనోగ తాంథతమ సాజ్ఞానార్క విజ్ఞానమై
ధీరోదార వివేక ముఖ్య సుగుణాధేయంబునై యింపు సౌం
పారన్ వర్తికి 'ఆంధ్రలక్ష్మి' మనుమో ఆచంద్ర తారార్కమున్”

అనే పద్యం ఆంధ్రలక్ష్మి ముఖపత్రం మీద ప్రచురించబడింది. స్త్రీ విద్యార్థుల దయం ద్యేయంగా ఈ పత్రికా ప్రచురణ ప్రారంభించినట్లు ఈ పత్రికాధిపురాలు ప్రచురించారు.

ఈ పత్రిక కూడ ఎప్పుడు అగిపోయిందో తెలియదగిన ఆధారాలు లభించలేదు.

16. హిందూ యువతి : (1923) శ్రీమతి యామినీ పూర్ణతిలకమ్మ గారి సంపాదకత్వంలో మద్రాసు నుంచి వెలువడింది ! ఇది స్త్రీల కోసం వెలువడిన మొదటి పక్ష పత్రిక ఇంతకు ముందు వెలువడినవన్నీ మాస పత్రికలు :

ఈ పత్రిక ప్రతులేవీ లభించలేదు ! దర్శి చంచయ్య గారు తమ 'నేనూ-నాదేశం'లో కళావంతుల సంస్కరణ నిమిత్తం యామినీ పూర్ణతిలకమ్మ గారు ఒక పత్రికను నడిపినట్లు రాశారు. బహుశా ఆ పత్రిక ఇదే అయివుండవచ్చునని భావించవచ్చు. దాని ప్రకారం ఈ పత్రిక హిందూ స్త్రీల సంస్కరణకోసం, ముఖ్యంగా కళావంతుల స్త్రీల ఉద్ధరణకోసం ప్రచురించబడిందని ఊహించవచ్చు.

17. భారత మహిళ :- (1925) యు. సుందరమ్మ గారి సంపాదకత్వంలో ఆనంతపురం నుండి వెలువడింది ! ఈ పత్రికకు సంబంధించిన వివరాలేవి తెలియలేదు.

18. గృహలక్ష్మి :- (1927) కె. యన్. కేసరి గారి సంపాదకత్వంలో మద్రాసు నుంచి వెలువడింది. చాలాకాలం తర్వాత తిరిగి స్త్రీల కోసం పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రిక ! ఒక విధంగా 20వ శతాబ్దంలో పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన మొదటి స్త్రీల పత్రిక యిదే ! ఆంధ్ర వనితా లోకానికి కేసరి గారి గృహలక్ష్మి ఎంతో జీవం, జవం ఇచ్చింది. కనువర్తి వరలక్ష్మమ్మ గారు ఇందులో 'శారద లేఖలు' అనే శీర్షికను నిర్వహించారు. లక్ష్మణరెడ్డి గారు తమ తెలుగులో జర్నలిజంలో 'శారద లేఖలు' శీర్షిక ప్రప్రథమంగా గృహలక్ష్మిలో ప్రచురించారని రాశారు. కానీ అంతకు ముందే 1921 నాటికే ఆంధ్రలక్ష్మిలో ఇదే శీర్షిక వెలువడ్డట్టు ఇంతకు ముందు ఆంధ్రలక్ష్మి ప్రస్తావన వచ్చినప్పుడు పేర్కొనడం జరిగింది. ఇంతకు ముందు ఎన్నో స్త్రీల పత్రికలు ఉన్నా గృహలక్ష్మికి ఎంతగానో పేరు ప్రఖ్యాతులు వచ్చాయి. చాలామంది గృహలక్ష్మి మొదటిసారిగా స్త్రీలకోసం వెలువడిన పత్రిక అనే భ్రమలో ఉండటం కూడ కద్దు : ఇందులో వివిధ రచయిత్రుల వ్యాసాలు ప్రచురించబడ్డాయి.

ఈ పత్రిక సుమారు 30 సం॥లు వెలువడింది ! హిందూ సుందరి తర్వాత దీర్ఘకాలం వెలువడిన స్త్రీల పత్రిక యిదే. 1960 తర్వాత దీని స్థాపకులైన శ్రీ కేసరి గారి మరణానంతరం ఈ పత్రిక ప్రచురణ నిలిచి పోయింది ! ఈ పత్రిక ప్రతి సంవత్సరం ఒక్కొక్క ఉత్తమ రచయిత్రికి 'స్వర్ణకంకణం' బహుకరించేది !

“జయ జయ గృహలక్ష్మి నీతి ! జయ జయ లలితాంధ్ర

మధుర సాంస్కృతికమా !

జయ జయ లలనా రత్నమా ! జయ జయ విద్యాప్రబోధ

జయ కళ్యాణి !

అని గృహలక్ష్మి ముఖపత్రంపై ప్రచురించబడేది ! గృహలక్ష్మి ప్రతులు చాలా గౌతమి గ్రంథాలయంలో ఉన్నాయి.

19. యశోద :- ఇది 1980 ప్రాంతాల్లో శ్రీలకోనం వెలువడిన పత్రిక ! రాజమండ్రి నుంచి టి.కె. యశోదాదేవి సంపాదకత్వంలో వెలువడింది ! వారానికి రెండుసార్లు వెలువడేది.

20. విశ్వజ్ఞాని :- ఇది కూడా యామినీ పూర్ణ తిలకమ్మ గారి సంపాదకత్వంలో మదరాసు నుంచి వెలువడేది.

పై రెండు పత్రికల వివరాలు తెలియలేదు ప్రచురేపి లభించలేదు

21. ఆంధ్ర మహిళ :- (1944) దుర్గాబాయ్ దేశ్ ముఖ్ గారి సంపాదకత్వంలో మద్రాసు నుంచి వెలువడింది ! ఇది మద్రాసు ఆంధ్ర మహిళా సంఘం తరపున ప్రచురించబడేది. దీనిని దుర్గాబాయ్ దేశ్ ముఖ్ తర్వాత శ్రీమతి చిన్న ఘంటమ్మ, కొత్త లక్ష్మి రఘురామ్, కె. రామలక్ష్మి మాలతీ చందూర్ మొదలైన వారు సంపాదకత్వం వహించారు. ఈ పత్రిక 1960 వరకు వెలువడింది.

ఎక్కడ చైతన్యం వుంటుందో, ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం ఉంటుందో అక్కడ శ్రీ సహితం సామాజిక చట్టాల నన్నింటిని చేపించుకొని తాను బయటపడడమే కాక సమాజాన్ని కూడా ప్రగతి పథంవైపు నడిపించగలదనడానికి గొప్ప ఉదాహరణ శ్రీమతి దుర్గాబాయ్ దేశ్ ముఖ్. సాధారణంగా సామాజిక చట్టం నుంచి బయటకి వచ్చినప్పుడు అపనిందలు ఎదుర్కోవలసి వస్తుంది. అయితే వాటిని కూడా అధిగమించి సామాజిక గౌరవం అందుకోగలిగింది దుర్గాబాయ్ దేశ్ ముఖ్ !

ఆంధ్ర మహిళ పత్రిక ప్రచురించబడే నాటికి దేశ పరిస్థిల్లో ఎంతో మార్పు వచ్చింది. స్వాతంత్ర్య సమరోద్యమం ఉచ్ఛస్థితిలో కొనసాగుతోంది ! శ్రీలు అనేక మంది ఉద్యమంలో పాల్గొంటున్నారు. ఆ మార్పుల కనుగుణంగానే ఆంధ్ర మహిళ పత్రిక కూడా రూపొందింది. శ్రీలపల్ల గాంధీజీ అభిప్రాయాలను ఈ పత్రిక ప్రచురించేది. రాజకీయాల్ని గురించి కొంచెంగా

నైనా చర్చించిన తొలి స్త్రీల పత్రిక "ఆంధ్ర మహిళ! ఇంతకుముందు ఏ పత్రికలోనూ రాజకీయాల్ని గూర్చిన చర్చలు కనిపించవు! ఇందులో 'సంపాదకీయం' రాయడం ఇతర స్త్రీల పత్రికల కంటే భిన్నప్రక్రియ! ఈ పత్రికలో వ్యాపార ప్రకటనలు విపరీతంగా కనిపిస్తాయి. ఇంతకుముందు పత్రికల్లో వ్యాపార ప్రకటనలున్నా అవి చాలా తక్కువగా ఉండేవి. ఈ పత్రికలో స్త్రీల సమస్యల్ని గూర్చి ఆసక్తికరమైన చర్చలు జరిగేవి. సమాజంలో అనేక రకాలుగా స్త్రీ దగా చేయబడుతోందని ఈ పత్రిక మోషించింది. స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం వెలువడ్డ స్త్రీల పత్రికల్లో స్త్రీల సమస్యల్ని గూర్చి ఎక్కువగా చర్చించిన పత్రిక ఆంధ్ర మహిళ!

ఈ పత్రికా ప్రతులు దాదాపు అన్ని లభిస్తున్నాయి. రాజమండ్రి గౌరవీ గ్రంథాలయంలో.

"....ఆంధ్రదేశంలో మహిళాపురుషాభివ్యక్తికి చేసేందుకు అనువైన పత్రికా సాధనం లేనియెడల, హృదయంలోని భావాలు హృదయంలోనే మాటుమడిగిపోతాయి! విత్తు నాటనిదే చెట్టు కాదన్నట్లు, ప్రచార సాధనం లేనిదే భావ ప్రభావం లోకాన్ని ఆవరించదు. విజ్ఞాన బీజాలు వెద జల్లిన గాని ఉజ్జీవనాకురాలు మొలకెత్తవు.

"అట్టి కార్య భారాన్ని శిరసావహించి ఆంధ్ర నారీ సంఘానికి అందగా అనుగు సోదరిగా, ఆశయ పలంగా 'ఆంధ్ర మహిళ' అత్యుదయ పతాక హస్తమై ఆవతరించి అంజలి ఘటస్తున్నది" అని ఆంధ్ర మహిళ ప్రథమ సంచిక ప్రచురణ సందర్భంలో పత్రికాధిపతులు తమ పత్రికాకాయాన్ని ప్రకటించారు.

ఇవి స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం తెలుగులో వెలువడిన స్త్రీల పత్రికలు! ఇందులో అన్ని పత్రికలు లభించలేదు. దొరికిన కొన్ని పత్రికల ప్రతుల ఆధారంగా ఆ పత్రికలు స్త్రీల సమస్యలను ఎంత వరకు చర్చించాయి! ఆయా పత్రికలు ఆరకంగా రూపొందడానికి కారణా లేవిటి? వంటి ప్రశ్నలకి సమాధానాలు వెతుక్కుంటూ చిర్యత అధ్యయంలోకి వెళ్ళడం జరుగుతుంది.

జాపికలు

1. కొలకలూరి ఇనాక్, వ్యాసపరిణామం. పుట 377
2. హిందూజన సంస్కరిణి, సం. 3. సంచిక-8, 1888.
మార్చి. పుట 205
3. రాయసం వెంకటశివుడు ఆత్మచరిత్ర. పుట 456
4. అక్కిరాజు రమావతిరావు వీరేశలింగం సమగ్ర
పరిశీలన. పుట 207
5. రాయసం వెంకటశివుడు ఆత్మచరిత్ర. పుట 228
6. తెలుగు జనానా & సతీహిత బోధిని సంపుటి 12
సంచిక 3, సెప్టెంబరు-1904.
7. మన్యం వెంకట సుబ్బమ్మ 'ఒక ప్రకటనము-ఒక మనవి'
సావిత్రి. 1904 మార్చి, సంపుటి 1, సంచిక 3.
8. రాయసం వెంకటశివుడు ఆత్మచరిత్ర. పుట 454
9. మన్యం సుబ్బమగారు సావిత్రి పత్రికలో కూడా ఒక
వందెం వేశారు.
10. రాయసం వెంకటశివుడు ఆత్మచరిత్ర. పుటలు 455-456
11. హిందూ సుందరికంటె ముందు 1892 లోనే డైరెన్ డొరసాని
'ఉపాధ్యాయవయోగి'ని అనే పత్రికను నడిపారు. అయితే అది స్త్రీల
కోసం ఉద్దేశించిన పత్రిక కాదు. స్త్రీ నడిపిన పత్రిక, అందుకని
దానిని పరిశోధనా పరిధిలోకి తీసుకోలేదు.

ప్రతికల్పో అంశాలు-చర్చ

ప్రతికల్లో అంశాలు-చర్చ

ఇంతకు ముందు అధ్యాయంలో స్త్రీల ప్రతికల ప్రచురణకు సంబంధించిన వివరాలు ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ అధ్యాయంలో స్త్రీల ప్రతికలు ఏ అంశాల్ని ఏ విధంగా చర్చించాయి! ఆయా విషయాల పట్ల ఈ ప్రతికల దృక్పథం ఏవటి! అని పరిశీలించటం జరుగుతుంది.

ఈ ప్రతికలు 1883 నుంచి 1947 వరకు ఒకే స్వభావంతో ఉన్నాయని చెప్పలేము! అట్లాగే అన్ని ప్రతికలు స్త్రీల సమస్యల్ని చర్చించటానికే వెలువడ్డాయని చెప్పలేము. ఆయా ప్రతికాధిపతుల దృక్పథాన్నిబట్టి ఆయా ప్రతికల స్వభావం రూపుదిద్దుకొంది. 19వ శతాబ్దంలోనూ, 20వ శతాబ్ది ఆరంభంలోనూ దేశంలో విపరీతమైన మార్పులు సంభవించాయి. వాటి కనుగుణంగానే స్త్రీల ప్రతికల్లోనూ మార్పులు వచ్చాయి.

మొదట్లో స్త్రీల ప్రతికలు పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడ్డాయి. 20వ శతాబ్ది ఆరంభం నుండి స్త్రీల ప్రతికలకు సాధారణంగా స్త్రీలే సంపాదకత్వం వహించారు. పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన ప్రతికలకి, స్త్రీల సంపాదకత్వంలో వెలువడిన ప్రతికలకి ఒక స్పష్టమైన తేడా కనిపిస్తుంది. పురుష సంపాదకత్వంలో నడిచిన ప్రతికలు స్త్రీకి హితబోధ చేసేవిగాను, ఆమెను నైతికంగా ఉన్నతురాల్ని చేయడానికి పాటు పడేవిగాను ఉండేవి. స్త్రీల సంపాదకత్వంలో వెలిసిన ప్రతికలు స్త్రీల హక్కుల్ని ప్రశ్నిస్తూనే తమను తాము పురుషులకు అనుచరిణులుగా వర్ణించుకొనేవి.

ఈ ప్రతికల్లో 1883 నుంచి 1920 వరకు వచ్చిన వాటి స్వభావం ఒక విధంగాను, 1920 నుంచి 1947 వరకు వెలువడిన ప్రతికల స్వభావం ఒక విధంగాను అంచనా వేయవచ్చు. మొదటి దశలో వచ్చిన ప్రతికల ముఖ్య ధ్యేయం స్త్రీని విద్యావంతురాల్ని చేయడం! సంఘసంస్కరణ, రెండో దశలో

వచ్చిన పత్రికలు స్త్రీ విద్యావనరాలలో పాటు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల గురించి, దేశంలోని రాజకీయ వాతావరణాన్ని గురించి చర్చించేవి. మొత్తం మీద స్త్రీల పత్రికల్లో రాజకీయాలకు సంబంధించిన అంశాలు చాలా తక్కువ. 1920 వరకు ఆ అంశాలు అనలు లేవనే చెప్పాలి. తరువాత వచ్చిన “గృహలక్ష్మి”, “ఆంధ్ర మహిళ” వంటి పత్రికలు రాజకీయాల్ని గురించి కొంతవరకు చర్చించాయి. ఆంధ్ర మహిళ వెలువడే నాటికి దేశ పరిస్థితులలోనూ చాలా మార్పులు వచ్చాయి. స్త్రీలు విద్యావంతులవడమే గాక, స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ప్రవేశించారు! తదనుగుణంగా ఆంధ్ర మహిళ పత్రిక ఆ విషయాల్ని గురించి చర్చించింది. అంతకు ముందున్న పత్రికలు దేశంలో ఎన్ని ఉద్యమాలు జరుగుతున్నా పట్టించుకోకపోవడం ఆశ్చర్యకరమైన విషయం.¹

వివిధ అంశాల్ని స్త్రీల పత్రికలు ఏ విధంగా చర్చించాయనే ముందు మొదటి స్త్రీల పత్రిక “సతీహిత బోధిని” ప్రచురించబడే నాటికి స్త్రీ పట్ల ఆ పత్రికాధిపతుల దృక్పథం ఏమిటి? ఎందుకు స్త్రీలకోసం పత్రిక ప్రచురించారు! అనే విషయం చూడడం జరిగింది.

మొదట వెలువడిన స్త్రీల పత్రిక “సతీహిత బోధిని”, పేరులోనే ఈ పత్రిక ధ్యేయం వ్యక్తమౌతోంది. అద వారికి హితబోధ చేయడం, అని 19వ శతాబ్దంలో స్త్రీలకు హితబోధ చేయాల్సిన అవసరం ఏమిటి? అనే ప్రశ్న కలుగుతుంది. దానికి సమాధానం ఈ పత్రిక స్త్రీని చూసిన దృక్పథంలోనే గోచరమౌతుంది.

“స్త్రీలు చదివి వివేకముగల వారైన పక్షమున తామెప్పుడును పరుష వాక్యములును తిట్లును నోటరానియ్యక యెవ్వరిలోను కలహము పెట్టుకొనక శాంతత గల వారయి, మంచి నడవడిక, గల వారయి యుందురు.”²

విద్యా గంధమును, యుక్తాయుక్త వివేకమును లేకపోవటం వలన మన లోని స్త్రీలు పలువురు ప్రత్యక్ష రాక్షసులుగనున్నారు.³

“సాధారణముగా మనలోని స్త్రీలు నలుగురొక్కచోట కూడినప్పుడు

వారు విద్యాగంధ మెఱుగని వారు గనుక ముచ్చటించుటకు మంచి సంగతులు దొరకక పరుల దోషములను గురించి మాటాడుకుందురు."4

మనలో సాధారణముగా స్త్రీలు కారణము లేకయే కలహము లాడుదురని యొకనింద వచ్చియున్నది.... లోకానుభవమును బట్టి చూడగా ఈ నింద నిష్కారణముగా వచ్చినవిగా కనబడదు."5

"మనదేశములోని స్త్రీలలో సాధారణముగా కొండెములు చెప్పట యొక గొప్ప తప్పిదముగా నున్నది."6

"స్త్రీల యభివృద్ధిని మిత్రమయి యక్కడక్కడనుత్తమ పురుషులు చేయు ప్రయత్నములకు మూఢతా ఏశాచా వేశముచేత స్త్రీలే ప్రతిబంధ కారిణులగుచున్నారు."7

"భార్య యనుసరింపవలసిన ధర్మము లెన్నియున్నను అవి యన్నియు గృహ కృత్యములతో సంబంధించినవే కాని యితరములు కావని భార్య పర్యాయ పదమయిన గృహిణీ శబ్దమే తెలుపుదు చేయుచున్నది."8

ఇది తొలి స్త్రీల పత్రిక ప్రచురించిన వారికి స్త్రీ పట్ల వున్న దృక్పథం స్త్రీ మూర్ఖురాలై కలహప్రియమై ఇంటిని నరక తుల్యం చేస్తోంది. భర్తను అన్ని విషయాల్లోనూ బాధిస్తోంది. మూఢత్వానికి, మూర్ఖత్వానికి మూలస్థానంగా ఉంది. కాబట్టి అటువంటి స్త్రీని సంస్కరించాలని "సతీహిత బోధిని" పత్రిక ప్రచురించబడింది. ఇందుకు అనుగుణంగానే 'సతీహిత బోధినిలో' పాతివ్రత్యం', 'సద్వర్తనము', "కొండెములు చెప్పట", 'భూతదయ' వంటి వ్యాసాలు ప్రకటించబడేవి. అయితే స్త్రీలలో వున్న ఈ దుర్గుణాలన్నిటికి ఆమె విద్యావంతురాలు కాకపోవటమే కారణం అని, ఆమెని విద్యా వంతురాలిని చేయాలని సతీహిత బోధిని ప్రయత్నించింది. 1920 వరకు వచ్చిన స్త్రీల పత్రికలు సాధారణంగా చర్చించిన అంశాలు!

1. స్త్రీ విద్య 2. పాతివ్రత్యము 3. బాల్య వివాహాలు 4. గృహ నిర్వహణము 5. స్త్రీ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు వంటి విషయాలు. వీటిలో ఒక్కో అంశాన్ని తీసుకొని వీటిపట్ల ఈ పత్రికల దృక్పథం ఎట్లా ఉండేదో

పరిశీలించడం ఈ ఆధ్యాయంలో జరుగుతుంది. స్త్రీ జీవితం పూర్తిగా గృహ సంబంధంగానే ఉండటంతో ఆమె సమస్యలు కూడా ఆ పరిధిలోనే ఉన్నాయి.

(స్త్రీ విద్య : సమాజం పురోగమించాలంటే సమాజంలో సగభాగమైన స్త్రీ పురోగమిస్తుంది ముఖ్యమనే విషయం నాడు నర్వత్రా గుర్తించబడింది. సమాజంలో సగభాగం సమాజంలో ఏ మాత్రం సంబంధం లేకుండా ఉప్రకమగిపోతుంటే మిగిలిన సగభాగం సమాజోద్ధరణకు పూనుకోవటం ఉట్టికెక్కలేనమ్మ స్వర్గానికెక్క ప్రయత్నించినట్టుగా ఉంటుందని ముందు స్త్రీని విద్యావంతురాలిని చెయ్యాలని సంకల్పం కలిగింది.

“సద్విషయాలలో స్త్రీల తోడ్పాటును పొందడంలేదని పక్షమున ముందుగా వారి నాశ్రయించి యున్న మూఢతా పితాచము తొలగి నట్లుగా వారిని విద్యావతులుగా గాను వివేకరాండ్రుగా గాను జేయవలెను.”⁹

సమాజ కార్యక్రమాల్లో స్త్రీ సహకారం అవసరమనే ఆలోచన గలిగి, తదనుగుణంగా స్త్రీని తయారుచేయాలనే ప్రయత్నం ప్రారంభం అయింది. స్త్రీని తమ కనుగుణంగా, సహాయకురాలిగా తయారుచేసుకోవాలంటే విద్య ముఖ్య సాధనమనే అభిప్రాయం కూడా కలిగింది. స్త్రీలకు విద్య అవసరం అని తేల్చాక స్త్రీకి ఎటువంటి విద్య అవసరం! అవిడ పురుషులతో సమానమయిన విద్య నేర్చుకోవాలా! తద్బిన్నమైనది నేర్చుకోవాలా అనే చర్చ మొదలైంది. స్త్రీ విద్యను గూర్చి నాటి స్త్రీల పత్రికలు అన్నీ ఇంచుమించుగా ఒకే రకమైన అభిప్రాయాన్ని వెలిబుచ్చాయి.

స్త్రీలు దేశ చరిత్ర, గణితం, పకృతి శాస్త్రం, వ్యాకరణం మొదలైన అంశాల్ని పురుషులతో సమానంగా నేర్చుకుంటూనే వారు ప్రత్యేకంగా నేర్చుకోవలసిన విద్యలు కొన్ని వున్నాయని నాటి పత్రికలన్నీ ప్రచురించేవి!

“పైన చెప్పినవి గాక స్త్రీలు ప్రత్యేకముగా నేర్చుకోవలసిన విషయములును కొన్ని గలవు. అవి గృహ కృత్యముల తీర్పును నేర్పేడు గ్రంథములు. పాతివ్రత్య ధర్మములను బోధించు పుస్తకములను, కుట్టు

వనియు, సంగీతమును, శిశువులను పెంచురీతియునయి వున్నవి.”¹⁰
 “బాలికలకు గృహకృత్య నిర్వహణము నేర్పవలయును. ఇంటిలోని ప్రతి వయసు వచ్చిన బాలికయును, ఇంకొక బాలికను పెంచునట్లు చేయవలయును. దీనినిబట్టి బాలికలు, తమ తమ్ములను, చెల్లెలను పెంచు విధమును, ముందు తాము పెద్దవారై నపుడు తమ పిల్లల పెంచు రీతిని నేర్చుకొందురు.

“ఈ పాఠశాల ముందు బాలికలకు సంసారమున నుపయోగించు వస్తువులను జేసికొనుట నేర్పవలయును. చిన్న చిన్న వరువులు చిత్రములగు మ్రుగ్గులు పెట్టుట, వంటచేయుట, వ్యాధిగ్రస్తుల కువచారములు చేయుట, మొదలగునవి నేర్పవలయును.”¹¹

“పురుషులు సంపాదించు విద్య కంటెను మనకు సంగీతము, పాక శాస్త్రము, కుట్టువని, శిశుపోషణ మొదలగునవి హెచ్చుగా కావలసి యుండెను.”¹²

“దేశచరిత్రను ముఖ్యముగా బాలికలకు చెప్పవలయును.... స్వజాతీయత దేశాచారములు, అలవాటులు, మతము, ఆత్మగౌరవము శ్రీ విద్య యందు ముఖ్యముగా గమనింపవలయును.... శరీర శాస్త్రమును వారలకు బూర్తిగా జెప్పవలయును.... ఈ విద్యాశాఖ ఆయుర్వేద శాస్త్రముతో సంబంధించి యుండవలయును.... చిత్ర లేఖనము శ్రీ విద్యకు మూల పీఠము వంటిది.”¹³

“స్వకుటుంబ పాలనా సమర్థత వహించుటకు శ్రీలు విద్యావంతు రాండ్రుగా నుండుట యవసరమును విషయము సర్వజన సమ్మతము శ్రీలు విద్యాభ్యాసమున కర్హులా? యనర్హులా? యను విషయ వివాదమున కిప్పుడవకాశము లేదు. అది ఏనాదో యంతరించి ముద్దియలు విద్దియం గఱచుట మేలని సకల జనులచే నిపుడంగీకరింపబడి.... కొందఱ మానధనులిపుడు తమ సుదతులకుఁదామే స్వయముగా విద్య గఱపి వివేకురాండ్రుగా జేయుచున్నారు.....

“శ్రీలకు విద్యా స్వాతంత్ర్యమవసరము. అందు యుక్తాయుక్త విచార

మత్యంతావశ్యకము. పురుష విద్య యనవసరము. అట్టి విద్య యవిదల కనర్థదాయకము. గృహ పరిపాలనా విరులెఱంగి శిశు పోషణ క్రమ మారసి, బాలశిక్షణా విధాన చ భ్యసించి, గణితారుగ్య పాక పాకశాస్త్రముల నేర్చి, నీతి మతాచార దైవభక్తియం దారితేరి, ఇహ మందు కీర్తిని పరమందు సుఖమునిచ్చు విద్యయే స్త్రీలకు ముఖ్యప సరము." 14

ఇవి సాధారణముగా స్త్రీ విద్యని గురించి జరిగిన చర్చలు, తలెత్తిన ఆలోచనలు. సంసారాన్ని సక్రమంగా నిర్వహించుకోవటానికి స్త్రీకి విద్య కావాలి! అనే ఆభిప్రాయం సర్వత్రా గోచరమౌతుంది. స్త్రీ పురుషులతో సమానంగా విద్యలు నేర్చినప్పటికి వారు ప్రత్యేకంగా ఇంటిపని, వంటపని నెరవేర్చే విధంగా విద్యా విధానం ఉండాలని దేశ భాషల్లో స్త్రీకి విద్య నేర్పించాలని ఆభిప్రాయ వదేవి! పురుషులంతా ఇంగ్లీషు చదువులు వెంట పరు గులు తీస్తున్నారు కాబట్టి సంప్రదాయకమైన సంస్కృతాన్ని స్త్రీలు నేర్చు కొంటే ఆ భాష నశించిపోకుండా ఉంటుందని భావించేవి. హిందూ మతం, దేశాచారాలు, సంప్రదాయాలు మొదలయిన విషయాలన్ని స్త్రీ విద్యలో చోటు చేసుకోవాలని కూడా ఈ వక్రీకలు పాఠించాయి. అయితే దేశంలో ఇంగ్లీషు రాజభాషగా చలామణి అవుతోంది కాబట్టి స్త్రీలు ఇంగ్లీషును కూడా నేర్చుకోవడం తప్పలేదని, అయితే ఇంగ్లీషు విద్యని నేర్చిన స్త్రీలు పాశ్చాత్య స్త్రీలలాగా వారి వేషభాషల వ్యామోహములో పడకూడదని హెచ్చరించేవి. 15

సంగీతం, చిత్రలేఖనం వంటి విద్యలు స్త్రీలకు అత్యంత ఆవశ్యకాలనీ, తమ భర్తల్ని సంతోష పెట్టడానికి సంగీతం, ఇంటిని అందంగా తీర్చిదిద్దటానికి చిత్రలేఖనం ఎంతగానో ఉపయోగిస్తాయని విద్య ద్వారా స్త్రీలకు వీటిని నేర్పాలనే ఆభిప్రాయం నాటి వక్రీకలలో కనిపిస్తుంది.

స్త్రీలకు స్త్రీలే విద్య నేర్పాలని, (స్త్రీ ఉపాధ్యాయులు దొరికేవరకు వృద్ధులయిన పురుషులను ఉపాధ్యాయులుగా నియమించవచ్చు.) స్త్రీలు బాలికా పాఠశాలల్లో ఉపాధ్యాయులుగా పని చేయాలని, ఉపాధ్యాయ వృత్తిలో పురుషుల కంటే స్త్రీలే ఎక్కువ రాజిస్తారని వక్రీకలు వ్రాసేవి.

శ్రీ తన సహజమైన సహసగుణంతో విద్యార్థుల్ని అర్థం చేసుకొని వారి కనుగుణముగా బోధ చేయగలుగుతుందని, శ్రీలే ఉపాధ్యాయునులుగా ఉండటం వలన బాలికలను పాఠశాలలకి వంపడానికి వారి తల్లి దండ్రులకి ఎటువంటి అభ్యంతరం ఉండదని బాలికలు కూడా శ్రీలే ఉపాధ్యాయునులు అయితే తమ సందేహాలను నిర్మోహమాటంగా తీర్చుకోగలరని ఈ పత్రికలు సూచించేవి.

స్త్రీ చదువుకుంటే కుటుంబమంతా చదువుకున్నట్టే, ఆమె తన బిడ్డల్ని సవ్యమయిన మార్గంలో పెంచగలుగుతుందని, తాను స్వయంగా పరిశుభ్రత, దేహరోగ్యాలు పాటించి, ఇంటి పరిసరాలు శుభ్రంగా వుంచి, బిడ్డలను ఆరోగ్యవంతులుగాను, విషయ విధేయతలు గలవారిగాను తీర్చిదిద్దుతుందని, స్త్రీ చదువుకుంటే తన భర్త యెడల గౌరవం బంధువుల యెడల ప్రేమాదరాలు పెంపొందించుకొని అందరికీ అనుకూలమయిన, ఆదర్శవంతమయిన గృహిణిగా తయారవుతుందని దృష్టాంతాలతోనూ ఈ పత్రికలు రాస్తుండేవి.

చదువులేని స్త్రీ తన బిడ్డలని చదువు విషయంలో దండించలేదని, భర్తలు పిల్లల్ని చదువు విషయంలో శిక్షించబోగా వారికి అడ్డు వెళ్ళి బిడ్డలను చెడగొట్టడానికి కారణమవుతుందని 'చదువులేని స్త్రీ బిడ్డలకి శత్రువు' వంటిదని ఈ పత్రికలు తరచూ రాస్తుండేవి.

స్త్రీలు దేశ చరిత్రలు మొదలైనవి చదవడంవలన, గొప్ప గొప్ప పీరుల కథలను తమ బిడ్డలకు చెప్పి వారిని ధైర్య సాహసాలుగల వారిగా తయారు చేస్తారని, పిల్లలకి దేశభక్తి మొదలైనవి పెంపొందిప జేస్తారని, ప్రకృతిశాస్త్రం, వైద్యశాస్త్రం మొదలైనవి చదవడంవలన శ్రీలు, ప్రతి చిన్న జబ్బుకి వైద్యులకోసం పరుగులు పెట్టక చిన్న చిన్న వైద్యాలని వారు ఇంటి వద్దే చేసుకోగలుగుతారని, చదువుకొన్న శ్రీలు ప్రతి చిన్న పనికి భర్తల మీద ఆధారపడక తమకు తాము స్వయంగా సెరవేర్చుకొని భర్తలకి ఎంతో సహాయకారిలుగా ఉంటారని, చదువువలన శ్రీలకు పొదుపు, వ్యవహార జ్ఞానం అలవడుతాయని శ్రీ విద్యని గూర్చిన లాభాలుగా పత్రికలు రాస్తుండేవి.

వీటన్నిటికంటే ముఖ్యంగా శ్రీ విద్యవలన శ్రీ సైతికంగా ఉన్నత

స్థాయికి చేరుతుందని, ఆమెని నిర్బంధించి ఉంచి, విద్యాగంధం లేకుండా చేస్తే ఆమె అక్రమ వద్దతులకి పాల్పడుతుందని, శ్రీకి కనుక విద్య నేర్పితే, పురుషులకి వారిని ఎల్లప్పుడు అ-టిపెక్టుకొని వుండి నిర్బంధించాల్సిన అవసరం ఉండదని, శ్రీలు తమంతటామే సర్వరనులొకారని ఈ పత్రికలు ప్రచురిస్తాయి.

శ్రీలు చదివి ఉద్యోగం చేయాలా! ఈశ్వరాలా! అనే వారికి ఈ పత్రికలు శ్రీలు ప్రత్యేకంగా ఉద్యోగం చేయాల్సిన అవసరం లేదు. వారికి గృహ నిర్వహణమే ఉద్యోగం, విద్య ద్వారా శ్రీలు గృహ నిర్వహణ సక్రమంగా చేసి 'ఉత్తమ గృహిణి'లు కాగలరని సమాధానం చెప్తాయి. శ్రీ విద్య సర్వత్రా ఆమోదించబడిన తర్వాత విద్యావతులపట్ల సమాజంలో ఒక రకమైన హేళన భావం చోటు చేసుకుంది. విద్యావతులపట్ల సమాజ వైఖరిని నిరసిస్తూ ఆంధ్ర మహిళ పత్రిక శ్రీ విద్యాశయాన్ని చాటేది.

“విద్యావతులు పాడైపోతున్నారనుట సరిగాదు. మనుష్యులను పాడు చేయగలది బుద్ధిగాని విద్యగాదు. గృహ కృత్యాలు నిర్వహించటానికైనా శ్రీలకు విద్య అవసరమే. తమ ఆరోగ్యము, బిడ్డల ఆరోగ్యము కాపాడుకోవటానికి, చిన్న రోగాలకు కూడా వైద్యులకై పరుగెత్తుకుండా స్వల్ప చికిత్సలు చేసుకోవటానికి వైద్య గ్రంథాలు చదివి తెలుసుకోవలసి వుంటుంది. అవి చదవడానికైనా విద్య అవసరమే!

....మన శ్రీలకు కూడా అట్టి శక్తి వుంటే దేశము యెంత బాగుపడి వుండేది పురుషులతోపాటు విద్య పరిశ్రమలు నేర్పించి శ్రీలకు వృత్తుల ద్వారా స్వతంత్ర జీవనము కలిగిస్తే యెంతో ఉన్నతి ఉంటుంది.”¹⁶

1944 నాటికి శ్రీ విద్యపట్ల వృక్షభం మారింది! విద్య ద్వారా శ్రీ స్వతంత్ర జీవితం గడపాలనే ఆలోచన ఎచ్చింది! శ్రీ విద్య గృహ నిర్వహణకే చాలు అనే పరిధిని దాటి శ్రీకి ఆర్థికంగా సహాయం చేయగలగాలనే స్థాయికి ఎదిగింది. విదేశాల్లో శ్రీలు పురుషులతోపాటు సమానంగా పాఠశాల మిక విద్యల్ని నేర్చుకోవటం వలన ఆ దేశాలెంతగానో వృద్ధిచెందుతున్నా

యని, మనదేశంలో కూడా అన్ని రకాల విద్యల్ని నేర్చుకొనితే ఈ దేశం కూడా అభివృద్ధి చెందుతుందని! విద్య శ్రీకి స్వతంత్రతాలోచన, స్వతంత్ర జీవనాన్ని కలిగించాలని వాంఛించేది!

శ్రీ విద్యకి సంబంధించి ఆంధ్ర మహిళ కాలానికి పై ఆలోచనలు వచ్చినా ప్రాథమికంగా శ్రీ విద్య గృహ నిర్వహణకి తోడ్పడేదనే అభిప్రాయం కూడా ఇంకా స్థిరపడింది.

పాత్రివ్రత్యం: 19వ శతాబ్ది అంతంలో, 20వ శతాబ్ది తొలిదశ కాలాల్లోని శ్రీల పత్రికలు శ్రీ విద్య తరువాత అత్యంత ప్రాముఖ్యం ఇచ్చి చర్చించిన విషయం పాత్రివ్రత్యం. 19వ శతాబ్ది శ్రీ పాత్రివ్రత్యానికి భంగం వాటిల్లిందా! అనే అనుమానం వస్తుంది; ఈ పత్రికల హెష చూస్తుంటే! శ్రీ పాత్రివ్రత్యాన్ని ఎట్లా కాపాడాలి, శ్రీలు ఏ విధంగా పాత్రివ్రత్యచరణ చెయ్యాలి అనే అంశాల్ని ఈ పత్రికలు సదా చర్చిస్తుండేవి. అసలు పాత్రివ్రత్యానికి హిందూ శ్రీ పెట్టింది పేరు కదా! ఆలాంటిది 19వ శతాబ్దిలో శ్రీల కోసం ప్రత్యేకంగా పత్రికలు పెట్టి పాత్రివ్రత్యమో! దాన్ని ఆచరించండి! అని ఘోషించాల్సిన అవసరం ఏమిటో అర్థం కాదు!

“లోకములో శ్రీలకు వత్రివ్రతా ధర్మములో సహసమైన ధర్మము మఱియొకటి లేదు : బట్టి ఓ నారీ మణిలారా! ముఱు సమస్త విధముల వేతనూ పాత్రివ్రత్యమును కాపాడుకొనుట కయి ప్రయత్న పడవలయును.”¹⁷

“సమస్త ధర్మములలోను ఈశ్వర భక్తియుఁబడి భక్తియు మనకు ముఖ్య ధర్మములై యున్నవి శ్రేష్ఠతరమగు దైవభక్తితో సరిపోల్పు బడియుఁ దుటచేఁ బరిభక్తి మన కవశ్యా చరణీయముగాఁ గానబడుచున్నది. ఇట్టి సర్వజనాదరణీయమగు పాత్రివ్రత్యము మనచే నెంత క్రమముగా నాచరింపఁబడిన నంత శ్రేయస్కరమనీ వేరుగఁ జెప్ప నక్కరలేకయే యెల్లరకుండెలియదగియున్నది.”¹⁸

“భర్త కూరూపియైనను, ధనహీనుడైనను, అతని సొంతింపక కాల

విశేషముచే నతనికి దుఃఖములు గలిగిన నుపాయముచే నతని నొదా ర్పుచూ, నమయ మెఱిగి యతనికి మజ్జన భోజనము విడుచు, సత్కార్యములందుఁగాని బంధ మర్యాదలందుఁగాని యతని మనోభిలాషియు తెఱిగి నడుపుచూ, నతని తృప్తియే తన తృప్తియనియు నతని మనోభిలాష తన సుఖమనియుఁదలంచి వర్తించునదియే పతివ్రత.... కావున మన పెద్దల యాచారములఁ బాటించి పాతివ్రత్యమును జరుపుట శ్రేష్ఠము.”¹⁹

ఈ విధంగా నాడు పత్రికలు పాతివ్రత్యా చరణాన్ని గురించి ప్రచారం చేయడమే కాక, సుఖిలా విజయం సత్సవతి చరిత్రము వంటి సాహితీ రూపకాల ద్వారా కూడా పాతివ్రత్య మహాత్మాల్ని గూర్చి ప్రచురిస్తుండేవి.

హిందూ శ్రీలకు పాతివ్రత్యాన్ని గురించి ఇంతగా బోధించాల్సిన అవసరం ఏమిటి? అనే ప్రశ్నకి మన సంప్రదాయాన్ని భంగం లేకుండా పాటించుకోవాలనే తపన. ఆంగ్లేయ శ్రీల గురించి మన వారిలో వుండే దురభిప్రాయం సమాధానాలుగా ఊహించవచ్చు. వారు అదుపాజ్ఞలు లేకుండా విచ్ఛలవిడిగా పురిపురుషులతో సంఘర్షిస్తారనే తప్పుకు ప్రచారం కారణం అయి వుండవచ్చు. విద్యావ్యాప్తి వలన ఆ ప్రభావం మన శ్రీల మీద ఎక్కడ పడుతుందోననే భయం ఉండి వుండవచ్చు. ఇక రెండో కారణం సజంగానే అనాడు శ్రీలకు పాతివ్రత్యా చరణం గురించి పదేపదే చెప్పాల్సిన అవసరం కలిగి వుండవచ్చు. ఎందుకంటే వదేళ్ళ పసిపిల్లకి వృద్ధులలో పెళ్ళి చేస్తే, వీరికి వయసు వచ్చేసరికి, ఆ వృద్ధులు గతించడం జరిగేది. ఆ స్త్రీలు ఈ సంఘాచారాలకి కట్టుబడలేక రహస్యంగా తమ కొరికలను తీర్చుకోవడానికి ప్రయత్నించే వారు. ఇంతేగాదు ఏ కురూపినో, కుటివాణ్ణో ఎవరయినా సరే మగవాడయితే చాలుననే ఖోరణిలో ఎవరికి పడితే వారికి ఆడపిల్ల నిచ్చి వివాహం చేసేవారు. ఇందువల్ల కూడా స్త్రీలు తమ మనస్సును చంపుకోలేక, ఆ భర్తలో కలిసి వుండలేక నిరమతమయ్యే వారు. అందుకే స్త్రీల పత్రికలు భర్త కూరూపి అయిన, దుష్టుడయిన, దుర్మార్గుడైనా, వాడ్ని ఎటువంటి పరిస్థితుల్లోను విడిచి పెట్టకూడదు. పరిపురుషుల వైపు దృష్టి సాదించకూడదు, అనే భోధలు

చేసేవి. తమలో లోపం వున్నప్పుడే తమ భార్యలు పరాయి వాళ్ళ వైపు చూస్తారేమోననే అనుమాన స్వభావం శ్రీని నైతికంగా వున్నతుదాల్నిగా చూడనీయ లేదు. లోపాన్ని కప్పివుచ్చుకోవడానికి తమ భార్యల్ని అనుమానించేవారు.

“మానభంగము కంటె ప్రాణభంగము మేలని యెంచి కొన్ని సమయముల యందు తమ ప్రాణములకును ఎదుటి వారి ప్రాణములకు గూడ తెగింతురు. అందుచేతనే సదా పురుషులు శ్రీల పాతివ్రత్యమును రక్షించుటకయి పూర్వకాలము నుండియు సర్వప్రయత్నములు చేయుచున్నారు.”²⁰

పురుషులు శ్రీల కోసం చేయదగ్గ పనులు ఎన్నో వుండగా పనిగట్టుకొని పాతివ్రత్యాన్నే కాపాడాలని ప్రయత్నించడం దేనికి? లోపం తమలో పెట్టుకొని లోకుషగా ఉన్నారు కదా అని శ్రీని కించపరచడం! తన భార్య కొంచెం అందంగా వుంటే ఇక ఆమెను గూర్చి ఆ భర్త తీసుకొనే జాగ్రత్తలు, ఆమెకు విధించే నిర్బంధాలు అతికఠినంగా ఉండేవి.

ఒక విధంగా ఇటువంటి పరిస్థితి కలగడానికి కారణాలు, బాల్య వివాహాలు, ఈడ్చుకోదు కుదరని వివాహాలు, బాల్య వివాహాల వల్ల వితంతువులైన వాళ్ళు ఒకరకంగా పతితులైతే, వయోభేదం—వివరీతమైన వివాహాల వల్ల, వరహీనం మూలంగా భర్తలతో సుఖం లేక కొందరు వేరే దారి త్రొక్కేవారు! అటువంటి పరిస్థితిని చక్కచిద్దడానికి పాతివ్రత్యాన్ని గూర్చి అంతగా ప్రబోధించాల్సి వచ్చిందేమో!

విద్య ద్వారా శ్రీకి పాతివ్రత్య మహత్యం తెలియజేసి ఆమె తనంతట తానే ఏ నిర్బంధాలు లేకుండా మనస్ఫూర్తిగా పాతివ్రత్యాన్ని పాటించేలా చేయాలని నాటి సంస్కర్తల ఆశయం! సతీహిత బోధిని ముఖపత్రం మీద మనుధర్మ శాస్త్రంలోని శ్లోకం ముద్రించబడేది! పురుషుడిచే రక్షింపబడే శ్రీ కంటే తనను తాను రక్షించుకొనే శ్రీ ఉత్తమమైనదని ఆ శ్లోకార్థం! శ్రీ తన పాతివ్రత్యాన్ని తను కాపాడుకోవాలి గాని, పురుషుల చేత రక్షింపబడుతూ ఉండకూడదని దాని అంతర్ార్థం.

స్త్రీ పట్ల ఆమె భర్త సదా అనుమాన దృష్టిలో ఉండేవాడు. ఈ పరిస్థితి మనఃధర్మశాస్త్ర కాలం నుంచి ఉన్నదని పై శ్లోకం ఋజువు చేస్తుంది ! అప్పటి సామాజిక పరిస్థితులతో అంచనావేయడం ప్రస్తుతం సాధ్యంకాదు. కాబట్టి ఈ పత్రికల కాలానికి ఆ శ్లోకం ఏ విధంగా ఉపయుక్తమయిందని అలోచిస్తే—ముసలి భర్తలు తమ వదులు భార్యల శీలాన్ని శంకిస్తూ, రక్షించాలని తాపత్రయ పడేవారు. స్త్రీలలో కూడా పరపురుషుడి యెడల చిత్త చాంచల్యం కలుగకుండా తన భర్తనే దైవంగా భావించి నడుచుకోవాలనే భావంతో ఆ శ్లోకం అక్కడ చేర్చడం జరిగి ఉంటుంది !

స్త్రీ శీలాన్ని శంకించే భర్తలకి బుద్ధి చెప్పడం పోయి, అటువంటి అనుమానాలకి తావివ్వకుండా స్త్రీలే అణుకువుగా నడుచుకోవాలని బోధిస్తుంది నతీహిత బోధిని !

ఈ సమాజంలో స్త్రీ పరిస్థితి హేయంగా వుందని, వితంతువుల పరిస్థితి మరి దుర్భరంగా ఉందని, వితంతువుకు పునర్వివాహం చేయడానికి సమాజం నుంచి ఎంతో వ్యతిరేకతని ఎదుర్కొని చివరికి ఫలితం సాధించిన సంస్కర్తలే స్త్రీ శీలం విషయం వచ్చేసరికి ఎందుకింత సంకుచితంగా ఆలోచించారో అర్థం గాదు ! అయితే ఇది ఏ ఒక్కరి తప్పు కాదు ! తరతరాలుగా ఈ సమాజంలో జీర్ణించుకుపోయిన పురుషాధిపత్య స్వభావం యిది ! అందుకే సామాజికంగా స్త్రీని ఎంత పైకి తీసుకురావాలని ప్రయత్నించిన సంస్కర్తలైనా ! ప్రకృతి సహజమైన శారీరక వాంఛలు స్త్రీ పురుషులకి సహజమని తెలిసీ అంగీకరించలేకపోయారు. పాతివ్రత్య రక్షణ పేరుతో స్త్రీని గృహ నిర్బంధం చేశారు !

స్త్రీని ఎంతగా అనుమానించారంటే "పురుషుల వలన భీతియు—నిర్బంధములను తృణప్రాయముగా చూచి మన మానము కాపాడుకొనవలయును. మన మొంటిగానున్నప్పుడెప్పుడూ న దుర్బుద్ధి పుట్టవచ్చును గనుక సాధ్యమయినంత వఱకు గుణవంతురాండ్రను తోడుగా నుంచుకొనుము. అట్టి యిల్లాండ్రు దొరకరని తోచిన యెడల సద్గ్రంథకాలక్షేపము చేసికొనుచు మన మనస్సునకు దుర్మార్గపు చింతలకవకాశము లేకుండా చేసికొనటయే కాక మన హృదయ మెప్పుడును సన్మార్గము మీదకే పోవునట్లు చేయుటకయి జీవదయాపరుడయిన పరమేశ్వరుని నిత్యమును వేడుకొనుచుండవలయును." 21

పాశ్చాత్య నాగరికతా ప్రభావం వలన స్త్రీ పాతివ్రత్యాన్ని ఎక్కడ అలక్ష్యం చేస్తుందోననే భయం వివాహ వ్యవస్థలోని విపరీతమైన లోపాలవల్ల నైతికంగా దిగజారిపోతున్న స్త్రీని ఉద్ధరించాలన్న తాపత్రయం 19వ శతాబ్దంలోని స్త్రీల పత్రికల చేత పాతివ్రత్యాన్ని గురించి ఇంతగా ఘోషించ చేశాయి. పాతివ్రత్యం అనేది ఒక విధంగా కుటుంబ వ్యవస్థ పటిష్ఠతకు సంబంధించినది. స్త్రీ పరపురుషుడితో సంబంధం ఏర్పరచుకోవడంవల్ల ఆ కుటుంబం విచ్ఛిన్నమయ్యే అవకాశం ఉంది. అదే పని పురుషుడు చేస్తే కుటుంబానికి వచ్చిన ప్రమాదం లేదు. హిందూదేశంలో కుటుంబాన్ని అన్ని విధాల కాపాడవలసిన బాధ్యత స్త్రీపై వుంది. కాబట్టి స్త్రీ కనుక తన దృష్టిని పరపురుషుడి వైపు సారించినట్లయితే ఆ కుటుంబం ఎదుర్కోవలసిన సమస్యలు అనేక రకాలుగా వుంటాయి. అందుకే ఒకరి కంటే ఎక్కువ మంది పురుషులతో సంబంధం వున్న స్త్రీకి కుటుంబ వ్యవస్థలో సంబంధం ఉండేది కాదు. అమెరికీ కుల స్త్రీలలో పాటు గౌరవం ఉండేది కాదు. కుటుంబ కట్టుబాటు అనే సదాశయంతో ఏర్పడినా పాతివ్రత్యాచరణం రానురాను మగవాడికి స్త్రీని కట్టుబాట్లో ఉంచడానికి ముఖ్య సాధనంగా తయారయింది. ఈ రకమయిన వాతావరణంలో వెలువడిన స్త్రీల పత్రికలు కూడా అందుకు భిన్నంగా ఆలోచించ లేకపోయాయి.

బాల్య వివాహాలు : ఏ ఆచారాలైనా సంఘ శ్రేయస్సుకోసం ఏర్పడతాయి. బాల్య వివాహాలు కూడా ఒకప్పుడు స్త్రీ పురుషుల అన్యోన్య దాంపత్యం కోసం ఏర్పరిచినవి కావచ్చు. చిన్నతనంలోనే పెళ్ళి చేయడం వలన అమ్మాయి, అబ్బాయి రాకపోకల ద్వారా ఒకరిపట్ల ఒకరు సరియైన అనురాగాన్ని పెంచుకోగలరనే దృక్పథంతో ఏర్పడిన ఆచారం రానురాను దురాచారంగా పరిణమించింది! అయితే ఈ బాల్య వివాహాలకి ముస్లింల దండయాత్రలు కూడా ప్రధాన కారణంగా చెప్పడం జరుగుతుంది! ఎందుకోసం ఏర్పరిచినవైనా ఈ బాల్య వివాహాలు 19వ శతాబ్ది మేధావుల్ని కదిల్పే సంస్కరణకు పురిగొల్పాయి.

సంస్కరణావశ్యకత సమాజంలో ఎప్పటికప్పుడు ఉంటూనే వుంటుంది !

భావాలు మారినంత వేగంగా ఆచారాలు మారవు! మేధావి వర్గాల్లో తలెత్తిన భావ సంచలనం సామాన్య జీవిత విధానాన్ని మార్చడానికి కొంత వ్యవధి పడుతుంది. అదే విధంగా ఈ బాల్య వివాహాల్ని గూర్చిన చర్చలు 19వ శతాబ్దంలోనే ఆరంభమయినా చాలాకాలం వరకు ఈ ఆచారం తగ్గు ముఖం పట్టలేదు. ఇప్పటికీ ఈ దేశంలో బాల్య వివాహాలు చేసే వాళ్ళున్నారంటే ఆచారాల ప్రభావం ఒక సమాజంపై ఎంతగా ఉంటుందో ఊహించవచ్చు.

20వ శతాబ్ది తొలిదశకాల్లోనే స్త్రీల పత్రికలు ఈ బాల్య వివాహాలని తీవ్రంగా ఖండించాయి.

“....ఇప్పుడన్ననో అడ పిల్లలకు ఏడెనిమిది సంవత్సరములలోపునను మగపిల్ల వానికి పది పండ్రెండు సంవత్సరములలోపునను వివాహములు జేసి పిల్లవాడు ప్రథమ పెళ్ళి వాడును, చిన్న వాడును అయిన అయిన యెడల బాలిక రజస్వల అయిన వెంటనే అనగా పదనొకండు పండ్రెండు సంవత్సరముల బాలికకును పదునైదు పదునారు సంవత్సరముల బాలునకును పునస్సంధానములను జేయుచున్నారు. భర్త కొంచెము పెద్దవాడైన యెడల గాని లేక రెండవ మూడవ పెండ్లి వాడైనచో గాని బాలిక రజస్వలగాక పూర్వమే పది పదనొకండు సంవత్సరముల ప్రాయముననే చేయుదురు. పిమ్మట వీరు వెంటనే గర్భములను దాల్చి పిల్లలను కన మొదలిడుదురు.”

“ఇట్టి పిల్లలకు బుట్టు పిల్లలు ఆరోగ్యవంతులును దారుఢ్యవంతులు ఎట్లగుదురు? ఇంత పసితనము నుండియే పిల్లలనుగను తలిదండ్రుల కేమి యారోగ్యమును దారుఢ్యమును ఉండును? ఇట్టివారు ఘనకార్యములు చేయుటకు పట్టుదలనెట్లు వహించగలరు. తాము దుర్బలులగుటచే ఎంత చిన్న కార్యమునైనను ఇది మనము చేయగలమాయనెడి సిరుత్సాహముగాని ధైర్యము ఉండదు. ధైర్యముండుటకు బలము కావలయును.” 22

“వివాహ విధులనెంత మాత్రము నెఱుగలేని పసితనమున జరుపు

బడెడు మనయ న్నభావికపు వివాహముల వలననే మన వారిచే విధింపఁబడిన పతివ్రతా ధర్మములు మనచే విరుద్ధముగా నాచరింపఁ బడుచున్నవని నా యభిప్రాయము. అనర్హదాయకములగు అతి బాల్య వివాహములు నశించినఁగాని మనదేశమున దంపతులు నిజమైన యనురాగము గలవారై యీశ్వరాజ్ఞల నెఱిగి దేశక్షేమమునకు బాటుపడు వారలు కాజాలరు.”23

“ఇక బాల్య వివాహాలు చూడండి. మన భారతీయ యువతుల్ని యెంతగా అధోగతి పాలుచేస్తున్నాయో ! 5 సం॥లు, 10 సం॥లు, 15 సం॥ లోపుగానే బాలికలకు వివాహము చేయుట నిజంగా ఈ బాలికలకు సంసార బాధ్యత ఏమిటో భర్త అంటే ఎవరో తెలియదు. కాని పెండ్లి ఆయిపోతుంది. అందువల్ల ఆమె తన జీవిత భారాన్ని సక్రమంగా నడుపలేదు. అంతటిలో అది ఆగిపోదు.”

“ఇందువల్ల మహిళల ఆయుః ప్రమాణం కూడా పూర్తిగా తగ్గించబడింది. దీనిని బట్టి తదితర దేశాల్లో స్త్రీ యొక్క ఆయుః ప్రమాణము ఎంతగానో యెక్కువగా వున్నట్లు కాన్పించుచున్నది ! గాని యిండియాలో మాత్రం స్త్రీ యొక్క ఆయుః ప్రమాణము, పురుషుని కంటె తగ్గివున్నదన్నమాట వాస్తవం. అంటే బాల్య వివాహము స్త్రీ యొక్క ఆయుః ప్రమాణమును తగ్గించిందన్న మాట.”24

19వ శతాబ్దం ఉత్తరార్థంలో స్త్రీలకోసం సంప్రత్యేకంగా పత్రికలు వెలువడే నాటికి సంస్కృతలను తీవ్రంగా ఆలోచింపజేస్తున్న అంశం బాల్య వివాహాలు. ముప్పై ఏళ్ళ మగవాడు, మూడేళ్ళ ఆడది అనేది ఆ రోజుల్లో సామెతగా పరిణమించింది. ఈ బాల్య వివాహాలు సాధారణంగా బాలికల పరంగానే బాల్య వివాహాలైనా కొన్ని సందర్భాల్లో మగ పిల్లలకు కూడా అతి చిన్న వయసులోనే వివాహాలు జరుగుతుండేవి ! ఆయితే వివాహ వ్యవస్థలో పరిస్థితి ఏ విధంగా వున్నా ఎక్కువ బాధపడేది స్త్రీలే కాబట్టి, ఈ బాల్య వివాహాల వల్ల కూడా నష్టాన్ని స్త్రీలే ఎదుర్కోవలసి వచ్చింది. నాటి స్త్రీల పత్రికలన్నీ ముక్తకంఠంలో బాల్య వివాహాల్ని ఖండించాయి. బాల్య వివా

హాల వల్ల నష్టాలను అనేక కోణాల్నించి అంచనా వేశాయి. ఈ వివాహాల వల్లే స్త్రీ విద్యావంతురాలు కాలేకపోతోందని, ప్రపంచ జ్ఞానం పొందలేకపోతుందని, ఆనారోగ్యం పాలౌతోందని, సరియైన నిర్వహణ సామర్థ్యం లేకపోవడం వలన ఇంటిని ఆనందదాయకంగా ఉంచలేకపోతుందని పత్రికలు తరచు రాస్తుండేవి :

ప్రైమరీ పాఠశాలల్లో ఉన్న బాలికల సంఖ్య ఆఫర్ ప్రైమరీ, హైస్కూల్ స్థాయిలో ఉండకపోవడానికి వివాహం కాగానే బాలికలు చదువుకు స్వస్తి చెప్పడమే కారణమని, స్త్రీలు విద్యావంతులైతే ఈ వివాహాల్ని తిండించి, ఉన్నత విద్యకి కూడా వెళ్ళగలుగుతారని పత్రికలు వాదించేవి !

ఏ పత్రిక కూడా బాల్య వివాహాల్ని సమర్థించలేదు. వితంతు పునర్వివాహాది సంస్కరణల్ని తిండించిన సావిత్రి పత్రిక కూడా బాల్య వివాహాలను నిషేధించాలని రానేది ! అయితే బాల్య వివాహాల్ని నిషేధించాల్సిన అవసరాన్ని ఆ పత్రిక భావించిన తీరు వేరు. బాలికలకి చిన్నతనంలోనే పెళ్లి కావడం వలన వారు వివాహ విధుల్ని సక్రమంగా నిర్వహించలేక పోతున్నారని, వారికి పాతివ్రత్యం విలువలు తెలియడం లేదని, భర్త పట్ల భార్య సరియైన అనురాగాన్ని పెంచుకోలేకపోతోందని, ఇటువంటి లోపాలు తొలిగి, భార్య భర్త ఒకరి పట్ల ఒకరు అనురాగ మనస్కులై వుండి చక్కగా సంసార నిర్వహణ చేసుకోవాలంటే బాల్య వివాహాలు అంతరించాలనేది 'సావిత్రి'.

బాల్య వివాహాల వల్ల వితంతు నమస్య ఉద్భవిస్తోంది. వితంతువులు సమాజంలో అనేక అనర్థాలకి కారణమౌతున్నారు ! వితంతువుల వల్ల స్వయంగా వాళ్ళకి సుఖశాంతులు లేకపోగా వారి చుట్టు పక్కల వాళ్ళకి కూడా ప్రశాంతత లేకుండాపోయే పరిస్థితి ఏర్పడుతోంది ! మితిమీరిన వితంతు నమస్య నరికట్టడానికి కూడా బాల్య వివాహాలు అంతరించాలని పత్రికలు రాస్తుండేవి.

బాల్య వివాహాలు శాస్త్ర సమ్మతం కావని, రామాయణ భారతాల్లో

కనిపించవని, సీత ద్రావడి మొదలైన వారు యుక్తవయసు వచ్చిన తరువాతనే స్వయంవర పద్ధతిని, వరుని యెంచుకున్నట్లు తెలుస్తోందని ఈ బాల్య వివాహాలు మధ్య యుగంలో ముస్లిం దురాగతాలకు తట్టుకోలేక ఏర్పరిచిన ఒక ఆచారం! ప్రస్తుతం మధ్యయుగం నాటి పరిస్థితులు లేవు కాబట్టి బాల్య వివాహాలు మాని కాలానుగుణంగా యుక్త వయసు వచ్చి తర్వాతనే వివాహాలు చేయాలని బాలికలకు కనీస వివాహ వయసు 16 సం॥ బాలరకు 18 సం॥లు వుండాలని ఆ విధంగా ప్రభుత్వం చట్టాలు చేయాలని ఘోషించేవి!

ఈ పత్రికల ఈ ఘోష మనకి 20 శతాబ్దంలో ఎక్కువ కనిపిస్తుంది! తెలుగు జనానా పత్రిక 20వ శతాబ్ది ఆరంభానికి ప్రభుత్వ లెక్కల ప్రకారం బాల్య వివాహాల సంఖ్య తగ్గినట్టు లెక్కలు చూపిస్తుంది.

“వివాహ విషయములందు, మనదేశములో నానాటి నుంచి మార్పులు గలుగుచున్నవని చెప్పవచ్చును. ఈ మధ్యనే దొరతనము వారిచే ప్రచురించబడిన చెన్నపురి రాజధానీ జనాభా పుస్తకములోని లెక్కల ప్రకారము పూర్వము కంటే నిపుడు బాల్య వివాహములును బాల వితంతువుల సంఖ్యయును తగ్గియున్నదని చెప్పవచ్చును. క్రింది వట్టిని బట్టి 11 సం॥లకును ఇప్పటికిని గల మార్పును గనుగొన వచ్చును. మన రాజధానిలో 15 సంవత్సరముల లోపు ప్రాయముగల బ్రాహ్మణ బాలికల సుదాహరణముగా తీసుకోబడినది!

జనాభా సంవత్సరం	వివాహముగాని బ్రాహ్మణ బాలికలు	వివాహమైన బ్రాహ్మణ బాలికలు	వితంతువులైన వారు
1891	7137	2744	119
1901	7552	2378	70

పై పట్టికలో 15 సం॥లలోపు ప్రాయము గల బ్రాహ్మణ బాలికల సంఖ్య పదివేలుగా తీసుకొనబడినది.”²⁵

పై పట్టిక నాధారముగా బాల్య వివాహాలు 1901 నాటికి తగ్గిపోయాయని భావించడానికి వీలులేదు. ఇది కేవలం చెన్నపురికి మాత్రమే పరిమిత

మైక పట్టిక కాని దేశంలోని ఇతర ప్రాంతాల్లో, పల్లెల్లో బాల్య వివాహాలు యధావిధిగా జరుగుతూనే వున్నాయి. ఎంతో మంది బాలికలు వితంతువు తొతూనే వున్నారు. చెన్నపురి రాజధాని నగరం కాబట్టి అక్కడ చేరిన వారంతా విద్యావంతులు, ఉద్యోగస్తులు ఉండటంవల్ల సహజంగానే బాల్య వివాహాలు తగ్గివుండవచ్చు. ఈ పట్టిక నాధారంగా తీసుకొని దేశమంతటా పరిస్థితి అదే విధంగా వుందని చెప్పడానికి వీలులేదు.

1911వ సంవత్సరం జనాభా లెక్కల ప్రకారం అతి బాల్య వివాహాలు 90 లక్షలు జరిగాయి. అందులో పునర్వివాహ నిషేధితులయిన భాలవితులు 44,000.

వయసు

పెండ్లి అయిన బాలికలు 26

11 సం॥లు

25 00 000

15 సం॥లు

90, 0000

ఇది 1911 సంవత్సరం నాటి పరిస్థితి. ఈ పరిస్థితిలో క్రమంగా మార్పు వచ్చింది. నాడు స్త్రీల పత్రికలు అన్నీ కూడా బాల్య వివాహాలు స్త్రీ విద్యకి, స్త్రీ మనుగడకి ఆటంకాలుగా తయారౌతున్నాయన్న సంగతి గుర్తించి వాటి నిషేధానికి పాటుపడ్డాయి !

వితంతు సమస్య : బాల్య వివాహాల తర్వాత పత్రికలు విస్తృతంగా చర్చించిన అంశం నాటి వితంతువు పరిస్థితి. ఒక విధంగా చెప్పాలంటే 19వ శతాబ్దంలో స్త్రీ జనోర్ధరణకు సంస్కర్తలు నడుంకట్టడానికి ముఖ్య కారణం ఈ వితంతువుల దరవస్త ! నాడు సంస్కర్తల మధ్య భిన్నాభిప్రాయాల్ని కూడా తీసుకురాగలగింది. ఈ సమస్య ! స్త్రీ విద్య బాల్య వివాహాల నిషేధం వంటి ఎన్నో అంశాల్లో ఏకీభవించిన ఎందరో మేధావులు వితంతు వివాహాన్ని అంగీకరించలేకపోయారు ! కొందరు సంస్కర్తలు ఒక్క నుంచి వితంతు పునర్వివాహాలకోసం పాటుపడుతుంటే మరికొందరు వాటిని ఆపడానికి శతవిధాల ప్రయత్నించేవారు. వితంతు పునర్వివాహం శాస్త్ర సమ్మతం అవునాకాదా అనే అంశం మీద విపరీతంగా చర్చలు జరిగేవి.

ఈ విషయంలోనే సంప్రదాయ వాదులు సంస్కృతంలో పూర్తిగా భేదించారు !
 శ్రీ పునర్వివాహం శాస్త్ర సమ్మతం అని నిరూపిస్తూ గ్రంథాలు వెలువడితే, శ్రీ
 పునర్వివాహం శాస్త్ర నిషేధం అని నిరూపించే పుస్తకాలు వెలువడ్డాయి. బహుశా
 ఈ విషయ నిరూపణ కోసం. 19వ శతాబ్దంలో తిరిగి ఒకసారి వేదాలు, పురా
 ణాలు విస్తృతంగా అధ్యయనం చేయడం జరిగి ఉండవచ్చు.

వయస్సు బాలవితంతువుల

సంఖ్య

5 సం॥	735	5 వందలకు మించనివారు
5-10	4832	735 గురు అయితే,
10-15	19377	ఏదాది నిండని బాల
15-20	57604	వితంతులు 37 గురున్నారు.
20-25	1082	
25-30	101511	

“....మన దేశంబున విధవల సంఖ్య హెచ్చి శ్రీజన్మ నిష్ఫలంబగు
 చున్నయది. దీనిం గురించి దేశాభిమాను లనేక విధంబులం బాటువడు
 చున్నారు. గాని రాజావలంబన లేకయు, మన మాతాచార్యు లంగీక
 రింపకుండుటను, మనలో నైకమత్యము సాహసం లేకుండుటను,
 సర్వజన సామాన్యముగాఁ జాలకున్నయది. ఈ దురాచార మడంప
 వలెనని ప్రతివారి మనంబుల నున్న యది గాని సాహసించువా రఱు
 దుగా నుండుట నింక నాచారముగా నందరిచే నవలంబింపబడలేదు.
 కొద్ది కాలములో నిదియునగు గాక.” 28

“పూర్వకాలమందింత బాల్య వివాహములు జరుపుటకుండుటచే
 నప్పటి వితంతులు చాలా వరకు వృద్ధాంగనలే యయ్యిండుట యిట్టి
 పని కంగీకరించిదేమో గాని పదియేండ్ల లోపుననే వయిదవ్యమొంది
 సంసారమన్న నేమియో యెరుగని ఏ శిశువుల సయితము పట్టి బల
 వంతముగా నిట్టియమానుష కృత్య మొనర్చుట యెట్టి దురన్యాయము.
 అక్కలారా ! నోరెత్తిన సంఘము నుండి వెలిజేతుమని బెదిరించు

నాచార్యుల కఠిన వాక్యములును, అన్నాహరము లొంటనంటనీయక సాధించు వృద్ధాంగనల సాధింపుంకును పదజాలక దైవదత్తములగు శిరోజములకే పాట్లానర్చుచుండిరి గాని మనస్ఫూర్తిగానే స్త్రీయు నిందు సంగీకరింపజాలరు.” 29

ఇది వితంతువుల పరంగా నాటి సంఘ స్థితి. వితంతు దుస్థితికి కలత చెంది వారి సుద్ధరించాలని కొంత మంది కంకణం కట్టుకున్నప్పటికీ, సాంఘికంగా వారికి మద్దతు లభించలేదు, మతాచార్యుల నుండి సంఘ బహిష్కార మనే బెదిరింపు వారిని భయపెట్టేది. సంస్కృతలే కాక వితంతువులు కూడ తామున్న పరిస్థితి నుంచి బయటికి రావాలనే తలంపు ఉన్నప్పటికీ, వారికి సంఘంలో మద్దతు లేకపోవడంవలన ఎవరూ కట్టుబాటును దాటి బయటికి వచ్చేవారు కారు.

వితంతువులకు సంఘంలో గౌరవం లేదు. ఆమెను కుటుంబ సభ్యులు కూడా ఘోరంగా చూసేవారు. వితంతువు కావడం ఆమె పూర్వజన్మ పాప ఫలమని, అందుకు ఈ జన్మలో శిక్ష అనుభవించి తీరాలని నమ్మేవారు ! వితంతువులకు, మామూలు స్త్రీలతో సమానంగా అలంకారాలు మొదలైనవి అంగీకరిస్తే వారికి ఈ ప్రాపంచిక సుఖాల మీద మమకారం పెరుగుతుందని తర్వాత వారు భ్రష్టమౌతారని భావించి, వితంతువుల అలంకరణ, ఆహార వ్యవహారాలు మొదలైన అన్ని విషయాల్లోనూ ఆంక్షలు విధించారు. ఆమెకు వయసుతో నిమిత్తం లేకుండా ‘కేశఖండనం’ జరిపించి అందవిహీనంగా తయారు చేసేవారు ! ఆమెను పురాణ పఠనం, అర్థంగాని వేదాంత శ్రవణాలకి బలవంతగా గురిచేసేవారు ! వితంతులైన స్త్రీలు వేరే ఆలోచన లేకుండా నిష్కామ బుద్ధితో బహ్మచర్యాన్నవలంబించి, నద్గ్రంథ కాలక్షేపం చేస్తే ఆమెకి మోక్ష ప్రాప్తి కలుగుతుందని నమ్మించే వారు !

వితంతువు పరిస్థితి గృహిణులను కూడా కదిల్చి వేసింది ! సంస్కృతలు కొందరు వితంతు పునర్వివాహానికి ఒడిగడితే, సాటిస్త్రీలు వితంతువుల్లో విద్యా వ్యాప్తి చేయాలని నడుంకట్టారు ! అనేక వితంతు శరణాలయాలు

స్థాపించబడ్డాయి. పత్రికల్లో వితంతు పునర్వివాహాన్ని గురించిన ప్రకటనలు ఇచ్చేవారు. వితంతు శరణాలయాల్లో ఉన్న స్త్రీలకి విద్య నేర్పి వారికి స్వతంత్ర జీవనోపాధికి మార్గం చూపాలని ప్రయత్నించే వారు.

వితంతువులు అధికంగా పెరగడానికి కారణం బాల్య వివాహాలేనని బాల్య వివాహాలవల్ల వృద్ధుడైన భర్త తొందరగా చనిపోవడంవల్ల స్త్రీలు తరచుగా వితంతువులయ్యేవారు! చిన్నతనంలోనే పెళ్ళి చేయడంవలన అబ్బాయికి చిన్నప్పుడు కలిగే వ్యాధులవల్ల ఒక్కోసారి చిన్నవాడైన భర్త కూడా మరణించడం సంభవించేది! అయితే శ్రీ మరణాలు లేవా! అనే అనుమానం రావచ్చు. స్త్రీలు మరణించినా, వారి భర్తలు వెంటనే పునర్వివాహం చేసుకోవడంవలన వితంతు సమస్య స్త్రీలనే బాధించేది. స్త్రీల పత్రికలు వితంతువులవల్ల జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని తీవ్రంగా ఖండించాయి. భర్త చనిపోయిన స్త్రీకి కేశఖండనం చేయాలన్నప్పుడు భార్య చనిపోయిన మగవాడికి జీవితాంతం గడ్డాలు మీసాలు కత్తిరించాలనే నిబంధన పెడితే ఎలా వుంటుంది! జాతకాలు మగవాడికి ద్వితీయకశత్ర తృతీయకశత్ర యోగాల్ని రాసి స్త్రీలకి ఎందుకు ద్వితీయ భర్త, తృతీయ భర్త యోగం చెప్పలేదని ప్రశ్నించాయి. అయితే అన్ని పత్రికలు ఈ విధంగానే వితంతు పరిస్థితిని ప్రశ్నించాయని చెప్పలేము! కొన్ని పత్రికలు వితంతువులకి భగవంతుడే చిన్నప్పుడే, సంసార బంధాల్నుంచి విముక్తుల్ని చేశాడని, వారిని తిరిగి పునర్వివాహ మిషన్ సంసార బంధంలోకి తోయకూడదని వితంతువులు ఎందరో ఎన్నో సంసారాలకి అడగా ఉన్నారని, అనలు వితంతువులు లేకపోతే చాలా సంసారాలు గడిచే పరిస్థితే ఉండదని, వితంతువులకి చెడు తలంపులు రాకుండా వారికి సద్విద్యను బోధించి సన్మార్గంలో ఉంచాలని ప్రయత్నించేవి!

విద్యావంతులైన శ్రీలు, ఇళ్ళల్లో వ్యర్థంగా జీవితం గడుపుతూ కుమిలిపోతున్న వితంతు సోదరిలకు కనీసం విద్యా బోధన చేసి వారి పరిస్థితిని మెరుగుపరచాలని, ప్రయత్నించేవారు. పత్రికలు 'వితంతువుల దురవస్థ' 'వితంతు కేశఖండనము' 'బాల వితంతువులు' వంటి వ్యాసాలు తరచూ ప్రచురిస్తుండేవి!

ఈ పత్రికల ద్వారా వితంతువులకి సంబంధించి కొన్ని విషయాలు స్పష్టమవుతాయి !

1. నాడు వితంతువుల సంఖ్య అధికంగా వుండేది.
2. వితంతువుల పరిస్థితి దుర్భరంగా ఉండేది.
3. వింతతూద్యంకొక కొందరు ప్రయత్నించసాగారు.
4. వితంతువుల పరిస్థితిలో ఏదో ఒక విధమైన మార్పు తేవాలనే తపన కొందరిలో ప్రారంభమైంది.
5. వితంతువులకి విద్యాబోధన తప్పకుండా చేయాలనే సంకల్పం
6. వితంతు పునర్వివాహం.

పై అంశాల్లో మొదటి అంశాలకి సంఘంలోని అన్ని వర్గాల నుంచి సమ్మతి లభించింది. ఆఖరి అంశం 'పునర్వివాహం' విషయంలో సంఘంలో జరుగుతున్న ఘర్షణ నాటి పత్రికల్లో ప్రతిబింబిస్తుంది.³⁰

బాల్య వివాహాలు, వితంతువుల సమస్యలు వివాహ వ్యవస్థలోనే ముడి పడి వున్నాయి. వివాహ వ్యవస్థలో సమగ్రమైన మార్పువస్తేనే పరిస్థితి మెరుగువుతుందని పత్రికలు భావించాయి ! యూరప్ దేశాల్లోని స్త్రీలు రాజకీయ స్వాతంత్ర్యంకోసం పోరాడుతుంటే మనం కనీసావసరమైన వివాహం గురించి ఇంత వ్యధ చెందటమేమిటని స్త్రీల పత్రికలు ప్రచురించాయి !

మొత్తం మీద అదుపుతప్పకున్న వితంతువు సమస్య సమాజంలో అనేక మాతృలకి దారితీసింది ! బాలికల తల్లిదండ్రులను ఆలోచింపజేసింది. తత్ఫలితంగా క్రమంగా బాల్య వివాహాలు తగ్గాయి. స్త్రీ విద్య అభివృద్ధి చెందింది. కొన్ని తరాల స్త్రీల దుర్భర వితంతు జీవనం తరువాతి తరాలవారి జీవనం సుగమం కావడానికి కారణమైంది.

పత్రికలన్నీ ముక్తకంఠంతో వితంతు పరిస్థితికి దుఃఖించాయి. అయితే ఏ పత్రిక కూడా వితంతు సమస్యకి పునర్వివాహం సరియైన పరిష్కారం అనే విషయాన్ని నొక్కిచెప్పలేదు ! కొన్ని పత్రికలు వితంతు పరిస్థితిని, మగ

వారితో పోల్చి తీవ్రంగా ప్రశ్నించాయి గానీ, పునర్వివాహాన్ని పరిష్కారమని నిర్ధారించలేదు. అయితే పత్రికల ద్వారా ప్రోత్సాహించబడిన వితంతు విద్యాభ్యాసం ఎందరో వితంతువులు విద్యావతులై, దేశాభివృద్ధికి సాటుపడటానికి కారణమైంది! మొదట్లో చదువుకొన్న స్త్రీలు భర్తలు అందదండలున్నవారైనా తర్వాత స్త్రీ విద్య వితంతువుల పరంగా వృద్ధిచెందింది!

గృహ నిర్వహణ : నాటి స్త్రీల పత్రికలు గృహ నిర్వహణ అంశాలు అలంకారాలు పేరిట ప్రత్యేక శీర్షికలు నిర్వహించకపోయినా, గృహ నిర్వహణ స్త్రీ భార్యత అనినొక్క చెప్పాయి! గృహ నిర్వహణలో చాలామంది స్త్రీలు అవజ్ఞం పొందుతున్నారని, గృహ నిర్వహణ అనేది, స్త్రీకి చిన్నప్పటి నుంచి ఆలవడవలసిన ప్రత్యేక లక్షణం అని పత్రికలన్ని ఏకకంఠంతో ప్రచారం చేశాయి! అసలు స్త్రీ విద్య వృక్పథమే గృహ నిర్వహణకోసం ప్రారంభమైంది! స్త్రీ పురుషులకి సమాన విద్య ఉండకూడదు! అనడానికి కూడా కారణం స్త్రీలకి గృహ నిర్వహణ సంబంధమైన విద్య తప్పనిసరి అనే భావంతోనే స్త్రీ విద్యను ప్రోత్సహించిన వారంతా కూడా ఆమె ఉద్యోగాలు చేసి ఉళ్ళేలాలని కోరుకోలేదు! విద్యాభ్యాసం చేసి స్త్రీ ఉత్తమ గృహిణిగా తయారుకావాలనే కోరుకున్నారు! విద్య కేకపోవడం వలన స్త్రీ గృహ నిర్వహణలో ఎన్నో అవకతవకలు చేసి భర్తని ఇబ్బంది పాలు చేస్తోందని తమ భార్యలు సక్రమంగా సంసారాన్ని నిర్వహించాలంటే భర్తలు వారిని విద్యావంతుల్ని చెయ్యడానికి ప్రయత్నించాలనేవి!

“భార్య గృహమునందు రాణి గృహ కృత్యములను విచారించి పాలించి కుటుంబమును సుఖపెట్టుట యామెకు పరమ ధర్మము ఆమె భర్తకు సమస్త సత్కార్యముల యందును సహాయురాలుగాను, హితబోధకురాలైగా నుండవలయును. దాన దానీజనములను చక్కగా విమర్శించి యెవ్వరిచేత నెట్లు పనిచేయింపవలెనో తెలిసిన యుత్తమ యజమానురాలుగా నుండవలెను. కుటుంబమున కుత్సాహమును, సంతోషమును నాగరికతకు వృద్ధిపరచు ప్రౌఢురాలుగా నుండవలయును. ఇట్టి కృత్యములందు నేర్చుగల భార్యయే భార్య గాని యింటి పనికి భర్త

యొక్క ఇంద్రియ సుఖమునకు మాత్రము నుపయోగపడెడు గృహిణి గృహిణి కాదు. పైన వివరించిన కృత్యముల యందు పరమని పుణ్యరాలయిన భార్యయే గృహమునందుండునో యాగృహము భూలోక స్వర్గమని చెప్పవచ్చును. ఈ గుణములు విద్యాభ్యాసం లేక పట్టు పడనేతవు.”³¹

“గృహ కృత్యములను నెరవేర్చుటకు వకరించు విద్య మన బాలికల కావశ్యకమని యెల్లరు నొప్పుకొనియున్నారు....గృహనిర్వాహకత్వము మొదలగు విషయములును బాలికా పాఠశాలలలో నేర్పబడు చున్నవి....”³²

“శిశువుల బెంపనేర్పవలె. నేవకులెల్లపుడు ని్యదేయులై వశులగునట్లు నేర్పవలె, వాకిశులిండ్లు నమస్త వస్తువుల్ మళక పిపీలికాదులు దుమారము దూలగ నూడ్చు పెంపునన్

విశదముగా నొనర్పవలె వేడ్కక జూడ్కులకున్ సతీమణి”

.....

వలసిన వస్తు సంగ్రహ మవశ్యము కాలము ఖంబునందునే

ర్పల పడజేసి కావలసినట్లు చితంబుగ వాడుకొంచు ధీ

విలసిన మేర్పడం బతికి వేగతులన్ సుఖమబ్బు జెసినన్

జెలువున కిట్లు స్వర్గమయి చిత్తము రంజిల్లదే నతీమణి”³³

“చదువు నేర్చిన స్త్రీలు గృహ కృత్యములు చక్కగా జక్కబెట్టి రనియు, బెద్దలను లక్ష్యము చేయరనియు జెప్పుచున్నారు. అడది చదివి ఉద్యోగములు చేయునాయని యెత్తి పొదుచుచున్నారు. వారికి గృహమందే యుద్యోగములున్నవని తమకు తెలియదు కాబోలు! తన మగని కుపచారము చేయుట తన బిడ్డలకు విద్యా బుద్ధులు చెప్పుట, ఇంతకన్న స్త్రీకి వేరు ఉద్యోగమేమి! ఈ పని చక్కగా చేయుట కామె చదువవలరా!స్త్రీలకు స్వభాషలోనే తగిన సద్విద్య నేర్పిన గుటుంబ జీవనము స్వర్గతుల్యమగును.”³⁴

“స్వకుటుంబ పాలనా సమర్థత వహించుటకు స్త్రీలు విద్యావంతురాం ద్రుగా నుండుట యవసరమను విషయము సర్వజన సమ్మతము” 35

ఇవి సాధారణంగా గృహ నిర్వహణకి సంబంధించి పత్రికల్లోని భావాలు ! స్త్రీలు విద్య లేక పోవడంవలన గృహనిర్వహణలో అనేక తప్పిదాలు చేస్తున్నారు కాబట్టి వారు మొదట విద్యావంతులైతే గృహనిర్వహణ చక్కగా చేయగలుగుతారని పత్రికలు విశ్వసించాయి ! పత్రికలు గృహ నిర్వహణలో ఉపకరించే సంగతులు కంటే అసలు గృహిణి నిర్వహణపట్ల స్త్రీ దృక్పథమే మార్చేలా ప్రయత్నించాయి ! కేవలం యాంత్రికంగా యింటిపని చేసుకుంటూ పోవడంగాక మెళికువలు తెలుసుకొని గృహనిర్వహణ భారం వహించాలనడం పత్రికల ధ్యేయంగా కనిపిస్తుంది ! కొన్ని పత్రికలు “ఇంటి విషయమయిన సంగతులు” అను శీర్షిక పెట్టి అందులో వివిధ వంటకాల్ని గురించి, ఇంట్లో బట్టలు, పాత్రలు మొ॥ వస్తువుల పట్ల వహించాల్సిన జాగ్రత్తలను గురించి ప్రచురిస్తుండేవి ! ఆయితే మొత్తం మీద పత్రికలన్నీ కూడ స్త్రీ విద్య ద్వారా స్త్రీ సమర్థవంత గా గృహ నిర్వహణ చేసుకోగలుగుతుందని భావించినట్లు గ్రహించవచ్చు.

గృహ నిర్వహణ పట్ల నాటి పత్రికలు అనుసరించిన విధానం ఎంతో వివేకవంతంగా కనిపిస్తుంది. బాహ్యమైన ఇంటి అలంకరణలు, శుభ్రతలు వంటి అంశాలకే కాక, అంతర్గతంగా స్త్రీలో రావలసిన మార్పును గురించి ప్రచారం చేసేవి ! గృహ నిర్వహణ అనేది పై పనుల వల్ల కాక స్త్రీ స్వభావంలోనే పరివర్తన రావాలని వాంఛించాయి ! గృహ నిర్వహణ అనేది కేవలం భౌతికమైన శుభ్రతాదులే కాక మానసికమైన అనందాన్ని కూడా కలిగించే విధంగా స్త్రీ తయారుకావాలని వాంఛించాయి ! కుటుంబ యజమానురాలుగా, సభ్యురాలుగా స్త్రీ నిర్వహించవలసిన పాత్రను గూర్చి చర్చించాయి ! స్త్రీ సమర్థత గలిగిన యజమానురాలిగా, సహృదయతగలిగిన సభ్యురాలిగా కుటుంబంలో తయారుకావాలని, అప్పుడే ఆ యిల్లు స్వర్గతుల్యం అవుతుందని భావించాయి.

స్త్రీ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యం త్రాల్పట్ల పత్రికల దృక్పథం :

స్త్రీ స్వేచ్ఛా, స్వాతంత్ర్యం అనే నినాదాలు ఈ మధ్య కాలంలో వుద్యమించినవనే భ్రమ చాలా మందికి వుంటుంది ! కానీ 19వ శతాబ్దం నుంచి స్త్రీ స్వేచ్ఛను గురించి ప్రశ్నలు తలెత్తాయి ! 20వ శతాబ్ది ఆరంభంలో స్త్రీ స్వేచ్ఛను గురించిన చర్చలు విస్తృతంగా జరిగాయి. స్త్రీకి వేదకాలం నుండి స్వేచ్ఛ ఉండేదని మధ్యయుగాల్లో ఏ కారణాలచేతో స్త్రీ స్వేచ్ఛ అడుగంటి పోయిందని తిరిగి దానిని పునరుద్ధరించాలని స్త్రీలు భావిస్తే, మరికొంత మంది స్త్రీలకి కావల్సిందేమిటి ? అవిడకి ఎటువంటి స్వేచ్ఛ కావాలి ? అనవసరముగా లేనిపోనివి ఈహించుకొని స్వేచ్ఛ లేదని స్త్రీ బాధపడుతోందని అభిప్రాయ పడ్డారు ! 19వ శతాబ్దంలో ప్రారంభమయిన స్త్రీ విద్యా వుద్యమం క్రమ క్రమంగా స్త్రీ స్వేచ్ఛా వుద్యమంగా పరిణమించింది ! స్వేచ్ఛ ముఖ్యంగా విద్యా విషయంలో ఎక్కువగా ప్రశ్నింపబడింది ! వివాహ విషయంలో ఏ రక మైన స్వేచ్ఛను, ఎవ్వరూ కూడా అభిలషించలేదు ! స్త్రీ తనకు కావలసిన వరుణ్ని ఎన్నుకోవడానికి స్వేచ్ఛ ఉండాలని ఆలోచించేవారు లేకపోలేదు ! కానీ నాటికి ఆ ఆలోచనలకి విలువ అంతగాలేదు. (ఈ పరిస్థితిలో ఇప్పటికి అంతగా మార్పు కనిపించదు.)

“....ఆ కాలమునందు స్త్రీలు పురుషులవలెనే గౌరవింపబడుచుండిరి. గాని యిప్పటికి వలె గదులలో మూసిపెట్ట బడుచుండలేదు.ఆ కాలమునందలి స్త్రీలకుండవలసిన స్వాతంత్ర్యములన్నిటిని వారు గలిగియుండిరనుటకు సందేహము లేదు. వారి కప్పుడున్న విద్యా ప్రభావమునుబట్టి వారట్టి గౌరవములకును స్వాతంత్ర్యములకును నర్హురాండ్రయి యుండిరి.”³⁶

“సాధారణముగా లోకమునందంతటను ముఖ్యముగా మన దేశము నందును, స్త్రీలకంత స్వతంత్రత లేక యుండుట చేత వారిలో గొందఱెంత వివేకవంతులుగను సుగుణాన్యులుగ నుండినను పురుషులవలె సంరక్షణాతి నందనేర కున్నారు ! కావుననే స్త్రీల గొప్పదనము వారి మూలమున భ్యాతికెక్కిన వారి పతుల వలన, వారి పుత్రులవలనను, ముఖ్యముగా మనకు దెలియుచున్నది.”³⁷

“శ్రీలను ఘోషాయందుండుట మనదేశము నందలి విస్తారమైయున్నది. ఇది బొత్తిగా కూడదని నాయభిప్రాయం. శ్రీలకు ఘోషా పద్ధతి దీసి వెసిన నిదియు మనదేశపు శ్రీలకివబడు ప్రథమ స్వాతంత్ర్యమని చెప్పనొప్పును.” 38

“గృహ రాజ్యమును పాలించునది శ్రీయే కదా ! స్వేచ్ఛ లేదని శ్రీ యేలదుమధుమబాధవలెను ? భర్త మాటలు విని యాతని యాజ్ఞలకు లోబడి యుండుట భార్య ధర్మము. భర్తకు భార్య మంతరిగాదె ? భక్తురాలు గాదె ? సేవకురాలు గాదె ? ఆమెయే భర్త ఇంగితము నెఱింగి యనుగుణమా నడిచినచో భర్త స్వేచ్ఛ నామెకియకుండునే : మీ విద్యాభివృద్ధికిని, నీతి నేర్చుకొనుటకును స్వేచ్ఛ యెంత వరకవనరమో యంతవరకు మీ భర్తలే యాయగలరు. కానమీస్థితి హేయమనియు, నీచమనియు, అజ్ఞాన కూపమున పడి యుండుటయేమో స్వేచ్ఛలేని గృహ జీవితమని లోలోన నిందించుకొనకుడు ! గృహము ననే మీరు స్వేచ్ఛగా నుండవచ్చును.... ఎచ్చటనైన శ్రీల సభ జరుగు చుండెడ చూడవలెనన్న మీ భర్తలో గూడ పోవచ్చునే ! స్వేచ్ఛ యొక్క పరిమితిని గుర్తెంగిరేని స్వేచ్ఛ మీకు గలదు.” 39

ఇవీనాటి పత్రికలు శ్రీ స్వేచ్ఛను గురించి చేసిన చర్చలు ! వీటిని పరిశీలించినపుడు నాటి శ్రీ విపరీతమైన కట్టుబాట్లలో గృహ నిర్బంధమై యుండేదన్న సంగతి విశదమౌతుంది. అప్పటి సంస్కర్తలు, శ్రీలు, తమ ప్రస్తుత స్థితిని పూర్వపు హిందూ శ్రీలలో పోల్చిచూసి తాము అప్పుడు అనుభవిస్తున్న స్థితికి గర్హించసాగారు. తమ పూర్వ శ్రీలు గౌరవింపబడడానికి వారు విద్యావంతులు కావడమే కారణమని తాము కూడా తగిన విద్యార్జన చేస్తే సంఘంలో గౌరవ స్థానం పొందుతామని భావించారు ! శ్రీకి స్వేచ్ఛ స్వాతంత్ర్యాలు ఇవ్వాలంటే ముందుగా ఆమె కొన్ని అర్హతల్ని సంపాదించాలని శ్రీ లందరూ స్వాతంత్ర్యానికి అర్హులుకాని వారు మూఢులు కావడం చేత ఆమెకి స్వేచ్ఛ నిచ్చినట్లయితే దురుపయోగం చేస్తుందని భావించారు. ఈ అభిప్రాయం ఏర్పడడానికి కూడా కారణం లేకపోలేదు. అయితే అందులో శ్రీ తప్పులేదు. 40

శ్రీ పురుషులిరువుడు సమానులనే భావం నాటికి కలగలేదు ! శ్రీ విద్య నేర్చు కోవచ్చుగాని, పురుషుడి లాగా సర్వస్వతంత్రురాలు కాకూడదు ! ఆమె సర్వదా పురుషుల ఆజ్ఞకు లోబడి ఉండాలి ! శ్రీలను రక్షించి వారిని పవిత్రంగా ఉంచే భారం పురుషులది. కాబట్టి వారికి అవసరమైనంతవరకు విద్యాబోధన చేసి కావలసినంత వరకు స్వేచ్ఛనిచ్చే అధికారం పురుషులదే ! అనే భావ సర్వత్రా వ్యాపించి వుంది ! సంఘంలో స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకోసం ఉద్యమం సాగించే శ్రీలనుద్దేశించి పురుషులు కొందరు హితబోధ చేయడానికి ప్రయత్నించే వారు ! శ్రీలైనా, పురుషులైనా, శ్రీకి స్వాతంత్ర్యం కావాలి కాని, అది భర్త ఆజ్ఞకు లోబడి వుండే స్వాతంత్ర్యమే కావాలి ! అనే భావంలోనే వ్యవహరించారు ! అసలు భర్తకు భిన్నంగా శ్రీకి స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలంటాయని గాని, ఉండాలని గాని ఎవరూ ఊహించలేదు ! శ్రీ స్వేచ్ఛకి కొన్ని పరిమితులున్నాయని, ఆ పరిమితులకు లోబడే వ్యవహరించాలని పత్రికలన్నీ బోధించేవి ! ముఖ్యంగా నాటి శ్రీ సంపూర్ణ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల కర్తురాలు కారని అన్ని పత్రికలు భావించాయి ! శ్రీకి స్వాతంత్ర్యం అడుగంటటానికి కూడా విద్యాలేమి కారణం అని నిర్ధారించారు ! శ్రీకి స్వేచ్ఛ లేదనే భావాన్ని కూడా ఖండించారు చాలామంది. ఇల్లే శ్రీకి రాజ్యమని అందులోనే ఆమె కావలసినంత స్వేచ్ఛ పొందవచ్చునని భావించారు. అయితే ఈ పరిస్థితిలో క్రమంగా మార్పు వచ్చింది. 1944 నాటికి ఆంధ్రమహా పత్రిక శ్రీ స్వేచ్ఛ స్వాతంత్ర్య జీవనాల్ని గురించి ప్రశ్నించడం మొదలు పెట్టింది !

“మన సంఘాలు బాగుపడటానికి శ్రీ ఆత్మ్యరయము ముఖ్యము. ఆత్మ వికాసము పొందటానికి పురుషులకు ఎటువంటి వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము, అవకాశాలు వున్నవో (మనకు) శ్రీలకు కూడా అటువంటి స్వాతంత్ర్యము, అవకాశాలు కావాలని కోరటం తప్పుకాదు. అవి పొందటానికి తగిన ప్రయత్నం చేయాలి.....పాటక జనుల్లో శ్రీ పురుషులిద్దరూ సమానంగా కష్టించి పనిచేసుకుంటూ స్వేచ్ఛా జీవులై యుంటారు. ఆ పద్ధతి ఆర్థిక, ఆత్మ స్వాతంత్ర్యములకు సాధనమే గాని తప్పుకాదు. ఆత్మరక్షణ సామర్థ్యము, ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యములేని వ్యక్తికి ఆత్మ

స్వాతంత్ర్యమనేది సిద్ధించదు ! పురుషుల సంపాదన మీద ఆధారపడి పున్నంతకాలం స్త్రీలకు ఆత్మవికాసము గాని స్వతంత్ర్యేచ్ఛ గాని వుండవు." 41

స్త్రీకి ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యము, ఆత్మ స్వతంత్ర్యము అనే దృక్పథం సమాజంలో యేర్పడింది ! ఇంకో విషయం కూడా స్పష్టమౌతుంది. బొత్తిగా స్వేచ్ఛ స్వాతంత్ర్యాలు లేని స్త్రీలు సమాజంలో ఉన్నత వర్గాలకి చెందిన వారేననేది ! పాటక జనాల్లో స్త్రీ పురుషుల మధ్య కష్టించి పనిచేయడంలో గానీ, స్వతంత్ర జీవనం గడపడంలో గానీ పెద్దగా తేడా లేదు ! ఈ రకమైన వ్యవహారమంతా సంఘంలోని మధ్య తరగతి స్త్రీలకే ఎక్కువగా సంబంధించి వుంటుంది ! స్వేచ్ఛ స్వాతంత్ర్యాల విషయంలో సమాజంలోని ఉన్నత వర్గాల స్త్రీల కంటే ఇతర స్త్రీల పరిస్థితే నయమనిపిస్తుంది !

పై అంకారేకాక స్త్రీల పత్రికలు ఇంకా అనేక విషయాల్ని చర్చించాయి . అయితే పై అంకాల్ని ప్రధానంగా చర్చించేవి : వ్యభిచార, సమస్య మధ్యపాన నిషేధం, వరకట్న సమస్యల్ని గురించి కూడా పత్రికలు చర్చించేవి గానీ వీటిని చర్చించనంత విస్తృతంగా చర్చించలేదు !

సాధారణంగా అన్ని పత్రికలు వివిధ వృత్తాంతాలనే శీర్షికలలో దేశంలో జరిగే వివిధ సంగతుల్ని ప్రచురించేవి ! ప్రతి పత్రికలోను ఈ శీర్షిక తప్ప కుండా వుంటుంది. ఇంటి పనుల్ని గురించిన శీర్షికలు ఒకటి రెండు పత్రికలు నిర్వహించేవి. ఈ పత్రికలన్నీ భర్తపట్ల, బిడ్డలపట్ల స్త్రీలు నిర్వహించవలసిన దర్మాల్ని గూర్చి రాస్తుండేవి !

దేశంలో స్థాపించబడ్డ వివిధ మహిళా సంఘాలు, అవి జరిపే సభలు-సమావేశాలు, స్త్రీ విద్య-వ్యాపకాలు గూర్చిన సమాచారం ఈ పత్రికల్లో కనిపిస్తుంది ! ఉత్తమ స్త్రీల చరిత్రలు కూడా తరచూ ప్రచురించబడేవి ! హిందూ స్త్రీలను, ఏదేశీ స్త్రీలలో పోల్చి రాసిన వ్యాసాలు ప్రచురించబడేవి. స్త్రీకి ప్రకృతి శాస్త్రం-మొదలైన అంకాల ప్రాథమిక పరిజ్ఞానం కలిగే సమాచారం అందించేవి !

శ్రీల పత్రికలు శ్రీని నైతికంగా ఉన్నతుగాల్ని చేయడానికి, విద్యా వంతురాల్ని చేయడానికి, 'ఉత్తమ గృహిణి'గా తయారుచేయడానికి ఎక్కువగా కృషిచేసినట్లు తెలుస్తుంది. శ్రీలలో స్వభావ సిద్ధమైన మార్పు, పరివర్తన తీసుకురావడానికి ప్రయత్నించేవి! పత్రికల ద్వారా విజ్ఞాన వంతురాల్ని చేయడానికి ప్రయత్నించేది! ఇంతవరకూ పత్రికలు చర్చించిన వివిధ అంశాల్ని పరిశీలించడం జరిగింది. పై పరిశీలన వలన నాటి శ్రీల పత్రికల్ని మూడు రకాలుగా విభజించవచ్చు.

1. సంపాదకుల్ని బట్టి
2. స్వభావాన్ని బట్టి
3. దృక్పథాన్ని బట్టి

సంపాదకుల్ని బట్టి :

1. పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రికలు.
2. శ్రీల సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రికలు.

స్వభావాన్ని బట్టి :

1. సంప్రదాయబద్ధంగా నడిచేవి.
2. విప్లవాత్మకమైనవి.
3. తటస్థంగా ఉన్నవి!

దృక్పథాన్ని బట్టి :

1. శ్రీలకి హితబోధ చేసినవి.
2. శ్రీల నమస్కర్మ చర్చించి, హక్కుల్ని ప్రశ్నించినవి.

పురుష సంపాదకత్వంలో వెలసిన పత్రికలకి శ్రీల సంపాదకత్వంలో వెలసిన పత్రికలకు కొంత భేదం గోచరిస్తుంది! పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడ్డ పత్రికలు శ్రీలకు హితబోధ చేయాలనే దృక్పథంలో ఉంటాయి! శ్రీలు అజ్ఞానంలో ఉన్నారని వారిని ఉద్ధరించాల్సిన బాధ్యత తమపై ఉన్నదని భావించినట్లు తెలుస్తుంది. అంతేగాదు శ్రీలు అన్ని విధాల దుష్టవర్తనులుగా

న్నట్లు వారిని సంస్కరించటానికే ఆ పత్రికలు వెలువడినట్లు అనిపిస్తుంది. శ్రీలు తమ దుష్టప్రవర్తనతో సంసారాన్ని దుఃఖమయం జేస్తున్నారనే భావం పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రికల వల్ల కలుగుతుంది! పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రికల్లో శ్రీల నమస్యలైన బాల్య వివాహాలు, వితంతువుల అవస్థ వంటి అంశాలకు ప్రాముఖ్యత ఇచ్చినట్లు కనిపించదు. వారు శ్రీల పత్రికలని స్థాపించింది శ్రీలకి హితబోధ చేయడానికే కానీ, శ్రీలకి వారి స్థితిని గురించి వివరించి చెప్పి వారిని కూడా సంస్కరణోద్యమంలో పాల్గొనేట్లు చేయాలనే సంకల్పం ఉన్నట్లు కనిపించదు. శ్రీలకోసం మొదటి పత్రిక నరీహిత బోధిని కందుకూరి వీరేశలింగం గారి సంపాదకత్వంలో వెలువడింది. ఇందులో 1888 నుంచి 1889 వరకు వచ్చిన వ్యాసాల స్వభావం పై విషయాన్ని నృప్తం చేస్తుంది. బహుశా వీరి దృష్టిలో శ్రీలు ఆ విషయాలు ఆలోచించలేరనేమో శ్రీ వీరేశలింగం గారు శ్రీ జనోద్ధరణకు కంకణం కట్టుకున్న వ్యక్తి అయితే శ్రీలకోసం ఆయన స్థాపించిన పత్రికలో ఎక్కడా శ్రీల నమస్యల్ని గూర్చిన ప్రస్తావన కనిపించదు! 'ప్రాతివత్సవ' గృహ నిర్వహణ 'కలహల మారితనం' ఇతరులపై చాడీలు దెప్పుట అమిత వ్యయము మొదలైన వ్యాసాలు శ్రీ హితబోధ చేసేవేగాని శ్రీల నమస్యల్ని చర్చించేవి కావు బహుశా వీరేశలింగం గారి దృష్టిలో శ్రీ సంస్కరింపదగ్గదే గాని ఆమె సంస్కరణలు చేయగలది కాదు! వీరేశలింగం గారి దృష్టిలో ఉన్న శ్రీకి అటువంటి విషయాల బోధ అనవసరం అనుకున్నారో లేక శ్రీలని ఆయన ఆ దృక్పథంలోంచి మాత్రమే చూశారో ఆలోచించాల్సిన విషయం |

తర్వాత వచ్చిన తెలుగు జనానా పత్రికా సంపాదకులు శ్రీ రాయసం వెంకట శివుడు గారు, ఈయన సాధ్యమైనంత వరకు వివాదగ్రస్తమైన అంశాల జోలికి పోక దేశంలో మహిళలకి సంబంధించిన సమాచారాన్ని సేకరించి తమ పత్రికలో ప్రచురిస్తుండే వారు. వీరు కూడా అంతో ఇంతో సంస్కరణోద్యమంలో పాలువంచుకున్న వారే! ఈయన కూడా శ్రీల నమస్యల చర్చలకంటే శ్రీకి హితబోధ చేయడానికి ఎక్కువగా పూనుకొన్నట్లు గ్రహించవచ్చు.

ఇక శ్రీల సంపాదకత్వంలో వెలసిన పత్రికలు శ్రీల సమస్యల్ని అంటే వితంతు పరిస్థితి, శ్రీ విద్యలకు, సంబంధించిన అంశాలు, బాల్య వివాహాలకు సంబంధించిన చర్చలు, పాఠశాలల్లో ఉపాధ్యాయుల ఆవసరం వంటి విషయాలలో పాటు శ్రీలకి, గర్భధారణ, ప్రసవవేదన, పిల్లలకి తల్లి పాలు ఆవశ్యకత వంటి అంశాల్ని ప్రచురించేవి !

తెలుగులో శ్రీ సంపాదకత్వంలో వెలువడిన మొదటి శ్రీల పత్రిక హిందూ సుందరి, రెండవది సావిత్రి, ఇవి రెండూ శ్రీల సమస్యల్ని చర్చించడం మొదలుపెట్టాయి. విద్యపరంగా గానీ వివాహపరంగా గానీ శ్రీ స్థితి గతుల్ని అంచనా వేసి చర్చించేవి. శ్రీలు అజ్ఞానంలో వున్నారని ఈ పత్రికలు కూడా ఘోషించేవి !

సతీహిత బోధిని తెలుగు జనానా పత్రికల్లోని రచనలకి ఈ పత్రికలు స్పందించి సమాధానం చెప్పేవి. ఒక్కసారి ఈ పత్రికలు వివాదగ్రస్తమైన అంశాలకి చర్చా వేదికలయ్యేవి. పురుష సంపాదకత్వంలో పత్రికలు వెలువడప్పుడు రచయిత్రుల సంఖ్య తక్కువగా కనిపిస్తుంది. శ్రీ సంపాదకత్వంలో పత్రికలు వెలువడడం ప్రారంభమయిన తర్వాత రచయిత్రుల సంఖ్య పెరిగింది. పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రికల్లో మనకి కనిపించే శ్రీ అజ్ఞాని, మూర్ఖురాలు, శ్రీ సంపాదకత్వంలో వెలువడిన పత్రికల్లో కనిపించే శ్రీ సమాజంలో అన్యాయాలకి గురౌతున్న 'అబల', 'అణచివేయబడిన వ్యక్తి' ఆంధ్ర మహిళ కాలానికి కనిపించే నవ్యశ్రీలో కొంత మార్పు వుంది. ఆమె విద్యావతి ! సమ శ్రేయస్సుకు పాటుపడాలని అడిగిపించే శ్రీ, తాను సంఘంలో భాగం అని భావించినది !

ఇవి ముఖ్యంగా శ్రీ పురుష సంపాదకత్వంలో గోచరించే భేదాలు.

శ్రీల పత్రికల స్వభావాన్నిబట్టి ఈ పత్రికల్ని మూడు వర్గాలుగా విభజించటం జరిగినది.

1. సంప్రదాయబద్ధంగా నడిచేవి ! ఈ పరిధిలోకి సతీహిత బోధిని, సావిత్రి, అననూయ, ఆంధ్ర లక్ష్మి మొదలైన పత్రికలు వస్తాయి. ఇవి

పూర్వాచారాలను, సంప్రదాయాలను ఎదిరించకుండా, ఉన్న పరిస్థితి నే మాత్రం ప్రశ్నించకుండా కేవలం స్త్రీని విద్యావంతురాల్ని చేయడానికి ప్రయత్నించేవి.

విప్లవ భావాలు కలిగిన పత్రికలు హిందూ సుందరి, ఆంధ్ర మహిళ మొదలైనవి. ఇవి స్త్రీల పరిస్థితిని వర్ణిస్తూ, సమాజాన్ని ప్రశ్నిస్తూ హక్కుల్ని గురించి ప్రయత్నించేవి. ఆచారాల్ని ప్రశ్నించేవి! స్త్రీని విద్యావంతురాల్ని చేయటంలోపాటు స్వతంత్ర్య వక్త్రీగా కూడా తయారు చేయాలని ప్రయత్నించేవి. అయితే ఈ రెండు పత్రికల ప్రచురణలో ఎంతో కాలవ్యవధి ఉంది! కాలానుగుణమైన పరిణామం కూడా వీటిలో గోచరిస్తుంది.

తటస్థంగా ఉండే పత్రికలు, తెలుగు జనానా, బాలిక, వివేకవతి, గృహలక్ష్మి పత్రికలు ఈ పరిధిలోకి వస్తాయి. ఇవి వివాదగ్రస్తమైన అంశాల జోలికిపోక సాధ్యమైనంతవరకు సమాచారాన్నందించేవిగాను, సాహిత్యాన్నందించేవిగాను ఉండేవి. దేశంలోని వివిధ ప్రాంతాల్లో జరిగిన సంఘటనలు ఉపన్యాసాలు (స్త్రీలకు సంబంధించినవి) కి సంబంధించిన విషయ సేకరణలో ఈ పత్రికలు ప్రచురించబడేవి :

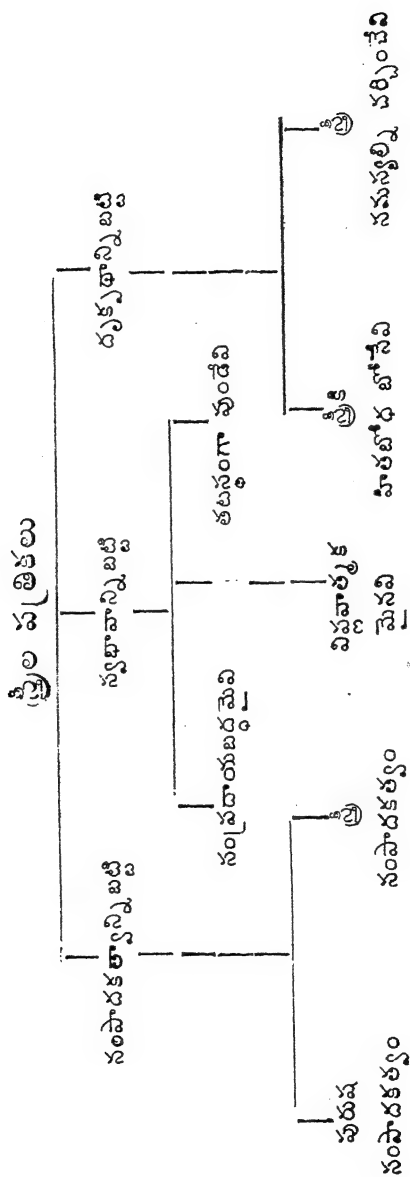
దృక్పథాన్ని బట్టి స్త్రీల పత్రికలు :

స్త్రీకి హితబోధ చేసేవి-

స్త్రీల సమస్యల్ని చర్చించి హక్కుల్ని ప్రశ్నించేవి!

సతీహిత బోధితి, తెలుగు జనానా పత్రికలు హితబోధ చేసేవిగా ఉండేవి.

హిందూ సుందరి, సావిత్రి, ఆనందాయ, ఆంధ్రలక్ష్మి ఆంధ్ర మహిళ పత్రికలు స్త్రీల సమస్యల్ని చర్చించేవి. అయితే వీటిలో హిందూ సుందరి, ఆంధ్ర మహిళలు స్త్రీల హక్కుల్ని కూడా ప్రశ్నించేవి! ఈ పత్రికలు హితబోధ చెయ్యలేదా అంటే లేదని జవాబు రాకపోయిన అది ప్రధానంగా జరిగేది కాదు.

జాపితలు

1. స్త్రీలకి ముందుగా కొద్దికొద్దిగా విద్యాది విషయాలు బోధిస్తే మంచి దని, రాజకీయాలని అర్థం చేసుకొనే పరిజ్ఞానం వారికి లేదని అందు వల్లే మొదట్లో స్త్రీల పత్రికలు రాజకీయాల్ని చర్చించ లేదని కొందరి అభిప్రాయం ।
- 2 కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు - "చదువెఱుగని స్త్రీలు తమ బిడ్డలకు శత్రువులు" సతీహిత బోధిని మే 1883.
3. "అత్తగారి కోడండ్రకము" సతీహిత బోధిని 1883 జూలై.
4. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు "పదుల మీద దోషములు చెప్పుట", సతీహిత బోధిని జూన్ 1884.
5. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు "తగవులమాడి తనము" సతీహిత బోధిని.
6. కం॥ వీ॥ పం॥ "కొండెములు చెప్పుట" సతీహిత బోధిని మార్చి 1888.
7. కం॥ వీ॥ పం॥ హిందూ సుందరుల ప్రస్తుత స్థితి సతీహిత బోధిని డిశెంబరు 1888.
8. కం॥ వీ॥ పం॥ "గృహిణీ ధర్మము" సతీహిత బోధిని జూన్ 1888.
9. కం॥ వీ॥ పం॥ "హిందూ సుందరుల ప్రస్తుత స్థితి సతీహిత బోధిని డిశెంబరు 1888.
10. కం॥ వీ॥ పం॥ "స్త్రీలు చదువవలసిన విషయములు" సతీహిత బోధిని డిశెంబరు-జనవరి 1883-84.

11. "హిందూ బాలికలకు విద్య నేర్పుట" 1901 డిశెంబరు
తెలుగు జనానా పుటలు 191-192
12. వడ్డాది వెంకటరత్నమ్మ "స్త్రీ విద్య" అక్టోబర్-నవంబర్ 1905,
హిందూ సుందరి పుట 223
13. నడింపల్లి రాజన్ రాజు "స్త్రీ విద్యా విరానం" ఫిబ్రవరి-మార్చి, 1920
అనసూయ పుటలు 53-56
14. "ఆంధ్ర లక్ష్మి" డిశెంబరు 1922. పుటలు 9-9
15. అప్పటికి ఇంగ్లీషు విద్య నేర్చిన పురుషులు పాశ్చాత్య నాగరికతను
అనుసరించడంవలన స్త్రీలపట్ల ఇటువంటి హెచ్చరిక చేయడం జరిగి
వుంటుంది.
16. వట్టి అమ్మజీ "స్త్రీలు — పారిశ్రామిక విద్య" ఆంధ్ర మహిళ
జనవరి, 1946.
17. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు "పత్రివ్రతా ధర్మము" సతీహిత
బోధిని, జూన్ 1883.
18. కొటికలపూడి సీతమ్మ "సతీధర్మము (నచనము) 'సావిత్రి
జనవరి, 1904.
19. యం. కె. మినాక్షి సుందరమ్మ "పాత్రివ్రత్యము" అనసూయ
నవంబరు-డిశెంబరు, 1919.
20. కం. పి. పం. "పత్రివ్రతా ధర్మము" సతీహిత బోధిని, జూన్
1883.
21. కం. పి. పం. "చదులెఱుంగని స్త్రీలు తమ బిడ్డలకు శత్రువులు"
సతీహిత బోధిని, మే 1883.
22. ఆదుర్తి భాస్కరమ్మ "బాలికా వివాహములు" హిందూ సుందరి,
జూలై 1913.
23. కొటికలపూడి సీతమ్మ "సతీ ధర్మములు 'సావిత్రి' జనవరి 1904.

24. పి. వి. కె. రావు “మహిళల స్థానము బాల్య వివాహము”, ఆంధ్ర మహిళ వ్రైట్ 1946.
25. తెలుగు జనానా పత్రిక అక్టోబరు, 1902. సం. X నంబిక 4.
26. “హిందూ వితంతువుల దురవస్థ” హిందూ సుందరి, ఆగస్టు 1912.
27. ప్రేమ
28. కశ్యపలై వైకట రమణమ్మ. “మహిళా మనోరమ” ‘సావిత్రి’ ఫిబ్రవరి, 1904.
29. మొసలికంటి రమాబాయమ్మగారు, “వితంతు కేశ ఖండనము” హిందూ సుందరి, అక్టోబరు, 1905.
30. హిందూ సుందరి పత్రిక ఓ పక్కనుంచి వితంతువుల దురవస్థకి వారిని అమానుషంగా అణచి వేయడం గురించి ‘మోషిస్తుంటే’ సావిత్రి పత్రిక మరో పక్కనుంచి వితంతు పునర్వివాహాలు చెల్లవని వారు పవిత్రంగా ఉండి విద్య నభ్యసించి, తమ వారికి చేతనైన సేవ చేయాలని వాదించేవి! సావిత్రి పత్రిక వీరేశలింగంగారి పునర్వివాహోద్యమాన్ని కూడా నిరసించేది.
31. కం. పి. పం. “గృహిణీ ధర్మము”, సతీహిత బోధిని జూన్ 1888.
32. కమలాంబ సత్యనాథముగారు, “మన బాలికల విద్య” ‘తెలుగు జనానా’, మే, 1902.
33. దేవగుప్త సన్యాసిరాజుగారు, “సతీమణి”. ‘సావిత్రి’, జూన్, 1911.
34. గోపికెట్టి సూర్యనారాయణమ్మ, “స్త్రీ విద్య”, అనసూయ, నవం-డిశెంబరు 1919.
35. ఆంధ్రలక్ష్మి, డిశెంబర్ 1922. సం. 2, నంబిక 1. పుటలు 5-9
36. కం. పి. పం. “హిందూ సుందరుల ప్రస్తుత స్థితి ‘సతీహిత బోధిని’ డిశెంబర్ 1888.

37. తెలుగు జనానా, ఆక్టోబర్, 1902. పుట 136.
38. అయితరాజు, జీడిగంటి రామరావు, "హైందవ యువతీ దురవస్థ" హిందూ నుందరి, జూలై 1912.
39. ఆకుండి వెంకటశాస్త్రి "స్త్రీ తన స్థితికి వగచుట" అనసూయ, సెప్టెంబర్, ఆక్టోబర్, 1919.
40. వట్టి అమ్మజీ "స్త్రీలు పారిశ్రామిక విద్య" 'అంధ్ర మహిళ' జనవరి, 1946.
41. ఉన్నతవర్గాలు అంటే కులవరంగా వాడబడింది ! సమయంలో ఉన్నత కులాలుగా భావించబడే వారిలోనే స్త్రీలు ఎక్కువగా సమస్యలకి గురైనట్లు తెలుస్తుంది.

(ఇతర కులాల స్త్రీలకి సమస్యలు లేవని కాదు)

మంగింపు

ముగింపు

తెలుగులో స్త్రీల పత్రికల్ని గురించి చర్చిస్తూ, అక్రమంలో నాటి సమాజంలో స్త్రీల సమస్యలుగా పరిగణించబడుతున్న అంశాల్ని ప్రస్తావించాము. వాటిల్లో కూడా ముఖ్యంగా స్త్రీ జీవితంలో ఎన్నదగ్గ మార్పు తేగల విద్య, వివాహం, స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు మొదలగు విషయాల్ని గూర్చి విపులమైన చర్చ వుంది. వీటి ద్వారా సామాజికంగా స్త్రీ పరిస్థితిని అంచనావేసే ప్రయత్నంలో, నాటి పత్రికలు, సంస్కరణలు స్త్రీని ఏ దృక్పథంతో చూశారు అనే అంశమే ఈ ముగింపు వాక్యాలు.

తొలి స్త్రీల పత్రిక వెలువడేనాటి సామాజిక స్థితిగతుల్ని ఆర్థిక, విద్యా, వివాహ, కులవ్యవస్థలకి సంబంధించి చర్చించి, నాటి స్త్రీ స్థితిని గూర్చి విపులంగా చర్చించి ఆ పరిస్థితి తొలి స్త్రీల పత్రిక వెలువడడానికి ఏ విధంగా దోహదం చేసిందో చెప్పాం. వీటి అన్నిటి మీద సంస్కరణోద్యమ ప్రభావం అంతర్దీనంగా వుంది.

స్త్రీలను మొదట రెండు రకాలుగా విభజించి తర్వాత ఏర్పడిన మూడో వర్గం గూర్చి కూడా చర్చించడం జరిగింది. కుటుంబ వ్యవస్థలోని స్త్రీలు, కుటుంబ వ్యవస్థలో లేని స్త్రీలు, కుటుంబ వ్యవస్థలోనే వుంటూ అభ్యుదయకరమైన. సంస్కరణ భావాలు కలిగిన స్త్రీల గురించి చర్చించి, స్త్రీల పత్రికలు ఎక్కువగా చర్చించిన స్త్రీ విద్య, వివాహాది అంశాల్ని గూర్చి చర్చించాం.

1883 నుంచి 1947 వరకు వచ్చిన స్త్రీల పత్రికలపై కాలక్రమానుగుతంగా పరిశీలించి వాటికి సంబంధించిన వివరాలన్నీ చూపి, ఇస్తూ ఆయా పత్రికల స్వభావాన్ని అంచనావేశాం.

సమాజంలో నాడు స్త్రీల సమస్యలుగా పరిణమించి, స్త్రీల పత్రికలు విస్తృతంగా చర్చించిన అంశాల వల్ల స్త్రీల పత్రికల దృక్పథాన్ని అంచనా

వేసే ప్రయత్నం వుంది. స్త్రీ విద్య, బాల్య వివాహాలు, పాతివ్రత్యం, వితంతు దురవస్థ, గృహ నిర్వహణ, స్త్రీ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు మొదలగు విషయాల పట్ల పత్రికల దృక్పథాన్ని తెలియజేసే సమాచారాన్ని ఆయా పత్రికల నుంచి గ్రహించి వాటి దృక్పథం కూడా అంచనా వేశాం.

19వ శతాబ్దంలో తలెత్తిన స్త్రీ విద్యా వుద్యమం క్రమంగా విస్తరించింది. అయితే స్త్రీ విద్య ద్వారా ఉత్తమ గృహిణిగా తయారుకావాలనే భావం ప్రధానంగా వ్యక్తమయింది. స్త్రీకి విద్య ద్వారా గృహ నిర్వహణ సామర్థ్యం పెంపొందించి, అమె తరకు అనుకూలమైన భార్యగా తయారుకావడానికి వీలుగా ఉండాలనే అభిప్రాయం గోచరమౌతుంది. విద్య ద్వారా అప్పటి స్త్రీ పరిస్థితిలో కుటుంబ పరిధిలో ఎన్నదగ్గ మార్పు తెచ్చే ప్రయత్నం కనిపిస్తుంది. ఈ మార్పు ఆ సామాజిక పరిస్థితుల పరిమితులకి లోబడి వుంది.

బాల్య వివాహాలకి సంబంధించినంతవరకు అన్ని పత్రికలు వాటిని ఖండించాయి. బాల్య వివాహాల వల్ల స్త్రీ శారీరకంగా, మానసికంగా ఎంతగానో నష్టపోతోందని, ఒక్కోసారి ఈ బాల్య వివాహాలు షరువుల జీవితాల్ని కూడ దుఃఖమయం చేస్తున్నాయని, ముఖ్యంగా స్త్రీ అభ్యున్నతి పొందాలంటే బాల్య వివాహాల నిర్మూలనం జరగాలని నాటి స్త్రీల పత్రికలు వాంఛించాయి.

19వ శతాబ్ది తుది దశకాల్లోనూ, 20వ శతాబ్ది తొలి దశకాల్లోనూ వెలువడిన స్త్రీల పత్రికలన్నీ కూడా పాతివ్రత్యాన్ని గూర్చి ఎంతగానో ఘోషించాయి. వివాహ వ్యవస్థలోని లోపాల కారణంగా, స్త్రీ ప్రవర్తనలో అవాంఛనీయ ధోరణులు సంఘంలో చోటుచేసుకుంటున్నాయి. ఆ పరిస్థితిని అరికట్టడానికి నాటి స్త్రీల పత్రికలు పాతివ్రత్యాన్ని గూర్చి అంతగా నొక్కి చెప్పి వుంటాయి. వివరీతమైన బాల్య వివాహాలు, ఈడుజోడులేని వివాహాల వల్ల చిన్నతనంలోనే ఆనేక మంది వితంతువులు కావడం వల్ల స్త్రీ నైతికంగా దిగజారే పరిస్థితి నాటి సంఘంలో ఏర్పడి వుంటుంది. దాన్ని సరిదిద్దే ప్రయత్నంలోనే స్త్రీల పత్రికలు స్త్రీకి పాతివ్రత్యం గూర్చి సాధ్యమైనంత ఎక్కువగా బోధించడానికి ప్రయత్నించాయి. పత్రికలు పాతివ్రత్య బోధ చేసేముందు స్త్రీకి ప్రకృతి సహజమైన వాంఛలుంటాయనే విషయం విస్మరించాయి.

వితంతువుల దురవస్థను గురించి పత్రికలన్నీ ఎంతగానో స్పందించాయి. వారినుద్ధరించాలని ఎందరో సంస్కర్తలు కంకణం కట్టుకున్నారు. వితంతువుల పరిస్థితిని గూర్చి చదువుకొన్న శ్రీలు ప్రశ్నించడం మొదలు పెట్టారు. వితంతువులకు కనీసం చదువుకునే అవకాశం కల్పించాలనే అభిప్రాయం ఏర్పడింది.

వితంతు వివాహోద్యమం సంఘంలో సంచలనం సృష్టించింది. ఈ విషయానికి సంబంధించి సంఘంలో చలరేగిన వివాదాలకి, పత్రికలు చర్చా వేదికలయ్యాయి. అయితే అన్ని పత్రికల్లోనూ ఈ అంశానికి సంబంధించిన చర్చలు కనిపించవు.

శ్రీ విద్యావంతురాలైతే గృహ నిర్వహణలో ఆమె నమర్దుకాలు కాగలదనే భావం సర్వత్ర గోచరించింది. నాటి పత్రికలు గృహ నిర్వహణ అంటే ఇంటి అలంకరణలకు సంబంధించిన అంశాల్ని గాక శ్రీ మనోగతమైన పరివర్తనకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చాయి. యింటి పస్లు చేసికోవడమే గృహ నిర్వహణ కాదు. అందరి మనసులు మెప్పిస్తూ, తాము మెప్పుపొందుతూ, చేయగలగటమే సరియైన గృహ నిర్వహణ అటువంటి సామర్థ్యం శ్రీకి అలవడాలంటే ఆమె విద్యావంతురాలు కావాలనే భావం సర్వత్ర గోచరమైంది. అంటే శ్రీ మానసికమైన ఎదుగుదలని పత్రికలు వాంఛించాయి.

శ్రీ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకి సంబంధించి ఈ పత్రికలు సాధ్యమైనంతవరకు సంప్రదాయ మార్గాన్నే అనుసరించాయి. శ్రీ స్వేచ్ఛ పురుషుని వ్యాపకాల కనుగుణంగా ఉండాల్సిందేననే అభిప్రాయాన్ని ప్రచురించాయి.

శ్రీకి స్వేచ్ఛ అంటే అది ఆమె ఇంటి పరిసరాల్లోనే అనుభవించాలనే అభిప్రాయాన్ని వెల్లడించింది. శ్రీని స్వతంత్ర వ్యక్తిగా కంటే పురుషునిగానే చూడగలిగాయి. శ్రీకి స్వేచ్ఛ లేదనే గుర్తింపు నాడు కలిగిందిగానీ ఆమెకి స్వేచ్ఛ కావాలనే తపన కలగలేదు.

పురుష సంపాదకత్వంలో నడిచిన శ్రీల పత్రికల్లో కనిపించే శ్రీ అజ్ఞాని, మూర్ఖురాలు, అందుకే ఆ పత్రికలు ఆమెకు హితబోధ చేశాయి.

స్త్రీ సంపాదకత్వంలో వెలువడ్డ పత్రికల్లో కనిపించే స్త్రీ అన్యాయానికి గురౌతున్న అబల. అణచివేయబడుతున్న వ్యక్తి. కాబట్టి వాటిల్లో స్త్రీల సమస్యలు చర్చించబడి హక్కులు వాంఛించబడ్డాయి. ఈ హక్కులు సాధారణంగా విద్యా వివాహ విషయాలకి సంబంధించినవి. వివాహ విషయంలో ఈ పత్రికల ప్రయత్నం చాలావరకు బాల్య వివాహాలు మాన్పించడమే. అయితే ఏ పత్రిక వితంతు వివాహాన్ని నొక్కిచెప్పినట్టు కనిపించదు. వితంతువుల పట్ల సానుభూతి మాత్రం కనిపిస్తుంది. అయితే ఈ పత్రికలకి సంపాదకత్వం వహించిన స్త్రీలంతా సాధారణంగా కుటుంబ వ్యవస్థలోనే వుంటూ విప్లవాత్మకమైన (ఆ కాలానికి ఆ భావాలే విప్లవాత్మకమైనవి.) భావాలు కలవారు. కుటుంబ వ్యవస్థకి భంగం వాటిల్లుతుంది. అందువల్ల స్త్రీలు ఇంటికి పరిమితమై ఉండాలనే విషయం పత్రికల్లో ప్రత్యక్షంగా చెప్పకపోయినా, పాతివ్రత్యాన్ని గూర్చి పదేపదే బోధించడంలోని అంతరార్థం కుటుంబ వ్యవస్థ పటిష్ఠతకోసమే అనే భావం కలుగుతుంది.

ఈ పత్రికల్ని సంపాదకత్వాన్నిబట్టి స్వభావాన్నిబట్టి, దృక్పథాన్నిబట్టి మూడు వర్గాలుగా విభజించవచ్చు. సంపాదకత్వాన్నిబట్టి పురుష సంపాదకత్వంలో వెలువడ్డవి, స్త్రీ సంపాదకత్వంలో వెలువడ్డవి అని రెండు రకాలు. స్వభావాన్నిబట్టి సంప్రదాయబద్ధమైనవి, విప్లవాత్మకమైనవి, తటస్థంగా ఉండేవి అని మూడు వర్గాలు.

దృక్పథాన్నిబట్టి స్త్రీకి హితబోధ చేసేవి. స్త్రీ సమస్యల్ని చర్చించి హక్కుల్ని ప్రశ్నించేవి అని రెండు రకాలు.

అయా పత్రికల సంపాదకుల దృక్పథాన్నిబట్టి ఆ పత్రిక స్వభావం, దృక్పథం ఏర్పడడం సహజం. నాటి పత్రికాధిపతుల దృష్టిలో నాటి స్త్రీ సంస్కరింపబడాల్సివచ్చే వ్యక్తి. అందువల్ల విద్య ద్వారా ఆమెను సంస్కరించాలని ప్రయత్నించారు. వితంతు దురవస్థకు వారు చింతించారు. వితంతు వివాహాలు జరిపించారు. కానీ వాటిని గూర్చి వారు (పత్రికాధిపతులైన సంస్కర్తలు) నడిపిన స్త్రీల పత్రికల్లో ఎక్కడా చర్చించలేదు. బహుశా వారి దృష్టిలో స్త్రీలు సంస్కరింపదగ్గవారే కానీ స్త్రీలకి ఇటువంటి విషయాలు చెపితే అర్థం

చేసుకోలేరనేమో : ఇది ఒక ఊహ మాత్రమే. ఎందువల్ల ఆ విషయాల్ని సంస్కర్తలు శ్రీల పత్రికల్లో చర్చించలేదు అనే అంశాన్ని పత్రికల పరిధిలోనే నిర్ణయించి చెప్పటం కష్టం. పరిశోధన చేస్తే సరియైన సమాధానాలు దొరకవచ్చేమో! అయితే శ్రీలు సంపాదకత్వం వహించిన పత్రికల్లో ఏ విధంగా నైతేనేమి ఈ అంశాలు విస్తృతంగానే చర్చించబడ్డాయి.

హిందూ శ్రీల సమస్యలన్నిటికీ వారు విద్యావతులు కాకపోవడమే కారణంగా భావించడం జరిగింది. విద్యావతియైన శ్రీకి సమస్యలు కొంచెం ఎక్కువౌతాయని వారూహించలేకపోయారు.

“ఇప్పటికి మన హిందూ శ్రీలకు పూర్వకాలమున గల సద్విద్యయు. వుచిత స్వాతంత్రయము నశించి మూఢ దేవతా ప్రభావముచే అనేక యిక్కట్లకు లోబడి కాలక్రమేజు పురుషుల వలన జడ పదార్థముల వలె చూడబడుచున్న, పశుప్రాయులమై యుంటిమి”¹

పురుషులచే తాము పశుప్రాయులుగా చూడబడుతున్నామనే భావం తలెత్తింది. శ్రీలలో ఒక విధమైన చైతన్యం క్రమంగా కలిగింది. విద్యా ప్రభావంవల్ల ఒక విధమైన తిరుగుబాటు ధోరణి ఏర్పడుతోంది, నాటి సమాజంలో చాలమంది పురుషులు హిందూ శ్రీని విద్యావంతురాల్ని చేస్తున్నట్లు, ఆమె స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకోసం పోరాడుతున్నట్లు ప్రవర్తించారు. నిజంగా శ్రీకి స్వేచ్ఛనిస్తే ఆమె కుటుంబ వ్యవస్థలోంచి బయటికి వస్తుందేమోననే భయం వుంది. అంటే నాటి శ్రీ కుటుంబ వ్యవస్థ నుంచి బయటికిరావటానికి ప్రయత్నిస్తోందని భావం కాదు. అయితే అనాటి సంస్కరణోద్య వాతావరణంలో శ్రీ గృహ పరిధిని దాటి ఇవతలకు రావచ్చు అనే ఆలోచనకే ఆవకాశం లేదు.

సంస్కరణోద్యమ కాలంలో (1850-1920) సంఘంలో తలెత్తిన శ్రీ జనోద్ధరణ కార్యక్రమం శ్రీని ఎంతవరకు సంస్కరించి, ఏ పరిధికి లేవాలి అనే అంశంలో కొన్ని పరిమితుల్ని కలిగివుంది.

శ్రీకి ఎంతవరకు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాన్నివ్వాలనే విషయంలో సంస్కర్తలు పూర్తి విశాల దృక్పథంలో ఆలోచించలేకపోయారనిపిస్తుంది. శ్రీలను కాలానుగుణంగా విద్యావంతురాలిని చేస్తే తమ కార్యకలాపాల్లో ఆమె తోడ్పాటు లభిస్తుందనే ఆశయంతోనూ, ఆమెకు సాధ్యమైనంతవరకు పూర్వ సంప్రదాయ వద్దతుల సదలింపు లేకుండానే విద్యాబోధ జరిగింది. శ్రీవిద్య ఆమె పురుషునికి అనుకూలమైన సహచారిణిగా కావడానికే గాని, ఆమెని స్వతంత్ర వ్యక్తిగా తయారుచేయాలనే భావం గోచరించదు. విద్యావంతురాలైన శ్రీ స్వేచ్ఛ విషయంలో వారు పూర్తి విశాల దృక్పథం అవలంబించలేకపోయారు. గొప్ప గొప్ప సంస్కర్తలంతా కూడా శ్రీ పురుష సంబంధాల పట్ల, భార్య, భర్త పట్ల కలిగివుండాల్సిన వైఖరికి సంబంధించి, సంప్రదాయ వద్దతికి భిన్నమైన వద్దతిలో ఆలోచించలేదు. వారు వితంతు పునర్వివాహాలు చెయ్యగలిగారు గానీ, దుష్టుడైన భర్త చేతుల్లోంచి భార్యకి విముక్తి కలిగించలేకపోయాడు. వీరేశలింగం గారి లాంటి వారే భర్త దుష్టుడైనా, దుర్మార్గుడైనా, కుంటి వాడైనా, కురూపైనా, భార్య జీవితాంతం అతగాడ్ని బాగు పరుచుకునే ప్రయత్నంలోనే ఉండాలి కానీ వార్ని విడిచిపెట్టకూడదని బోధించారు. ఇది వీరేశలింగం గారి తప్పుకాదు. ఈ సమాజ నిర్మాణంలోనే వున్న లక్షణం. ఇది పురుష స్వామ్య సమాజం. ఈ సమాజంలో శ్రీ చదువుకున్నా, వివాహం చేసుకున్నా, అది ఆమె స్వతంత్ర వ్యక్తిత్వ వికాసానికికాక, పురుష అనువర్తినిగా మెలగడానికి ఉపకరించే వద్దతిలోనే ఏర్పడింది. శ్రీ విద్య గృహ నిత్యహాజిలోనే ముడిపెట్టబడింది. శ్రీకి ఇంటిని మించిన స్వేచ్ఛా వాతావరణం లేదని సిద్ధాంతీకరించబడింది. శ్రీకి శ్రీనే శత్రువుగా తయారు చేయడం జరిగింది. అత్తగారు కోడల్ని బాధపెట్టిందంటే అది అత్తగారి తప్పు కాదు. ఆమెని అట్లా తయారుచేసిన పరిస్థితుల తప్పు. తను అందుకోలేని సుఖం, తాను అనుభవించలేని స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల్ని తన కోడలు పొందకూడదనే న్యభావం శ్రీలో పెరగడానికి, ఆమె నిర్బంధ వైధవ్యం మితిమీరిన సంఘ కట్టుబాట్లు కారణం. శ్రీకి మొదట్నుంచి సంఘంలో సరియైన సంబంధాల నుండనిదీ, శ్రీని శ్రీగా గౌరవించగలిగితే శ్రీకి శ్రీయే శత్రువయ్యేదికాదేమో!

సంఘ సంస్కరణోద్యమకాలంలో వెలువడిన శ్రీల పత్రికలను పరిశీలించినప్పుడు నాటి శ్రీని గురించిన ఆశ్చర్యకరమైన ఆలోచనలు తలెత్తుతున్నాయి. నాటి స్త్రీ నిజంగా అంత మూర్ఖంగా ఉండేదా! ఉంటే ఆమె ఆట్లా తయారుకావడానికి దారితీసిన పరిస్థితులేవిటి? పాశ్చాత్య నాగరికతా వ్యామోహంలో పడుతున్న పురుషులు తమ స్త్రీలను మాత్రం ఆ వ్యామోహం జోలికి పోకుండా అరికట్టాలని ప్రయత్నంచేశారా? ఆ ప్రయత్నంలో ఒక సాధనంగా స్త్రీ విద్య నుపయోగించుకున్నారా?

స్త్రీల పత్రికలు స్త్రీల సమస్యల్ని కొంతవరకు చర్చించాయి. అయితే ఆనాటికి ఆ చర్చలే ఎంతో అభ్యుదయకరమైనవి కావచ్చు. పత్రికల్ని మాత్రమే పరిశీలించి చూస్తున్నప్పుడు, స్త్రీల పత్రికలు కూడా స్త్రీని, స్వేచ్ఛా జీవినిగా చేయటాని కంటే మగవారి అడుగుజాడల్లో నడిచే (నడవాల్సిన వ్యక్తిగా తయారుచేయడానికి మాత్రమే ఉపకరించాయనిపిస్తుంది.

“అహర్నిశలు స్త్రీలకు సర్కాలక్షేపమునకు కారణమై విజ్ఞాన వివేక దాయకములై వుండవలసిన పత్రికలు మటుకు అందుకు తోడ్పడుట లేదు. ఈ పత్రికలోని నాయికలు విద్యావంతులు అశీలలై వుంటున్నారు.”²

అన్న ఈ విమర్శ అన్ని పత్రికలకి అన్వయించలేము. ఎందుకంటే తొలి స్త్రీల పత్రిక నుంచి 1947 వరకు వచ్చిన, స్త్రీల పత్రికల్ని చూసినట్లైతే, స్త్రీ విద్యావ్యాసంగానికి సంబంధించి ఎంతో ప్రోత్సహించాయి. అయితే ఆ పత్రికలు ఆ సామాజిక పరిమితుల కనుగుణంగానే ప్రవర్తించాయి.

“స్త్రీల అభ్యుదయమునకు పాటుపడే పత్రికలున్నంత మాత్రమున సరిపోదు. వాటిని సరిఅయిన విధమున పునర్వ్యవహరించుకోగల సామర్థ్యము స్త్రీలలో కలగాలి. ఏర్పికూర్చి ప్రచురించబడే పత్రికలను తమ జాతికి మరింత ఉపయోగకరముగా ఉండేటట్లు చేయుట కేవలం స్త్రీల పని.”

స్త్రీల పత్రికలన్నీ స్త్రీ అభ్యుదయానికి పాటుపడ్డాయని ఖచ్చితంగా చెప్పలేము. అట్లాగని స్త్రీ అభ్యుదయంకోసం పాటుపడిన పత్రికల్ని స్త్రీలు ఆదరించారని చెప్పలేము. సంస్కరణోద్యమ కాలంలో స్త్రీ పరిస్థితిని గూర్చి పరిశోధించాల్సిన అవసరాన్ని ఈ పత్రికలు కలిగిస్తున్నాయి. పత్రికలకి తోడుగా ఆనాటి సాహిత్యాన్ని కూడా తీసుకుని సాహిత్యంలో సహితం వ్యక్తమయ్యే స్త్రీ స్థితిగతుల్ని సమగ్రంగా పరిశీలించాల్సిన అవసరం వుంది.

జాబితాలు

1. వడ్డాది వెంకటరత్నమ్మ 'స్త్రీ విద్య' హిందూనుందరి

అక్టోబరు-1905

2. అచ్యుతుని గిరిజ 'పత్రికలు-వాటి ప్రయోజనాలు' ఆంధ్రమహిళ

ఏప్రిల్ 1945

పత్రికా ప్రతుల పట్టిక

ప్రతికా ప్రతుల పట్టిక

లభించిన స్త్రీల పత్రికలు

సమీక్షా బోధిని :

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
			2500	
1)	1888	సెప్టెంబరు	3	4
2)	1888	అక్టోబరు	3	5
3)	1888	నవంబరు	3	6
4)	1888	డిసెంబరు	3	7
5)	1889	జనవరి	3	8
6)	1889	ఫిబ్రవరి	3	9
7)	1889	మార్చి	3	10
8)	1889	ఏప్రిల్	3	11
9)	1889	మే	3	12

తెలుగు జనానా పత్రిక :

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
1)	1899	ఫిబ్రవరి	6	8
2)	1899	ఏప్రిల్	6	10
3)	1899	మే	6	11
4)	1899	జూలై	7	1
5)	1899	ఆగస్టు	7	2
6)	1899	సెప్టెంబర్	7	3

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
7)	1899	అక్టోబరు	7	4
8)	1899	డిశంబర్	7	6
9)	1900	జనవరి	7	7
10)	1900	ఫిబ్రవరి	7	8
11)	1900	జూన్	8	1
12)	1900	ఆగస్టు	8	2
13)	1900	సెప్టెంబరు	8	3
14)	1900	అక్టోబరు	8	4
15)	1900	నవంబరు	8	5
16)	1900	డిశంబరు	8	6
17)	1901	జనవరి	8	7
18)	1901	ఫిబ్రవరి	8	8
19)	1901	మార్చి	8	9
20)	1901	ఏప్రిల్	8	10
21)	1901	మే	8	11
22)	1901	జూన్	8	12
23)	1901	జూలై	9	1
24)	1901	ఆగస్టు	9	2
25)	1901	సెప్టెంబరు	9	3
26)	1901	అక్టోబరు	9	4
27)	1901	నవంబరు	9	5
28)	1901	డిశంబరు	9	6
29)	1902	జనవరి	9	7
30)	1902	ఫిబ్రవరి	9	8
31)	1902	మార్చి	9	9
32)	1902	ఏప్రిల్	9	10

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
33)	1902	మే	9	11
34)	1902	జూన్	9	12
35)	1902	జూలై	10	1
36)	1902	ఆగస్టు	10	2
37)	1902	సెప్టెంబరు	10	3
38)	1902	అక్టోబరు	10	4
39)	1902	నవంబరు	10	5
40)	1902	డిశంబరు	10	6
41)	1903	జనవరి	10	7
42)	1903	ఫిబ్రవరి	10	8
43)	1903	మార్చి	10	9
44)	1903	ఏప్రిల్	10	10
45)	1903	మే	10	11
46)	1903	జూన్	10	12
47)	1903	జూలై	11	1
48)	1903	ఆగస్టు	11	2
49)	1903	సెప్టెంబరు	11	3
50)	1903	అక్టోబరు	11	4
51)	1903	నవంబరు	11	5
52)	1903	డిశంబరు	11	6
53)	1904	జనవరి	11	7
54)	1904	ఫిబ్రవరి	11	8
55)	1904	మార్చి	11	9
46)	1904	ఏప్రిల్	11	10
57)	1904	మే	11	11
58)	1904	జూన్	11	12

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
59)	1904	జూలై	12	1
60)	1904	ఆగష్టు	12	2
61)	1904	సెప్టెంబరు	12	3
62)	1904	అక్టోబరు	12	4
63)	1904	నవంబరు	12	5
64)	1904	డిశంబరు	12	6

తెలుగు జనానా పత్రిక & సతీహిత బోధిని

65)	1905	జనవరి	12	7
66)	1905	ఫిబ్రవరి	12	8
67)	1905	మార్చి	12	9
68)	1905	ఏప్రిల్ & మే	12	10 & 11
69)	1905	జూన్	12	12
70)	1906	మార్చి	13	3
71)	1906	జూన్	13	6
72)	1906	జూలై	23	7
73)	1906	ఆగష్టు	13	8
74)	1906	సెప్టెంబరు	13	
75)	1906	డిశంబరు	13	12
76)	1907	జనవరి	14	1
77)	1907	ఫిబ్రవరి	13	2
78)	1907	మార్చి	14	3
79)	1907	ఏప్రిల్ & మే	14	4 & 5
80)	1907	జూన్	14	6

వర్తమా ప్రతుల పట్టిక

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
అంధ్ర లక్ష్మి :-				
1)	1922	మే	1	6
2)	1922	నవంబరు	1	12
3)	1922	డిశంబరు	2	1
4)	1923	జనవరి	2	2
5)	1923	ఫిబ్రవరి	2	3
6)	1923	ఏప్రిల్ & మే	2	4 & 5
7)	1923	జూలై	2	7
8)	1923	ఆగష్టు	2	8
9)	1924	జనవరి & మార్చి	3	2, 3

హిందూ సుందరి :-

1)	1902	ఏప్రిల్	1	1
2)	1902	మే	1	2
3)	1902	జూన్	1	3
4)	1902	జూలై	1	4
5)	1902	ఆగష్టు	1	5
6)	1902	సెప్టెంబరు	1	6
7)	1902	అక్టోబరు	1	7
8)	1902	నవంబరు	1	8
9)	1902	డిశంబరు	1	9
10)	1903	జనవరి	1	10
11)	1903	ఫిబ్రవరి	1	11
12)	1903	మార్చి	1	12
13)	1903	ఏప్రిల్	2	1

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
14)	1903	మే	2	2
15)	1903	జూన్	2	3
16)	1903	జూలై	2	4
17)	1903	ఆగష్టు	2	5
18)	1903	సెప్టెం. & అక్టో.	2	6 & 7
19)	1903	నవంబరు	2	8
20)	1903	డిశంబరు	2	9
21)	1904	జనవరి	2	10
22)	1904	ఫిబ్రవరి	2	11
23)	1904	మార్చి	2	12
24)	1904	ఏప్రిల్	3	1
25)	1904	మే	3	2
26)	1904	జూన్	3	3
27)	1904	జూలై	3	4
28)	1904	ఆగష్టు	3	5
29)	1904	సెప్టెంబరు	3	6
30)	1904	అక్టో. & నవం.	3	7 & 8
31)	1905	ఫిబ్ర. & మార్చి	3	11 & 12
32)	1905	ఏప్రిల్	4	1
33)	1905	మే	4	2
34)	1905	జూన్	4	3
35)	1905	ఆగష్టు & సెప్టెం.	4	5 & 6
36)	1905	అక్టో. & నవం.	4	7 & 8
37)	1905 + 1906	డిశం. + జనవరి	4	9 & 10
38)	1906	సెప్టెంబరు	5	1
39)	1906	అక్టోబరు	5	2
40)	1906	నవంబరు	5	3

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
41)	1906	డిశంబరు	5	4
42)	1907	జనవరి	5	5
43)	1907	ఫిబ్ర. & మార్చి	5	6 & 7
44)	1907	ఏప్రిల్ & మే	5	8 & 9
45)	1907	జూన్	5	10
46)	1907	జూలై	5	11
47)	1907	ఆగష్టు	5	12
48)	1910	జూన్	8	4
49)	1910	జూలై	8	2
50)	1910	ఆగష్టు	8	3
51)	1910	సెప్టెంబరు	8	4
52)	1910	అక్టోబరు	8	5
53)	1910	నవంబరు	8	6
54)	1910	డిశంబరు	8	7
55)	1911	జనవరి	8	8
56)	1911	ఫిబ్రవరి	8	9
57)	1911	మార్చి	8	10
58)	1911	ఏప్రిల్	8	11
59)	1911	మే	8	12
60)	1911	జూన్	9	1
61)	1911	జూలై	9	2
62)	1911	ఆగష్టు	9	3
63)	1911	సెప్టెంబరు	9	4
64)	1911	అక్టోబరు & నవం.	9	5 & 6
65)	1911	డిశంబరు	9	7
66)	1912	జనవరి	9	8
67)	1912	ఫిబ్రవరి	9	9

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
68)	1912	మార్చి	9	10
69)	1912	ఏప్రిల్	9	11
70)	1912	మే	9	11
71)	1912	జూన్	10	1
72)	1912	జూలై	10	2
73)	1912	ఆగస్టు	10	3
74)	1912	సెప్టెంబర్	10	4
75)	1912	అక్టోబరు	10	5
76)	1912	నవంబరు	10	6
77)	1912	డిశంబరు	10	7
78)	1913	జన. & ఫిబ.	10	8 & 9
79)	1913	మార్చి	10	10
80)	1913	జూన్	11	1
81)	1913	జూలై	11	2
82)	1913	ఆగస్టు	11	3
83)	1913	సెప్టెంబరు	11	4
84)	1913	అక్టోబరు	11	5
85)	1913	నవంబరు	11	6
86)	1913	డిశంబరు	11	7
87)	1914	జనవరి	11	8
88)	1914	ఫిబ్రవరి	11	9
89)	1914	మార్చి	11	10
90)	1914	ఏప్రిల్	11	11
91)	1914	మే	11	12
92)	1914	జూన్	12	1
13)	1914	జూలై	12	2

	సంవత్సరము	నెల	సంపుటి	సంచిక
94)	1914	ఆగస్టు	12	3
95)	1914	సెప్టెంబరు	12	4
96)	1914	అక్టోబరు	12	5
97)	1914	నవంబరు	12	6
98)	1915	జనవరి	12	8
99)	1915	ఫిబ్రవరి	12	9
100)	1915	మార్చి	12	10
101)	1915	ఏప్రిల్	12	11
102)	1915	మే	12	12
103)	1915	జూన్	13	1
104)	1915	జూలై	13	2
105)	1915	ఆగస్టు	13	3
106)	1915	సెప్టెంబరు	13	4
107)	1915	అక్టోబరు	13	5
108)	1915	నవంబరు	13	6
109)	1915	డిసెంబరు	13	7
110)	1916	ఫిబ్రవరి	13	9
111)	1916	మార్చి	13	10
112)	1916	ఏప్రిల్	13	11
113)	1917	జూన్	15	1
114)	1917	జూలై	15	2
115)	1917	ఆగస్టు	15	3
116)	1917	సెప్టెంబరు	15	4
117)	1917	సెప్టెంబరు	15	5
118)	1917	నవంబరు	15	6
119)	1917	డిసెంబరు	15	7
120)	1918	ఫిబ్రవరి	15	9
121)	1918	మార్చి	15	10

122)	1918	వృషిల్	15	11
123)	1918	మే	15	12
124)	1942	నెప్పెంబరు	37	10
125)	1942	నవంబరు	37	11
126)	1943	మే	38	5
127)	1943	జూన్	38	6
128)	1943	జూలై	38	7
129)	1943	ఆగస్టు	38	8
130)	1943	నెప్పెంబరు	38	9
131)	1943	అక్టోబరు	38	10
132)	1943	నవంబరు	38	11
133)	1943	డిశంబరు	38	12
134)	1944	ఫిబ్రవరి	39	2
135)	1944	మార్చి	39	3&4
136)	1944	మే	39	5
137)	1944	జూన్	39	6
138)	1944	జూలై	39	7
139)	1944	ఆగస్టు	39	8
140)	1944	నెప్పెంబరు	39	9
141)	1944	నవంబరు	39	11

శ్రీ బాలిక

	సంవత్సరము	నెల	సంపుటి	సంచిక
1)	1996	ఆగస్టు	1	6
2)	1997	మే	2	3

వివేకవతి

	సంవత్సరము	నెల	సంపుటి	సంచిక
1)	1909	నవంబరు	1	2

సావిత్రి

1)	1904	జనవరి	1	1
2)	1904	ఫిబ్రవరి	1	2
3)	1905	నవంబరు & డిశంబరు	2	11 & 12
4)	1907	ఫిబ్రవరి & మార్చి	3	5 & 6
5)	1911	జూన్	4	12

ఆన సూయ

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
1)	1918	సెప్టెంబరు	1	3
2)	1918	నవంబరు	2	5
3)	1919	సెప్టెంబరు & నవంబరు	3	3 & 4
4)	1919	నవంబరు & డిశంబరు	3	5 & 6
5)	1920	జనవరి	3	7
6)	1920	ఫిబ్రవరి & మార్చి	3	8 & 9

ఆంధ్రమహిళ

	సంవత్సరం	నెల	సంపుటి	సంచిక
1)	1914	మే	1	1
2)	1914	జూన్	1	2
3)	1944	జూన్	1	3
4)	1944	జూలై	1	4
5)	1944	జూలై	1	5
6)	1944	ఆగస్టు	1	6
7)	1944	ఆగస్టు	1	7
8)	1944	సెప్టెంబరు	1	8
9)	1944	సెప్టెంబరు	1	9
10)	1944	అక్టోబరు	1	10 & 11
11)	1944	నవంబరు	1	12

12)	1944	నవంబరు	1	13
13)	1944	డిశంబరు	1	14
14)	1944	,,	1	15
15)	1945	జనవరి	1	16
16)	1945	,,	1	17 & 18
17)	1945	ఫిబ్రవరి	1	19
18)	1945	మార్చి	1	20
19)	1945	,,	1	21
20)	1945	ఏప్రిల్	1	22
21)	1945	,,	1	23
22)	1945	మే	2	1
23)	1945	జూన్	2	2
24)	1945	జూలై	2	4
25)	1945	జూలై	2	5
26)	1945	సెప్టెంబరు	2	6, 7 & 8
27)	1945	,,	2	9
28)	1945	అక్టోబరు	2	10
29)	1945	నవంబరు	2	11 & 12
30)	1945	నవంబరు	2	13

ఉత్తరగ్రంథ సూచిక

1. అచ్చమాంబ, భండారు : అబలా నచ్చరిత రత్నమాల
ప్రథమ సంపుటము, మూడవ కూర్పు
౧౯౧౩, పౌచ్.వి. కృష్ణ & కో,
చింత్రాదిపేట, పద్రాసు.
2. అప్పారావు, గురజాడ : కన్యాశుల్కము
ఆంధ్రప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్,
రాష్ట్రపతి రోడ్, సికింద్రాబాద్
8వ ముద్రణ. 1963 (1897)
3. ఆనందలక్ష్మి, సి : తెలుగు నవలలో కుటుంబ జీవనచిత్రణము
నవజ్యోతి పబ్లికేషన్స్, ఏలూరు రోడ్
విజయవాడ 1979
4. ఇనాక్, కొలకలూరి : తెలుగు వ్యాస పరిణామం
జ్యోతి గ్రంథమాల, 199 టి. నగర్
అనంతపురం. 1960
5. కామేశ్వరరావు, ఎడిద : అరుణ అనపాలి
దేశీ ప్రచురణలు, దేశికవిలాసమండి,
విజయవాడ, ఏప్రిల్ 1946
6. చలం : ఆత్మకథ
ఆరుణా పబ్లిషింగ్ హౌస్, ఏలూరు రోడ్,
విజయవాడ, సెప్టెంబరు 1986
7. నాగభూషణశర్మ : చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము
మొదలి
ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ
ప్రచురణ, అకాడమీ ప్రచురణ నెం. 11
ఫిబ్రవరి 1973
8. నారాయణమూర్తి : బాలికా నీతి
ధర్మీరు
మాదేటి నన్యానయ్యచే ప్రకటితము, 1911

9. ప్రవాకరరావు : మహాకవి గురజాడ
దేవు. పల్లి జీవిత విశేషాలు - సాహిత్య సమీక్ష
విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, 1969
10. బంగోరే (సంకలనం) : బ్రౌన్ జాబులు, తెలుగు జర్నలిజం చరిత్ర
1842 నుండి 1857 వాక
విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్,
విజయవాడ & హైదరాబాద్, 1974
11. ముద్దు సుని. హం : హత సూచన
ఆంధ్రకేసరి యువజన సమితి,
రాజమండ్రి - 4. 996
12. చమాపతిరావు : కోలవెన్నువారి జీవితానుభవాలు
అక్కిరాజు సాహితీ ప్రింటర్స్ - 4 663/25,
నారాయణగూడ, హైదరాబాద్ - 29
13. చమాపతిరావు : వీరేశలింగం పంతులు సమగ్ర పరిశీలన
అక్కిరాజు ఆంధ్రప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్
సికింద్రాబాద్ 1972
14. చమాపతిరావు : వెన్నెలకంటి సుబ్బారావు జీవితయాత్ర
అక్కిరాజు చరిత్ర The life of Vennelacanti
(అనువాదకుడు) Soobrow 1873
శ్రీభారతి ప్రచురణలు, సికింద్రాబాద్ 1976
15. చమాపతిరావు : కొమ్మరాజు వేంకట లక్ష్మణరావు
అక్కిరాజు (జీవిత చరిత్ర)
విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
విజయవాడ. 1978
16. చమాపతిరావు : వీరేశలింగం రచనలు
అక్కిరాజు [సం] మొదటి సంపుటము, స్వీయ చరిత్రము
ప్రథమ భాగము

17. రమాపతిరావు : వీరేశలింగం రచనలు
అక్కిరాజు [సం] రెండవ సంపుటము, స్వీయ చరిత్రము
రెండవ భాగము. విశాలాంధ్ర పబ్లికేషన్స్
1984,
18. రమాపతిరావు : వీరేశలింగం రచనలు
అక్కిరాజు [సం] మూడవ సంపుటము, విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్
హౌస్, 1985
19. రమాపతిరావు : వీరేశలింగం రచనలు
అక్కిరాజు [సం] నాలుగవ సంపుటము, విశాలాంధ్ర
పబ్లిషింగ్ హౌస్, 1986
20. రమాపతిరావు : వీరేశలింగం రచనలు
ఐదవ సంపుటం, విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్
హౌస్, 1986
21. రాజేశ్వరరావు పి : టి: ప్రకాశం
(అనువాదకుడు) ఆంధ్రప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్
సికింద్రాబాద్, 1972.
22. రామకృష్ణ, వి : ఆంధ్రలో సంఘ సంస్కరణోద్యమాలు,
రాచమల్లు రామచంద్రరెడ్డి (అనువాదము)
హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్ట్,
23. రామానుజరావు : తెలగునీమలో సాంస్కృతిక పు. రుఢివనము
దేవులపల్లి సాహితీప్రియార్, హైదరాబాద్,
ఐదవకూర్పు 1972 1962)
24. లచ్చారావు, చెలికాని : శ్రీ సీతి పద్య రత్నావళి,
ప్రథమ భాగము, శ్రీ రామానిలయ
గ్రంథముల నెం-1, చిత్రాడ. పితాపురము
1915
25. లక్ష్మణరెడ్డి వి : తెలుగు జర్నలిజం (అవతరణ విశాసం)
గోపీచంద్ పబ్లికేషన్స్, నూర్యారావుపేట,
విజయవాడ-1985

26. లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి: ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి,
బాలెందు శేఖరం, ఖండవల్లి బాలసరస్వతి బుక్ డిపో కర్నూలు. 1980
27. లక్ష్మీ సరసిహం, : స్వీయచరిత్ర
చిలకమర్తి ఆంధ్రరాష్ట్ర అభ్యుదయ రచయితల
సంఘం (సంపాదకలు)
ప్రజాశక్తి కార్యాలయం విజయవాడ,
ప్రచురణ నెం. 94
28. వరలక్ష్మి, జై : యుగయుగాల్లో భారతీయ మంగళ,
ప్రియదర్శిని ప్రచురణ. ఐ.డి.పి.యల్
కాలనీ, హైదరాబాద్-1977
29. వీరభద్రరావు : తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము
కొత్తవల్లి వీరభద్రరావు (పచురణకర్త)
179 వెస్ట్ నెహ్రూ రోడ్, సికింద్రాబాద్
ద్వితీయ ముద్రణ, 1986, (1980)
30. వేదేశలింగం పంతులు : దాసములు
కందుకూరి హితకారిణీ సమాజము, రాజమండ్రి
31. — : వేశ్యకాంతల యువన్యాసము,
హితకారిణీ సమాజము, రాజమండ్రి
32. — : స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక ప్రథమ
విజ్ఞాపనము
హితకారిణీ సమాజము, రాజమండ్రి
33. — : నీతి దీపిక
హితకారిణీ సమాజం రాజమండ్రి
34. — : అలిబాల్య వివాహము
హితకారిణీ సమాజం, రాజమండ్రి
35. — : స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక ద్వితీయ
విజ్ఞాపనము,
హితకారిణీ సమాజము, రాజమండ్రి

36. — కృతగ్రంథములు,
ఎనిమిదవ సంపుటము ఉపన్యాసములు,
జీవిత చరిత్రములు, ఆనంద ముద్రాక్షరశాల
యందు ముద్రింపబడినది. చెన్నపురి 19: 8
37. — కృతగ్రంథములు,
ఆరవ సంపుటము స్త్రీ కుపయోగించు
పుస్తకములు, మనోరమా ముద్రాక్షరశాల
యందు ముద్రింపబడినది, రాజమండ్రి 1916
38. — వేశ్యా పీయ ప్రహసనము
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము, 1950
39. — ఆనంద కృత ప్రహసనము
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము. మూడవకూర్పు 1950
40. — : కలహప్రియ ప్రహసనము
హితకారిణీ సమాజము రాజమహేంద్ర
వరము, 1950
41. — : తిర్యగ్విద్యసృజనభూషణకాసురవిజయము
హితకారిణీ సమాజము రాజమహేంద్ర
వరము, 1950
42. — : మహాబధిర ప్రహసనము,
హితకారిణీ సమాజము రాజమహేంద్రవరము
1950
43. — : మహావంచక ప్రహసనము
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము, 1950,
44. — : విచిత్ర వివాహ ప్రహసనము,
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము, 1950

45. — : సతీహిత బోధిని,
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము 1950
46. — : స్త్రీ నీతి దీపిక
హితకారిణీ సమాజము రాజమహేంద్ర
వరము 1950
47. — : వ్యవహార ధర్మబోధిని
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము, 1950
48. — : ఉపన్యాస మంజరి,
హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్ర
వరము. 1951
49. — : చంద్రమతీ చరిత్రము.
హితకారిణీ సమాజము, రాజమండ్రి,
పదనాకండవ కూర్పు, 1953
50. వెంకటరాజు-రావు, జి : ఆంధ్రదేశ చరిత్ర ఆధునిక యుగం
ఇం.నెం. 17-7-729/2, ఆవుట్ పైడ్
గాలీఫూర్, హైదరాబాద్-500253, 1982
51. వెంకటప్రయ్యవంతులు : స్వీయచరిత్ర
కొండా
దక్షిణ భారత హిందీ ప్రచారసభ (ఆంధ్ర)
హైదరాబాద్-4 ద్వితీయవారం, 1966
52. వెంకటరంగయ్య : మారుతున్న సమాజం నాజ్ఞాపకాలు
మామిడిపూడి
తెలుగు విద్యార్థి ప్రచురణలు, మచిలీపట్నం
ప్రథమ ముద్రణ, 1981
53. వెంకటశర్మ : బాలవితంతువు విలాపము
మంగిపూడి
కర్రా అచ్చయ్య సన్ను వారిచే ప్రకటింప
బడియే బుక్కు సెల్లర్సు, రాజమండ్రి-1922

54. వెంకటశివుడు : ఆత్మ చరిత్రము
రాయసము ఆంధ్రపత్రిక ముద్రాలయము మద్రాసు
1933
55. వెంకట సత్యనారాయణ ముట్నూరి కృష్ణారావు వ్యాసాలు,
రావు. రావూరి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యా అకాడమీ ప్రచురణ
(పరిష్కర్త) హైదరాబాద్, ప్రథమ ముద్రణ, 1979
56. వెంకటసీతమ్మ : అన్నపూర్ణాదేవి జీవితము
అట్లూరి శ్రీ అన్నపూర్ణదేవి గ్రంథమాల ప్రచురణ,
1929
57. వెంకటసుబ్బయ్య,డి : సంఘసంస్కర్త ఉన్నవ
దేశబుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్, దేశీబుక్ హౌస్,
విజయవాడ, హైదరాబాద్-29
రెండవముద్రణ, 1976 (1975)
58. వెంకటసుబ్బయ్య : సవమేధావి నార్ల
గొర్రెపాటి దేశబుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్, దేశీబుక్ హౌస్,
విజయవాడ, హైదరాబాద్ 29, రెండవ
ముద్రణ, 1976 (1975)
59. వెంకటేశ్వరరావు, నార్ల : మూడు దశాబ్దాలు ఎన్నిక చేసినసంపాద
కీయాల సంకలనం (1944-1974) నవో
దయ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ 2, 1976
60. వోల్గా : శ్రీల సమస్యలు-పరిచయం
హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్టు, 1984
61. శివారెడ్డి, ఎల్లూరి : సురవరము ప్రభావరెడ్డి జీవితము
సాహిత్యము
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్, హైదరాబాద్
500037, 1973
62. సత్యనారాయణ : ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి-2
కంభంపాటి మహీధర రామమోహనరావు సంక్షిప్తాన
వాదం, హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్టు,

హైదరాబాద్-500029, రెండవ ముద్రణ
1986 (1982)

63. సీతారామ చయనులు : నిరతాన్నదాత్రి డొక్కాసీతమ్మగారి జీవిత
మిర్రిపాటి చరిత్ర
లంకలగన్నవరము అంబాజీపేట పోస్టు
ఊ, గో జిల్లా
64. సీతాదేవి, నేతి : దుర్గాబాయి దేశ్ ముఖ్
ఆంధ్రమహిళా సభ ప్రచురణ 1977
65. సుబ్బమ్మ మల్లాది : ఆంధ్రమహిళోద్యం మహిళా సంఘాలు
(1860-1983)
66. నూరి జియ్యరు : ప్రజాస్వామ్య ప్రచురణలు, 1985
శ్రీ కళాకల్లోలిని 1876
67. సాంబశివరావు, పోతుకూచి : నా జీవితంలో ప్రయత్నాలు - ప్రయోగాలు
(ఆత్మకథ)
పోతుకూచి పబ్లిషింగ్, 208 న్యూబోయిగూడ
సికింద్రాబాద్-3 1980
68. సుబ్రహ్మణ్యశర్మ : తెలుగు వెలుగు చలం
పురాణం (మొదటిభాగం) న్యూస్టాడెంట్స్ బుక్
సెంటర్, ఏలూరురోడ్, విజయవాడ, 1983
69. సూర్యనారాయణ : శ్రీ అయ్యదేవర కాశేస్వరరావుగారి జీవిత
కోటిపల్లి చరిత్ర
సవోదయ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ

అంధ్ర గ్రంథాలు

1. Mangamma, J. : Book Printing in India,
Bangorey Books, Nellore-1975
2. Raj, V.P : Dr. Sir R. Venkataratnam
Part I - His Life
Madras, 11th October, 1929
3. — : Dr. Sri R. Venkataratnam
Part II - His teachings.
Madras, 1st October, 1930
4. Ramakrishna, V : Social Reform in Andhra
(1848-1919)
Vikas Publishing House Private
Limited, New Delhi, 1963
5. Seshagiri Rao : Studies in the History of
(ed) Telugu Journalisom
Andhra Pradesh Book
Distributors, Rashtrnpati Road,
Secunderabad-1968
6. Shastri : Women in the Vedic Age
Shakuntala Rao Bharatiya Vidya Bhavan.
Chonpatty, Bombay, Second
edition, 1954 (1952)

వ్యాసాలు

1. వెంకట రంగయ్య : "పత్రికల ఆర్థిక సమస్యలు"
మామిడిపూడి సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞాన కోశము
(అధ్యక్షుడు, సంపాదకీయ) శివ సంపుటము సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞానకోశ
[వర్గం] సమితి, హైదరాబాద్ 1966
2. — "పత్రికా రచనము" [భారతీయము
విదేశీయము] సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞానకోశము
శివ సంపుటము
3. — "పత్రికా రచనము" తెలుగున
సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞాన కోశము, శివ సం॥
4. — "పత్రికా ముద్రణము" సంగ్రహాంధ్ర
విజ్ఞాన కోశము, శివ సం॥
5. రావు, కె.యల్. : "ముద్రణాభివృద్ధి" విజ్ఞాన సర్వస్వము
[ముఖ్య సంపాదక డు] పన్నెండవ సంపుటము
తెలుగు భాషా సమితి ప్రచురణ 1970
6. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి : "పురాతనాంధ్రవారాపత్రికలు" ఆంధ్రపత్రిక
కాశీభట్ట పదునొకండవ సంవత్సరాది సంచిక
మే 1920.
7. విశ్వనాథ చయనులు, క : "సంఘము - భార్యాభర్తలు" శారదాపత్రిక
సంపుట 1, సంవత్సరం 2, ఏప్రిల్ 1924.
8. Murali, Atlury : Perspectives on women's
Liberation : Andhra in the
Nineteenth and Early Twentieth
Centuries Studies in History
Vol. III, Jan-June 1986.

అనుదిగ్గిత సిద్ధాంత వ్యాసాలు

- పమిత్రాదేవి, గూడ : గృహలక్ష్మి స్వర్ణకంకణ గ్రహితలైన కవ
యిత్రులు వారి కావ్యాలు
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయానికి పి.హెచ్.డి
పట్టానికి సమర్పించిన సిద్ధాంతవ్యాసం
- 2) రామమూర్తి కృష్ణగుంట ; తెలుగులో మహిళా పత్రికలు మహిళాభ్యు
దయం
వెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయానికి యం.ఫిల్
పట్టానికి సమర్పించిన పరిశోధన వ్యాసం
1984
- 3) కృష్ణారావు, వాసిరెడ్డి ; మహిళాభ్యుదయోద్యమ వాఙ్మయ పరిచయం
కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయానికి యం.ఫిల్
డిగ్రీకి సమర్పించిన పరిశోధన వ్యాసం
1986